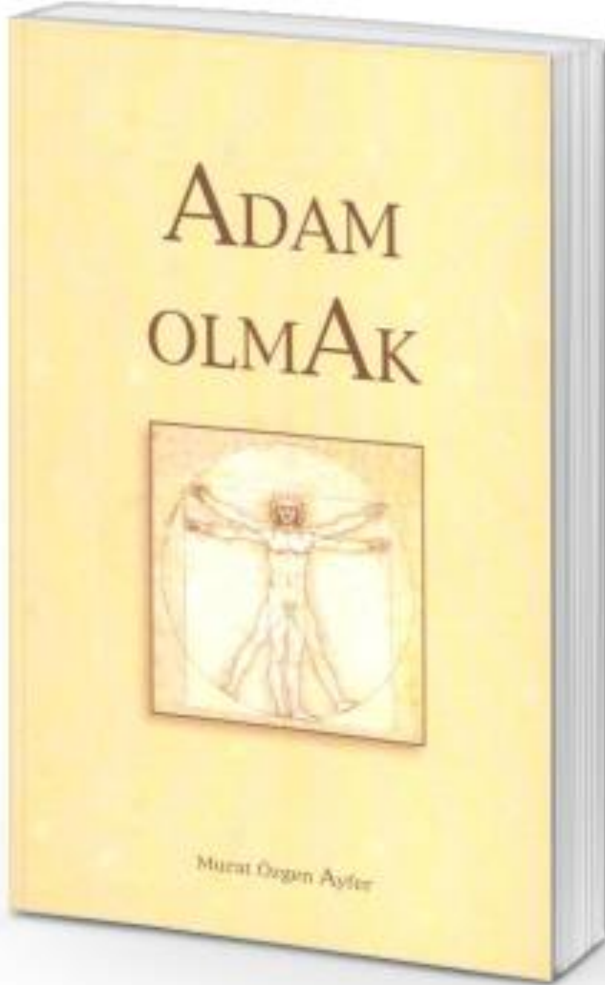
Adam Olmak Yolunda (II)

Bu çalışmadaki tüm anlatımlar,
Adam Olmak adlı kitabın 2006 tarihli ikinci basımının
revize edilmiş 20. – 28. bölümlerinden oluşmaktadır.
Öncesi: Adam Olmak Yolunda (I)

Susmayı da Bilmek!

Birçok okuma ve araştırma sonucunda, olgular arasındaki ilişkileri de inceleyerek çok şey öğrenmiştim. Daha doğrusu, birçok yeni bilgi edinmiş olduğum için sanki bana çok şey öğrenmişim gibi geliyordu.

Oysa öğrendiğim en önemli şey şuydu:

"İnsan ne kadar çok bilgi edinirse, bilgi noksanlığının o kadar çok farkına varır; edindiği bilgi oranında ne kadar bilmediğini kavrar."

Bilgi bakımından büyük noksanlıkları olanlar, evrendeki olay ve olgular karşısında sadece birer "izleyici" olarak kalır. Hiçbir yorum, doğru dürüst hiçbir değerlendirme yapamaz, hiçbir yargıya varamaz. Bunları yapmaya kalkışırsa yanılgıya düşer. Çünkü nedenleri ve bağlantıları bilmek gerekir. Bunlar bilinmeyince, bunlarla ilgili yasaların temelindeki gerçekleri kavramanın olanağı yoktur.

Bu bilme gereği, doğa yasaları için olduğu kadar toplum kuralları için de geçerlidir. Dolayısıyla, bilgi bakımından büyük noksanlıkları olanlar, bireysel gelişimlerini ancak belirli bir düzeye kadar çıkarabilir. Bu düzeyde kalan kişiler ise, ne kendilerine ne de toplumlarına evrim doğrultusunda olumlu aşamalar kazandırma bakımından bir yarar ya da katkı sağlayabilir.

Bu yetersiz düzeyi aşmak, ilerlemek, gelişmek, olgunlaşmak, böylece "yetkinleşme" yoluna girmek için "bilgi merdiveni"nin basamaklarını tırmanmak zorunludur. Gerçi tüm bunlar için bilgi, tek ve yeterli kaynak değildir ama gereklidir.

Evrim doğrultusunda aşamalar edinerek ilerleme toplumsal boyutta değerlendirilecek olursa, bu işin bireyden başlaması gerektiği anlaşılır. Bir toplumun gelişip üstün bir düzeye gelebilmesi için, önce onu oluşturan bireylerin olgunlaşıp yetkinliğe doğru ilerlemesi gerekir. Bireylerin bunu yapmaları ise bilgiden soyutlanamaz; bilgi ile yan yanadır, iç içedir.

Bu nedenle herkesin yaşamındaki en önemli uğraşılarından biri bilgilerini artırmak ve geliştirmek olmalıdır.

Bilgi Edinmek

Rahmi, Sıtkı, Ömer ve İbrahim ile "bilgi" konusu üzerinde bana çok yarar sağlayan bir söyleşi yapmıştık ama ben kendi kendime "Türü, konusu ve kapsamı bakımından herhangi bir ayırım yapmaksızın, genel olarak bilgi edinmek için ne yapmalı?" diye sordum.

Okula, üniversiteye hatta birkaç ayrı üniversiteye gitmek, üst düzeyde akademik eğitim görmek, doktora yapmak hatta bunun daha da ilerisine geçmek yetmez. Bunlar yapılınca insan ancak belli bir mesleğin kuramsal alanında uzmanlaşma olanağını elde eder. O mesleğin incelik ve ayrıntılarını herkesten çok daha iyi bilmek bile kişiyi "bilgili" kılmaz.

Bilgi edinmek için önce bunu içtenlikle, gönülden istemek, sonra da bu amaçla çalışmaya girişmek gerekir.

Bu çalışma, okuyarak, dinleyerek, izleyerek, gözleyerek, tartışarak, anlayıp anlatarak yapılmalıdır.

Bu da yetmez. Öz eleştiri gereklidir. Bilgilenmek isteyen kişi, zihninde yer etmiş olabilecek boş inanç ve uydurmacaları ayıklamalı, dogmalara saplanmaktan kesinlikle kurtulmalıdır.

Dahası da var... Düşünme özgürlüğünü sınırsızca kullanıp, özgür düşünce üretebilmelidir. Bilime güvenmeli, bilimsel verileri akıl süzgecinden geçirerek değerlendirmelidir.

"Bunların hepsini birden başarmak hayli zor iş ama acaba başarılacak olsa yeter mi?" diye düşündüm.

Tarih boyunca birçok ünlü bilge kişi, bilgi sahibi olabilmek için bildiklerinin ve bilmediklerinin ayrıntılı bir irdelemesinin yapılması gerektiğini kavramış. Kendinden sonrakilere de bunu yapmalarını öğütlemiş.

Ancak insanın genelde kendinden öncekilere kulak vermeye, öğütlerini dinlemeye pek hevesli olmadığı, dinlese de duymuş olmakla bırakıp bunları yerine getirmeye isteksiz olduğu görülüyor. İnsan öncelikle kendini dinliyor. Kendini bir şey sanıyor.

Oysa bilgi edinmeyi gerçekten de istiyorsa, böbürlenmeyi, kibiri, gururu, çokbilmişliği, bilmediği halde bilgiçlik taslamayı, üstünlük tutkularını, farklı olma kaygılarını silip atabilmeli. Kendi kendine acımasız bir öz eleştiriyi rehber edinip önce kendisinin ne olduğunu ve ne olmadığını, ne olabileceğini ve ne olamayacağını bilmeli.

Bunları düşününce, ister istemez Yunus Emre'nin herkesin çok iyi bildiği ama hiç de üzerine almadığı deyişini anımsadım:

"Kişi kendin bilmeli."

İnsan, bilgisini kendi kendine sınamaktan da korkmamalı. Kendine sorduğu soruların yanıtını veremiyorsa, bundan ötürü ne üzülmeli ne de kendini küçük görmeli.

Bilmediği bir şeyi bilir gibi görünmeye kalkışmamalı çünkü bilmemek ayıp değildir. “Öğrenmemek ayıptır.” denir ama asıl ayıplanması gereken bilmediği halde bilir gibi görünmeye kalkışmaktır. Hem bir gün, bir ortamda biliyormuş gibi göründüklerini bilmediği ortaya çıkarsa, utanca düşer.

Sadece onursuz insanlar utanmaz. Kişi onurlu olmalı. Onurunu korumalı. “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” sözü boşuna değil.

Bilmeyen insanın bilir gibi görünmesi, sadece kendisine değil çevresine de zarar getirir. Onun bildiğini sanan bilgisizler, ondan öğrendikleriyle yanılgı bataklığına düşer.

Kişi bilgi edinmede sadece kendini değil, başkalarını da gözetmeli.

Kişi, “bilgi” konusunda alçak gönüllü olmayı da bilmeli.

Konfüçyüs’ün özdeyişlerini öteden beri çok severim. Bunlardan bazılarına daha önce değindim. Lao Tse’nin de bilgi konusu üzerinde önemli özdeyişleri var. Bunlardan birinde **“Başkalarının da bildiklerini bilen kişinin gerçeğe ulaşmada güçlü bir sezişi vardır.”** demiş.

Demek ki bilgi edinmenin yöntemlerinden biri de kendi çabalarıyla yetinmeyip başkalarının bildiklerini de öğrenmeye girişmek.

Elbette insan çevresindeki herkesin bildiklerinin tümünü bilemez. Buna karşın, üzerinde dirsek çürüterek çok çalışmış, uzmanlık elde etmiş olduğu konularda bile bilgi noksanı olabileceğini kabul etmelidir.

“Bilgi edinmenin sonu olsa olsa sonsuzluktadır.” diyerek bu uğraşıyı terk etmeyi hiç düşünmemeli. Konfüçyüs’ün şu sözünü hiç unutmamalı:

“Üç kişiyle birlikte gezmeye çıkacak olursam, içlerinden hiç olmazsa birinde bana öğreteceği bir şey vardır.”

19. yüzyılın ozanlarından biri olan Shelley’in de şöyle bir sözü var:

“Çok okuyan insan okudukça bilgisizliğini anlar; az okuyan insan ise kendini bilgin sanır.”

Buradaki “okuma” sözünü “dinleme” kavramını da kapsar olarak alabiliriz. Hem okumak hem dinlemek, insanın başkalarının bilgilerini de kendi bilgisine katmasının yoludur.

Cemil Sena Ongun’un pek değerli özdeyişlerinden birine değinmeden geçmek olanaksız:

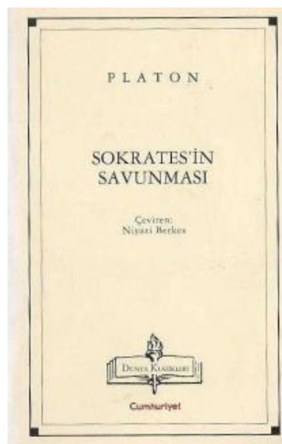
“Bilginim diye övünüp durma... Bu dünya senin bilmediklerini bilen kişilerle doludur.”

***

Kişi “bilgi” konusunda alçakgönüllülük gösterebildiği kadar bir de bunun sınırını çizebilmeli, kendini aşırılığa kaptırmamalıdır. Bildiklerini bildiğinin bilincine de varmalı ve bunları bilmezden gelmemeli, kendine güvenmeli, bildiklerini bilmiyormuş gibi de görünmemelidir.

Aşırılığa vardırılan alçak gönüllülük insanı gerçek erdemden uzaklaştırır. Onu küçüklük ya da aşağılık bunalımına, giderek miskinliğe yöneltir. Bunun varacağı yer ise bilgi edinme uğraşısının, böylece bilginin sonudur.

Hani **“İnsan bildiği bir şeyi bildiğini bilmelidir; bilmediği bir şeyi ise bilmediğini de bilmelidir.”** diye bir özdeyiş var ya… Sokrates’in bir deyişi “Bir şey biliyorsam o da hiçbir şey bilmediğimdir.” diye belirtilir. Aslında Sokrates’in böyle bir şey söylemiş olup olmadığı kesin değildir. Hiçbir yazılı yapıtı yok. Onu, öğrencisi Platon’un yapıtlarıyla tanıyoruz. ***“Sokrat’ın Savunması”*** adlı yapıta bakalım:

Burada denildiği gibi değil, şöyle bir pasaj yer alıyor:

“...... Bunun üzerine bilgisi ile ün kazanmış birine gittim. Ona iyice baktım. Adı gerekli değil, denemek için seçtiğim bu adam devlet işleriyle uğraşır. Vardığım sonuç şu oldu: Bu adam çok kimselere, hele kendisine bilgin gözüküyor ama gerçekte hiçbir bilgisi yok.

Bunun üzerine kendisini bilgin sandığını, aslında ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun sonucu, hem onun hem orada bulunup beni dinleyen birçok kimsenin düşmanlığını kazanmak oldu.

Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki doğrusu belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiğimiz yok ama gene ben ondan bilginim, çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor: ben ise bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Demek ki ben ondan biraz bilgiliyim, çünkü bilmediklerimi bilirim sanmıyorum.”

Platon, aynı yapıtında kendi bilgisini başkalarınınkilerle karşılaştırmak arayışı içinde olan Sokrates’i daha sonra şöyle konuşturuyor:

“....... En son ustalara gittim; çünkü kendimin bir şey bilmediğimin farkında olduğum gibi onların da hem çok hem iyi şeyler bildiklerinden emindim. Bu kez aldanmamışım. Onlar benim bilmediğim birçok şeyi gerçekten biliyorlardı ve hiç kuşkusuz benden daha bilgindiler.

Fakat Atinalılar, gördüm ki iyi ustalarda da ozanlardaki kusur var. Kendi işlerinin eri oldukları için en yüksek şeylerden de anladıklarını sanıyorlar, böyle sandıkları için asıl bilgileri gölgede kalıyordu.”

Sokrates’in bu anlatımında “bilgi bağnazlığı” vurgulanıyor.

Bağnazlık, insanın ve insanlığın evrim doğrultusundaki ilerleyişinin en belli başlı engellerinden biridir. Bu bakımdan bilgi bağnazlığı en zararlı ve en tehlikeli olanıdır.

Gelişip olgunlaşmayı, yetkinleşmeye doğru ilerlemeyi isteyen insan bilgisine güvenmeli ama bildiklerinin noksan, hatta yanlış olabileceğini de hiçbir zaman aklından çıkarmamalı.

Susmayı Yeğlemek

Bir sabah yürüyüşüne çıkmıştım. Bir yandan da şu "bilgi" konusuna, bilginin nasıl yararlı olabileceğine kafayı takmıştım.

Tempolu bir yürüyüş yaparken *"Eğer insan sadece kendini düşünen bir bencil değilse, hele çevresine, toplumuna ve giderek insanlığa yararlı olacak etkinliklerde bulunmayı öngörüyorsa, bilgi edinmekle kalmayıp edindiği bilgi birikimini dostları ve yakınlarıyla da paylaşmalıdır."* diye düşünüyor, bunun nasıl olabileceğini tasarlamaya çalışıyordum.

Birden birisi bana bir omuz attı.

«Ohooo!... Dostlar demek ki çabuk unutuluyor. Ya görmüyor ya da görmezden geliyorsun.» dedi.

Abdürrahim...

Sevinçle «Nereden çıktın sen?» dedim.

Kucaklaştık.

«Tam karşımdan bana doğru geliyordun. Gözünün içine baktım ama sen yanımdan geçip gittin.» dedi.

«Niçin seslenmedin? Dururdum.» diye âdeta sitemli bir tavır takınınca, «O kadar hızlı yürüyordun ki, yanıma gelmen ve tam karşı karşıya gelecekken yanımdan geçivermen bir anda olup bitiverdi.» dedi.

Bunun üzerine özür dilemem gerekti. «Dalmışım... Kusura bakma.»

Abdürrahim «Nerelere daldın bakalım, anlat.»

«Şu "bilgi" konusu.» diye başlıyordum ki, «Ha, sahi!... Nasıldı?» diye hemen anlayamadığım bir soru sordu.

Böyle lâf edilmez ama «Ne nasıldı?» demek zorunda kaldım.

«Oturup konuşmadınız mı o akşam bu konuyu çaylaklarla enine boyuna?» diye epeyce bir süre önce yaptığımız görüşmeyi anımsattı.

Üzerinden sanki aylar geçmişti. Belki o kadar olmamıştı ama bu arada ben başka incelemelere girişmiş olduğumdan o görüşmelerimizi unutmuş gibiydim.

«Evet konuştuk. Enine belki ama boyuna değil.» diye Abdürrahim'i şaşırtan bir söz daha kullandım.

«Ne demek bu?... Bilmece sorar gibi konuşuyorsun.»

«Genellikle Rahmi anlattı, biz dinledik.» diye açıkladım. «Ancak kafamda bazı soru işaretleri kaldı. Nitekim yürürken başarısızca onları çözümlemeye çalışıyordum. Sanırım seni onun için görmedim. Bir de şu güneş gözlüğü ile önümü zor görüyorum.»

«O zaman paraya kıyıp numaralı bir güneş gözlüğü al.» dedi, «Senin gözün kaç derece miyoptu? Dört mü beş mi?»

«Miyop değil, astigmat. Üstelik bu zaten numaralı.» deyince, «O zaman doktora görünmelisin.» diye öğüt vermeye girişti. «Belki de gözlüğünü değiştirmen gerekir. Neyse, gel şurada biraz oturalım da konuşalım.»

Oradaki bir banka oturduk. Her zamanki gibi sabırsızlığını hemen ortaya koydu. «Eeee!... Anlat bakalım.»

Bu kez anlamazdan gelerek, «Neyi?» diye sordum.

Kızmadı. «O gece hep birlikte konuştuklarınızı.» diye üstüme varınca, «Dedim ya!... Çoğunu Rahmi anlattı. Bize sadece dinlemek düştü.» demekle yetindim. «Hem siz aynı işyerinde değil misiniz? O, kendisi sana anlatmadı mı?»

«Biz işyerinde pek o kornuları konuşmayız… Peki, o akşam sen hiçbir şey söylemedin mi?»

«Susmayı yeğledim.»

«Hayret bir şey!... Neden?»

«Sen susmak gerektiğini söylemiştin ya…» diye takıldım.

«Ben o anlamda söylememiştim ki…» diyerek savunmaya geçti.

Hamle sırası bendeydi. «Hangi anlamda söylemiştin?»

«Konuşmanın ortamını iyi bilmeli ve anlamalı. Her ortamda her şeyi paldır küldür konuşmamalı anlamında.»

«Yani "İnsan bildikleriyle böbürlenmemeli. Daha çok bilgi edinmek için susup dinlemeli." anlamında mı?»

Pek işine gelmemişti. «Eeeeh!... Pek sayılmaz.» diye geri adım atınca, ben bir hamle daha yaptım.

«O zaman Lao Tse'nin dediği gibi mi?... Hani **"Çok bilen çok konuşmaz. Çok konuşan da çok bilmez."** demiş. Şu halde, çok biliyorsan az konuş ki herkes senin çok bildiğini anlasın. Öyle mi?»

Bu kez, «Saçmaladığının farkında mısın?» diyerek boşaldı. «Yahu sen benimle dalga mı geçiyorsun yoksa seni kızdıracak bir şey yaptım da onun için mi böyle sitemli lâflar ediyorsun?»

«Saçmalamış olabilirim ama hiç de sitem etmedim.»

«Zaten hep bir yerlerden birilerinin özdeyişlerini alıp getirir, sözünü onun üzerine kurarsın.» diye suçlar gibi bir söz edince, «Kötü ya da yanlış bir şey yaptığımı sanmıyorum. Önceden keşfedilmiş olanı bir kez daha keşfetmenin gereği yok.» diyerek savunmamı destekledim.

Abdürrahim bir kez daha şaşırmıştı. «Bu dediğinin konuyla ne ilgisi var?» diyerek açıklama isteyince, «Şu ki insan herkesin dediğine kulak vermeli ama az konuşmalı, herkesin düşündüğünü dinlemeli ama kendi yargılarını kendisi oluşturmalı.» dedim.

Bir yandan da bu sözü nereden çıkardığımı düşünüyordum.

«Ben de senin bu özdeyişini bir yanıma yazayım. Bakarsın bir gün bir yerde gerek olur, kullanırım.» diye dalga geçmeye kalkıştı.

Engelledim. «Bu benim özdeyişim falan değil... Bir özdeyiş bile sayılmaz. Ben bunu bir yerde duymuştum. Nedense aklıma geliverdi.» dedim.

Abdürrahim «O zaman ben sana bir özdeyiş söyleyeyim.» diye hamle sırasını aldı.

Ben de ona fırsat verdim: «Söyle!»

«Başkalarından bir şey öğrenmek ve dik kafalı olmamakla hiçbir akıllı adamın onuru azalmaz.» dedi.

«Doğru!» diyerek onayladıktan sonra, «Bildiğini bütünleyen, bilmediğini başka birinden öğrenen kişi, yanlış ve noksan olan bilgilerinin üzerinde bağnazlıkla diretmeyen kişi, daha çok onur ve saygınlık kazanır.» diye ekleyince, Abdürrahim «İşte bu senin sözün olsa gerek.» dedi.

«Yanıldın.» dedim. «Bu sözün sahibi Sofokles... Kaldı ki noksan bilgi insanı çoğu kez yanılgılara sürükler.»

Abdürrahim «Doğrudur!.» deyince, «Bunu da Nietsche söylemiş.» diye bir açıklama yapmam gerekti.

«İstersen ben de sana bir söz üreteyim.» deyip bir süre düşündü. O sırada ben «Tamam. Buldum.» diyerek düşüncelerini bölmüş oldum.

«Ne buldun?»

«O sözün sahibini... Shakespeare'in oyunlarından birinde geçer. Neyse, ben senin düşünceni böldüm. Şimdi bekliyorum. Bakalım ne diyeceksin?»

Bir süre için ikimiz de sustuk. Sonunda Abdürrahim, «Hayli sustuk ama biliyor musun ki susmasını bilen ve gerektiğinde susan insan erdemli insandır.» dedi.

«Bulduğun bu muydu?» diye yine sitemli bir tarzda sordum.

«Hayır, aslında hiçbir şey bulamadım.» dedi Abdürrahim. «O söz ağzımdan öylesine çıktı. İnsan zorla düşünce üretemez ki…»

«Buna bir diyesim yok ama şu "susmak" konusu gündeme gelince ben ister istemez Eski Mısır'da Hermetizm'in beşiği olan tapınaklardaki geleneksel uygulamayı anımsadım.» dedim.

Abdürrahim «Bak Hermetizm'den söz edince akan sular durur. Diyalektik düşüncenin temelleri orada atılmıştır.» deyince, «Her şeyi dönüp dolaşıp diyalektiğe bağlayışın artık beni hiç rahatsız etmiyor. O yüzden, kendine özgü gerekçen her ne olursa olsun, Hermetizm'e önem verişine sevindim.» dedim.

Abdürrahim, «İyi de o eski tapınaklardaki geleneksel uygulama neydi?» diye ciddî bir tarzda sordu. «Şöyle bir çıtlat bakayım, anımsayabilecek miyim?»

«Hermetizm'de rahipliğin birbirini izleyen çeşitli aşamaları varmış, biliyorsun. Bunlardan ilkine **"neozor"** denirmiş yani çıraklık dönemindeki rahip.» diye başlamıştım ki Abdürrahim, «Öyle denip denmediği tam olarak belli değil... Grekler öyle demiş.» diyerek düzeltti.

Aldırmayıp devam ettim. «Her neyse... Çıraklık dönemindeki bu rahip, -ona "rahip adayı" demek belki daha doğru olur- yıllarca ağzından tek bir söz bile çıkmadan çalışmak, hep suskun kalmak zorundaymış. Bu susuş hayli acı verici olurmuş.»

«Nedenmiş?»

«Çünkü rahip adayı çalışması sırasında edindiği bilgileri, bir yandan kendi düzeyinde olanlar ile paylaşmak, diğer yandan kendinden daha bilgili olanlara danışmak istermiş. Bunu sanki orada onların arasında yıllarca bulunmuş birisi anlatmış gibi aktarırlar ama mantıksız değil. İnsan elbette bildiklerini başkalarıyla paylaşmak eğilimini güder.»

Abdürrahim'in bir sözü sonuna dek sabırla dinlediği pek enderdi. Gene öyle yaptı. «Özür dilerim, sözünü kestim ama şu "insanın bildiklerini paylaşmak eğilimi" konusu üzerinde sonra ayrıca bir konuşalım.» dedi.

Benim biraz ters baktığımı görünce, «Pardon!... Devam et lütfen.» diyerek sustu.

«Bu arada rahip adayı öğrenmiş olduklarını haykırmak özlemi içinde çırpınır dururmuş. Bu bağlamdaki her girişiminde aldığı yanıt ise hep aynı olurmuş. Ona susmasını ve çalışmayı sürdürmesini öğütlerlermiş.»

«Bunları nereden öğrendin?»

«Birçok kitapta yazar.»

«Örneğin?»

«Örneğin Orhan Hançerlioğlu'nun ***"Düşünce Tarihi"***nde var.»

«Tamam... Şimdi hem anladım hem anımsadım.» dedi Abdürrahim.

«Anımsadığını ben de anladım ama senin anladığın ne?»

«Geçenlerde lokalde bir programa gitmişsin ya!... Hani Orhan Hançerlioğlu davet edilmiş bir konuşma için… Etkilenmişsin.»

«Olabilir… Yasak mı?»

«Ne münasebet. İyidir de… Kafalarımız uyuşur.»

Tamam. Diyalektik Materyalizm…

«Peki, devam et.» dedim.

«Hatta bir rahip adayı olmak isteyen kişinin ne gibi zorlu sınavlardan geçtiğini de uzun uzun anlatır. Buna sonunda gelir. Ancak orada sanırım Hermetizm'in sözü pek geçmez de "piramit" demekle yetinir.»

«Ben de orasını anımsamıyorum ama eğer "piramit" demişse bu yanlış. Tapınak demek belki daha doğru.»

«Sen hiç Mısır'a gittin mi?»

«Hayır!... Neden sordun?»

«Bu konuyu iyice anlayabilmek için gitmek, görmek gerek. Neyse, onu bir yana bırakalım. Sonra?...»

Sözüme devam ettim. «Yıllar sonra rahip adayı öğrenmiş olduklarını gözden geçirmeye girişince bildiklerinin öğrenilmesi gerekenlere oranla pek yetersiz kaldığını anlarmış. Önceleri haykırarak anlatmak istediği şeylerin birçoğunun da ya noksan ya da yanlış olduğunu fark edermiş. İşte o zaman susmanın erdemini kavrarmış.»

Abdürrahim «Bir bakıma benim dediğime geldin. Bunun için bu kadar uzun boylu anlatıma, lâfı geveleyip dolaştırıp Mısır'a kadar götürüp getirmeye gerek yoktu. Dosdoğru söylesen de olurdu. Susmanın, susmayı bilmenin gereklerinden biri elbette alçak gönüllülükle bilgi edinmeyi sürdürmektir ama bu gereklilik sadece bu kadarla kalmaz.» diye konuya bir de yorum katınca, «O zaman sonrasını da sen anlat.» dedim.

Abdürrahim «İyi de, burası anlatmak için elverişli değil.» diye yakındı.

«Oturmayı öneren sendin.»

«Haklısın ama belim koptu. Daha rahat bir yer bulalım. Hem bir şeyler içerdik. Çay falan.»

İleride kahvehane gibi bir şey görünüyordu. Kalkıp oraya doğru yürüdük. Yürürken konuşamadık çünkü Abdürrahim bana zor yetişiyordu.

Saygı

Oturup çaylarımızı söyledikten sonra söze Abdürrahim başladı:

«Kleobulos diye birini hiç duydun mu?»

«Hayır!... Duymuş olmam mı gerekiyor?»

«Dert değil!... Eski Yunan bilgelerinden biri... Daha doğrusu bir ozan... Pek önemli bir kişi sayılmaz. Büyüklerinden, kendinden daha bilgili ve deneyimli olanlardan yararlanmak isteyen kişinin gevezelik etmekten sakınıp onlara saygı göstererek dinlemeyi bilmesi gerektiğini söylemiş.»

«Yani "Susmak, saygı göstermenin gereğidir." diyorsun.»

«Saygı göstermek, susmanın gereklerinden sadece biridir. Ancak bence bu saygı sadece büyüklere ya da bilgili ve deneyimli kişilere değil, herkese gösterilmelidir. Bir topluluk içinden herkesin özgürlüğü, söz hakkı bakımından eşitliği, düşünceye gösterilmesi gereken tolerans böyle bir saygıyı gerektirir.»

«O zaman sence susmak, yalnızca bilgisizliğin değil, bilgi yetersizliği ya da noksanlığını bilmenin de bir ürünüdür.» diye biraz daha üzerine gidince, «Evet ama susmanın gereği ya da susmayı bilmek sadece bundan kaynaklanmaz.» diye bir açıklama yaptı.

O esnada garson çaylarımızı getirdi.

Abdürrahim servis yapıp gitmesini bekledikten sonra, «Bilgi yetersizliğini bilmeyen bir kişi, gerekli gereksiz, zamanlı zamansız, yerli yersiz, bol bol konuşur, yazar çizer.» diye yakındı, «Oysa gerek bilgileriyle, gerek görgü ve deneyimleriyle gerekse düşünce evreninin genişliğiyle erdemlerini de

birleştirip yetkinliğin doğrultusunda çok daha ileri bir aşamaya ulaşmış olan kişi, genellikle suskun kalmayı yeğler. Kaldı ki çok konuşup bilgiçlik taslayan saygısızlardan olmamak için de susmayı bilmek gereklidir.»

Abdürrahim'e "gerçek" konusu üzerinde gençlerle yaptığımız görüşmeden sonra baş başa kaldığımızda «Susmayı bilmek gerek.» demiş olduğunu anımsatıp, o zamanki gerekçesini sordum.

«O akşamın ileri saatlerinde ben kendi kendime "Susmayı bilemedim. Oysa susmam gerekirdi." diye kızdım. Susmak bir önlemdir.» dedi.

Ne demek istediğini pek anlayamamıştım.

Anlattı: «İnsan çevresindekileri yeterince iyi tanımıyorsa; onların bilgi düzeyini, inançlarını, eğilimlerini çeşitli konulardaki görüş ve düşüncelerini bilmiyorsa, söylenenleri ne ölçüde anlayıp kavrayabileceklerini bilemez.

Dolayısıyla, onlara yeni ve değişik gelebilecek düşünce ve görüşleri ne denli toleransla karşılayabileceğini de bilemez.

Bunları bilmeden kendi bilgi ve görüşlerini ortaya koyacak olursa bundan çok zarar görebilir.»

«Ne gibi?»

«En azından yadırganır. Yanlış anlaşılır. Kötülenebilir hatta hakkında birtakım ön yargıların oluşmasına kendisi çanak tutar.»

«O kadar mı?»

«Dahası da olabilir. Çevresindekilerin indinde aşırıya kaçmışsa, tepki bile görebilir. Bundan sonra ne yapsa hatta ağzıyla kuş tutsa, hakkında oluşmuş bulunan olumsuz ön yargıyı gideremez.»

«Bilgisizliğin yaygın olduğu bir çevrede bağnaz bir kişiden söz ediyorsun.» diyerek bunu genelleştirmenin doğru olmadığını söyledim.

Abdürrahim ise «Bunun için kişinin çevresindekilerin bilgisiz, kendisinin bağnaz olması gerekmez. Tutucu, inançlarına ve yaşam felsefelerine sıkı sıkıya bağlı kişilerin oluşturduğu bir çevre bunun için yeterlidir.» dedi.

«Burada söz ettiğin "susmak" kavramı sırf "konuşmamak" ile eş anlamlı değil herhalde?» diye sordum.

«Nasıl, anlamadım?»

«Sanırım ben anlatamadım. Sen "susmak" derken sadece konuşmayı değil, bilgi, görüş ve düşünceleri yazıyla, çizgiyle, ne bileyim herhangi bir başka iletişim aracı kullanarak anlatmamayı da belirtmek istiyorsun, değil mi?»

«Elbette!»

«O zaman bu düşünce özgürlüğünün kısıtlanması anlamına gelmez mi?»

«Ne münasebet!... İnsanın düşünce özgürlüğünü gelişigüzel değil, özen göstererek kullanması hatta gerekiyorsa, daha yararlıysa özgürlüğünden bilinçli olarak özveride bulunması anlamına gelir. Bu da bir erdem sayılır. Hem de az buz değil.»

Bir süre için ikimiz de sustuk.

***

Sessizliği bozan Abdürrahim oldu. «Neden sustun?»

«Susmanın gerektiğini söyledin ya.» dedim.

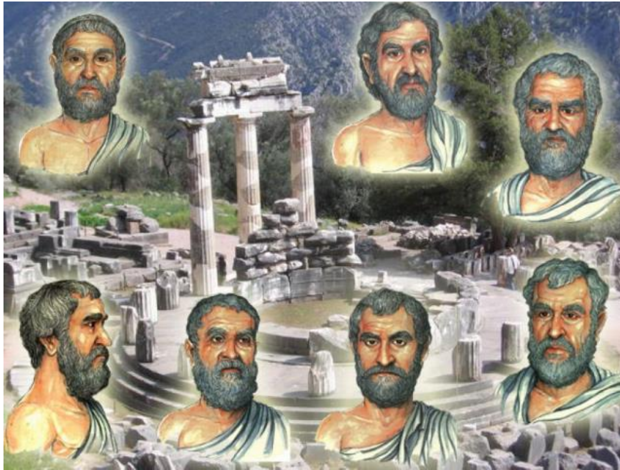
Gülüştük.

«Bias adlı birini tanıyor musun?» diye sordu.

Tanımıyordum. Bu adları da nereden çıkarıyordu?

Adı az duyulmuş olmakla birlikte Bias'ın "Eski Yunan'ın Yedi Bilgesi" olarak anılan düşünürlerden biri olduğunu belirtip öğrencilerine şöyle bir öğüt verdiğini söyledi:

"Önlemli olmayı sev. Eğer yoksulsan zenginleri eleştirme; meğer ki eleştirinde bir yarar bulunsun. Çabuk konuşmaktan sakın; çünkü bu deliliktir."

«Buradaki "çabuk konuşmak", herhalde "ne söyleyeceğini düşünmeden söylemek" ya da "ölçüp biçmeden gelişigüzel lâflar etmek "anlamına geliyor, değil mi?» dedim.

Abdürrahim «Sanırım.» diye yanıtladı.

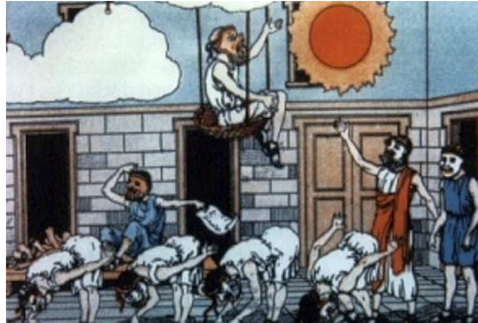
Tarih boyunca düşüncelerini, bildiklerini ya da yaptığı araştırmalarla elde ettiği bulguları toplumları ile paylaşmaya kalkışmış olan birçok değerli insanın büyük acılara katlanmak zorunda kaldığını hatta bu uğurda yaşamını yitirenler bile olduğunu biliyordum. Sadece kendisine zarar vermekle kalmayıp çevresindeki birçok insanı tehlikeye sürüklemiş olanlar da vardı. Gerçi tüm bu değerli kişiler düşünce özgürlüğünün birer kahramanı sayılırdı, anı ve yapıtları tarihin övgü dolu sayfalarına geçmişti ama yaşadıkları dönemde bunu anlayabilen pek çıkmamıştı.

Bu değerli insanlardan kimisi bilgisizliğin yaygınlığı, kimisi bağnazlığın etkisi kimisi de anlatmış oldukları şeyler birtakım kişilerin bireysel ya da zümresel çıkarına aykırı düştüğü için suçlanmıştı.

Üstelik bu sadece bilgi yerine kör inançların egemen olduğu, bağnazlığın kol gezdiği ortamlarda görülmüş değildi. Düşünce özgürlüğünün olasıya gelişmiş olduğu Antik Yunan uygarlıklarında bile örnekleri vardı.

Atina’da M.Ö. 5. yüzyılda çıkarılmış olan “kutsal şeylere dil uzatma yasası”na karşın, halkın taptığı tanrılara inanmadığını açıkça söyleyen Anaksagoras, tanrıların var olduğunun salt akıl yolu ile bilinemeyeceğini kanıtlamaya uğraşan Protogoras, tiyatro tarihinde “trajedinin babası” olarak anılan ama Atina’da “din sapığı” olmakla suçlanmış Euripides bunlardan sadece birkaçıydı.

Eğer Antik Yunan’da gazete olsaydı, gazeteciler Sokrates’i “çok tehlikeli bir adam” olarak nitelendirirdi. Ilımlı bir tutumu olan Aristofanes bile ***“Bulutlar”*** adlı komedisinde Sokrates’i “dine aykırı yıkıcı düşüncelerin temsilcisi” olarak nitelemişti. Çok konuştuğu için 70 yaşına geldiğinde “dinsizlik” ve “gençlerin ahlâkını bozmak” ile suçlanıp idam edilmişti.

Aradan yetmiş yıl geçtikten sonra, aynı yasa Aristoteles’i bile bulmuştu.

Kör inançlara saplanarak bilgisizliğe gömülmüş, bağnazlığa saplanmış, belli çevrelerin çıkarlarına araç edilmiş bir toplum, susmasını bilmeyen bir insanı acımasızca yargılıyor, suçlu bulup cezalandırıyordu.

Durum, özgürlüğün beşiği sayılmış olan Antik Yunan'da bile böyle olunca, Ortaçağda düşünce ve görüşlerini açıkça ortaya seren kişiler üzerinde kurulan baskı ve uygulanan acımasız işlemlerin gerekçesi daha kolay anlaşılıyordu. Batı dünyası için karanlık olan o bin yıllık dönem sona ererken filizlenen ve yaklaşık üç yüzyıl süren Rönesans akımı döneminde bile insanların susmak zorunda kalmadığı bir düzeye varılamamıştı.

Copernicus'un yasaklanmış kitabını yayımlamaya girişen Osiander, bu yapıtta anlatılanlar yüzünden kopacak kızılca kıyameti önceden kestirerek giriş bölümüne bir ek yapmıştı. Bu ekte, "dünyanın devinimi" ile ilgili anlatımların bir varsayımdan başka bir şey olmadığını yazarak kendisini kurtarma yolunu tutmuştu.

16. yüzyılda Servetus, Kudüs ve çevresinin "çorak ve berbat bir yer" olduğunu ileri süren bir Yunan coğrafyacısının sözlerini halka aktarınca, Kutsal Kitap ile çelişkiye düştüğü için yakılmıştı.

Benzer nedenle onu 1600 yılında Giordiono Bruno, 60 yıl kadar sonra da Lucilio Vanini izlemişti.

Tüm bu kişiler insanlığa ışık tutmuştu. Ancak ellerindeki mumun verdiği aydınlık yetersiz kalmıştı.

Çoğu kitapta bu gibi adamlar, kendilerini büyük bir yüreklilikle ortaya atmış oldukları için övülüp yüceltiliyordu. Eğer bilgi, bulgu ve görüşlerini açıklamamış olsalardı, insanlığa böylesine katkıda bulunamamış olurlardı.

“Acaba tüm bu düşünürler ve bilginler düşündüklerini ya da yaptıkları araştırmalarda bulduklarını ulu orta açıklamaktan sakınarak kendilerine saklamış olsalardı, uzun vadede insanlığa daha yararlı olurlar mıydı?” diye düşünmekten kendimi alamadım.

Bu düşüncemi Abdürrahim’e açtığımda, «Pek sanmam.» dedi. «Eğer bilgi ve bulgularını, düşüncelerini bir kapalı toplum içinde sadece bunları anlayıp değerini bilecek olanlar ile paylaşmış olsalardı hem daha sağlam korunmalarını hem de paylaşımın bir yan ürünü olan “dayanışma” ile bilgilerinin daha da gelişmesini sağlamış olabilirlerdi.»

Günümüze daha yakın çağlarda bildiğini söyleme özgürlüğü kuşkusuz arttı. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nin Connecticut eyaletinin 1818 yılında yayımlanmış olan anayasasında “Her yurttaş her konudaki düşüncelerini serbestçe konuşmak, yazmak ya da yaymak hakkına sahiptir” denmiş ama bununla kalınmayarak şu söz eklenmişti: “Ancak bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından da sorumludur.”

Yakın çağımızın ünlü düşünürlerinden Bertrand Russell şöyle diyor: “Halk, kendi düşüncesine aykırı davranandan çok, kamuoyundan korkana karşı zorbalık eder. Yakın komşulardan çekinme eskiye göre pek azalmıştır ama onun yerine gazetelerin yazması korkusu çıkmıştır. Bu da Ortaçağdaki büyücü baskınları kadar dehşet vericidir. Aslında bu derdin tek çaresi kamuoyundaki toleransın artmasıdır. Toleransın artması için ise mutluluğun tadını çıkaran kimselerin çoğalması, böylece en büyük zevkleri insan kardeşlerine acı çektirmek olan kişilerin sayıca azalmasıdır.”

Demek ki çağımızda özgürlüğün en geniş boyutta yaşandığı ileri sürülen Amerika Birleşik Devletleri’nde bile “susmak”, bir “önlem” olma niteliğini günümüzde bile sürdürüyordu.

Abdürrahim haklıydı.

Susmanın Sınırı

Abdürrahim'e «Hep susmak, hep dinlemek, hep izlemek, dolayısıyla hep öğrenmek ama bildiklerini ve öğrendiklerini başka kişilere aktarmamak olumlu bir tutum mudur?» diye sorduğumda, sorumu soruyla karşıladı: «Sen ne düşünüyorsun?»

«Herkes hep susacak, hep dinleyecek, hep okuyacak, hep izleyecek olursa, kim konuşacak, kim anlatacak, kim yazacak, kim gerçeklerin bilinmesi için bir şeyler yapacak?» deyip de durunca, «Devam et. Sorunun yanıtını da ver.» dedi.

«Eğer böyle bir durağanlığın içine girilirse, insanlar sadece kendilerinden öncekilerin bilgi birikimine ve deneyimlerine bağlı kalır. Bu durum da hem bilimsel, hem kültürel hem de düşünsel bakımdan duraklamayı, sonra ağır ağır gerilemeyi, en sonunda bir çöküntüyü kaçınılmaz kılar.»

«Bu dediklerinin tarihte açık bir örneği var mı?»

«Bir değil, çok örneği var ama ben en çarpıcı olanından ya da beni en çok etkileyenden söz edeyim.» diye başladım, «Ortaçağdan bu yana geçmiş olan beş yüzyıldan uzun zaman bile skolastik düşünce yöntemini yeterince eskitemedi. Oysa o dönemin karanlığı insanın önünde bir ibret dersidir.

Ortaçağda tam bin yıl boyunca "kesinlikle doğru, hiçbir zaman değişmez ve değiştirilemez" diye benimsenmiş Aristo mantığına saplanılıp kalınmış. Kutsal Kitap ile çelişkili her görüş geçersiz sayılmış. Sonra ne kadar zaman kazanılmış olursa olsun, Batı'da insanlığın evrimi yüzlerce yıllık gecikmeye uğratılmış. Ortaçağ sonrasında bile insanlar, üzerlerinde kurulan baskıyla susturulmuş.

İçinde bulunduğumuz çağda geçmişten örnek alarak ve senin dediğin gibi "Susmak yararlı ve gerekli bir önlemdir." deyip susmayı sürdürecek olurlarsa, alınacak sonuç pek farklı olmaz. Bence "susmayı bilmek" kadar "susmanın sınırını bilmek", gerektiğinde konuşmak, anlatmak zorunludur.»

Abdürrahim, «Dediğin gibi bir sınır olabilir mi?» diye sordu.

Bunu sorarken kullandığı ses tonundan aslında bana katıldığını ama beni söyletmek istediğini anlamıştım. Aldırmadım, düşündüğümü söyledim: «Susmakta aşırılığa kaçmak, alçak gönüllülük olmaktan çıkar ve korkaklığa dönüşür. Korkaklık ise bencilliğin bir başka açıdan görüntüsüdür. Eğer kişide kör inançlara, yanlış görüşlere, yalan dolana, düzenbazlık ve bağnazlığa etkili bir biçimde yüklenme gücü varsa, bu gücü kullanması onun sosyal görevidir.» dedim.

Bir süre durakladıktan sonra, «Cemil Sena Ongun'dan bir özdeyiş daha söyleyebilir miyim?» diye sordum.

Abdürrahim «Ben "Hayır!" desem bile söyleyeceksin. Şu Cemil Sena'ya bayılıyorsun, değil mi?» dedi.

«Bayılırım, doğru... Çünkü adam bir Türk düşünürü ama evrensel boyutta geçerliliği olan çok önemli, çok yararlı, çok değerli şeyler söylemiş.»

«Bu kez ne söylemiş?»

«Alay mı ediyorsun?»

«Hayır, kesinlikle hayır!... Yani "Bu kez hangi sözünü dile getireceksin?" demek istedim.»

«Diyor ki **"Bazı beyinler ağzı kapalı boş şişelere benzer. Bunların ne dışarıdan içlerine bir şey konulabilir ne de içlerinden bir şey çıkarılabilir."** Ne dersin? Sence doğru mu yanlış mı?»

Abdürrahim işi şakaya vurdu.

«Şişenin tıpası çıkarılmadığı sürece doğru. Aslına bakarsan hüner şişeyi doldurmakta ya da boşaltmakta değil, tıpayı çıkarmakta. Bunu özenle, yavaş yavaş, usul usul yapmak gerekir. Öyle ki ne tıpayı parçalayacaksın ne de şişeyi kıracaksın. Çünkü tıpa bir kez çıkarılıp işlevi yerine getirildikten sonra yine yerine konmalı. Böylece hem şişeye bir şey konulabilir hem de içinden bir şey çıkarılabilir.»

«Adamın özdeyişinin canına okudun.» diye yakındım.

Abdürrahim, «Hayır!... Sadece geliştirdim.» diyerek kendini savundu.

«Şöyle bir toparlayacağım, sonra yürüyüşümü tamamlamak istiyorum.» dedim, «Dediğin gibi, susmayı bilmek gereklidir ama hep suskun kalmak anlamına çekilmemelidir. Gerektiğince ve uyumlu ölçüde konuşup, yazıp çizip gereksiz ve sırasız sözlerden, yazılardan ve anlatımlardan sakınmayı becerebilmek olmalıdır. Gerek bilginin gerekse düşüncenin her zaman ve her yerde alçak gönüllülükle alınmasına karşılık, aynı bilgi ve düşüncenin her zaman ve her yerde gelişigüzel herkese aktarılmasından sakınılmalıdır.»

«Bravo!» dedi Abdürrahim, «Hadi yürüyüşüne çık. Ben burasını sevdim; biraz daha oturacağım.»

Abdürrahim ile söyleşmek çok iyi, çok güzeldi ama ben o gün daha önce başlamış olduğum yürüyüşü bitirmeye kararlıydım.

Ayrılırken, «Bugün bir ara etmiş olduğun bir söz dikkatimi çekti. Seninle o konuda da konuşmak, görüşlerini almak isterim.» dedim ama bunu söylerken yola düzülmüştüm bile.

Arkamdan «Hangi konu?» diye seslendi.

Ben de dönmeden «Buluştuğumuzda söylerim.» diye karşılık verip elimi sallayarak uzaklaştım.

Sırra Kadem

Abdürrahim'in benden çok daha bilgili olduğundan hiç kuşku yoktu. Ondan öğrendiğim ve öğrenebileceğim çok şey vardı. Rahmi için "Ne iyi etti de beni Abdürrahim ile tanıştırdı." diye düşünüyordum.

Buna karşın Rahmi'nin çok daha bilgili ve deneyimli olduğu da belliydi. Üstelik daha önce dediğim gibi o benim güzümde bilge bir kişiydi. Ara sıra onunla da söyleşmek, öğüt ve görüşlerini almak gereğini duyuyordum.

Ancak Rahmi günlerden beri ortalıkta yoktu. Nereye gittiğini de hiç kimse bilmiyordu. Sanki sırra kadem basmıştı.

Telefonu yanıt vermiyordu. Evine gittim; kimseler yoktu. Komşularına sordum; görmemişlerdi. Hemen Abdürrahim'i aradım.

Meğer o Rahmi'nin ortalıktan yok olduğunu benden çok önce öğrenmiş. Şu geçen bir iki günde görüşmemiş olduğumuz için bana da söyleme fırsatını bulamamış. Üstelik Rahmi'nin başına kötü bir şeyler geldiği belliymiş ama yüreği bana da söylemeye elvermemiş. Şantiyedeki odası da sanki orada kavga edilmiş gibi karmakarışıkmış. Önce inşaattaki arkadaşlarına, sonra çekine çekine patronları Süleyman Bey'e sormuş. Hiçbirinin haberi yokmuş. En çok da Süleyman Bey telaşlanmış. Herkese ne yapıp edip onu bulmaları için talimat vermiş. Bu nedenle de inşaatta çalışmalar durmuş. Abdürrahim "Acaba annesine bir şey olduğunu haber aldı da Tire'ye mi gitti" diye bir otobüse atlayıp orayı yoklamış. Heyhat!

Üstelik şu bizim üç genç mühendis de onunla birlikte ortalıktan yok olmuş.

Olan bitenin ayrıntılarını daha sonra öğrendik. Esrarlı bir öykü gibi… Baştan sona doğru özetlersem, daha anlaşılır olacak.

Önce İbrahim, Sıtkı ve Ömer...

Rahmi, bu iyilik meleği adam, üçünü birden işe özel olarak aldırmış. Bir yandan teknik üniversiteye devam edip master yaparken diğer yandan çalışıp harçlıklarını çıkarsınlar istemiş. Az bir ücret alıyorlarmış ama bu onlara yetermiş. Zaten pek bir iş de yapmıyor, stajyer gibi gelip gidiyorlarmış.

Rahmi öğle yemeğine çıkmaz, inşaatı dolaşır ya da odasında çalışırmış.

Bir gün öğle tatili sırasında herkes yemekhanedeyken bizim bu üç genç odasına gelmiş. Sanki Rahmi bilmiyormuş gibi mühendis olduklarını ileri sürüp kendilerine şantiyede diğer mühendisler gibi belli yetkiler verilmesini, ücretlerinin de buna göre artırılmasını istemişler.

Rahmi şaşırmış; bunun şimdi hemen olamayacağını, biraz daha sıkı çalışıp, bir işin ucundan tutup kendilerini göstermelerini söylemiş. Berikiler bu yanıt üzerine kızmış, bağırıp çağırmaya başlamışlar. Daha da ileri giderek Rahmi'yi tartaklamaya girişmişler hatta dövmüşler. Rahmi zaten ufak tefek ya!... İbrahim eline geçirdiği sert bir cisimle kafasına vurmuş. Rahmi yere yıkılmış. Bir de bakmışlar ki ölmüş. Korkmuş, telaşa kapılmış, bir an önce sıvışmışlar.

İşin ilginç yanı şu ki görevi gereği odası Rahmi'nin odasının bitişiğinde olan, bizim İnşaatçılar Derneği'nin üyelerinden bir diğeri, Cafer Sert, o gün öğle yemeğine çıkmaya biraz gecikmiş; bu tartışmaların başlangıcını şöyle bir işitmiş. Fakat gizlice dinler duruma düşmemek ve üstüne vazife olmayan bir işe karışmamak için ses etmeden oradan uzaklaşmış.

Rahmi'nin odasında birtakım olayların meydana geldiği, bu olaydan iki gün sonra, merak edilerek içeriye girildiğinde anlaşılmış.

«Peki Rahmi nerede?» diye soracaksınız, biliyorum.

Bizim üç genç mühendis, -artık onlara "katiller" diyebiliriz- kafalarını çalıştırmış, Rahmi'nin odasında cesedi bulununca yakayı ele vereceklerini düşünmekte gecikmemişler. Kendilerince güzel bir plan hazırlamışlar. Önce bir eczaneden güçlü bir uyku ilacı almışlar. (O tarihlerde bunun için reçete gerekmiyordu.) Aynı akşam el etek çekildikten sonra şantiyeye gitmişler. Gece bekçisini kandırıp, onunla çay içmeye oturmuş, bu arada belli etmeden onun çayına uyku ilacı katmışlar. Bekçi uyuyakalınca, içeri girmiş, Rahmi'nin cesedini bir paltoya sarıp dışarı taşımışlar. Bitişikteki koruluğa götürüp oraya gömmüş, yeri belli olmasın diye üzerine de bir genç ağaç yerleştirmişler.

İşte böylece bize göre Rahmi sırra kadem basmış oldu. Süleyman Bey'in talimatıyla inşaatın yönetimini Abdürrahim üstlendi.

***

Aradan uzunca bir zaman geçti. Ben diyeyim bir hafta, siz deyin on gün…

İnşaat işçilerinden biri şantiye binasının hemen bitişiğindeki koruda bodur bir ağacın yere devrilmiş olduğunu görmüş. Oysa daha önce hiç de öyle değilmiş; olsa fark edilirmiş.

Merak ederek gidip bakınca, ağacın yerinden kopmuş olan kökünün altında bir ceset gömülü olduğunu keşfetmiş.

İhbar etmesi üzerine gidip bakmışlar. Doğru olduğunu görmüşler.

Polise haber verilmiş.

İnceleme sonucunda gömülenin Rahmi'nin cesedi olduğu anlaşılmış.

Bu olay üzerine Cafer Sert'in kafasında şimşek çakmış. Rahmi'nin sırra kadem basmasından hemen önceki öğle tatilinde bitişiğindeki odadan gelen bağrışma seslerini hatırlamış. Anlatmış.

Bunun üzerine polis Rahmi'nin odasında bir parmak izi araştırması yapmış. Oraya daha önce birçok gelip giden olduğu için, birçok parmak izi bulunmuş. Çoğu inşaatta çalışan mühendislerinmiş ama bazılarının kime ait olduğu saptanamamış. Bulunanların soruşturmasından da bir şey elde edilememiş.

İşte böylece ortaya faili meçhul bir cinayet çıkmıştı. Abdürrahim ile ben neye üzüleceğimizi şaşırmıştık. Rahmi'nin anlayamadığımız bir şekilde öldürülmüş olmasına mı yoksa şimdi biz bize kalışımıza mı?

Bereket Rahmi evli değildi; çoluk çocuğu falan yoktu. Tire'de bir tek dul annesi vardı, o kadar.

Süleyman Bey, çok gecikilmiş olsa da usulüne uygun bir cenaze töreni düzenletti. Tireli Rahmi Bey de gelmişti; camide tanıştık.

Ancak olaylar bu kadarla bitmedi. Cinayet "faili meçhul" olarak kalmadı.

Şimdi gelelim sonrasına…

***

Cafer Sert'in içine kurt düşmüş. Süleyman Bey ile görüşmüş, onay alarak şu bizim üç mühendisin izini aramaya girişmiş.

Aslında onları daha önce ya hiç görmemiş ya da farkında bile değilmiş; inşaatın personel dosyasındaki fotoğrafları tanıdık gelmemiş. Orada yazılı olandan anlaşıldığına göre hep birlikte aynı adreste oturuyorlarmış.

Gitmiş… Orası bekârların, daha çok öğrencilerin kaldığı bir pansiyonmuş. Ayrılmış olduklarını öğrenmiş. Adres bırakmamışlar.

Oradan ayrılmış oldukları tarih, Rahmi'nin öldürüldüğü hesaplanan tarihin ertesi gününe denk düşüyormuş.

Artık Cafer'in indinde olay çözülmüş; hiç kuşkusu kalmamış.

Fakat bunu sadece Süleyman Bey'e söylemiş. O da polise haber vermeden önce Cafer ile birlikte bir özel ekip kurularak gizlice araştırma yapılmasını uygun görmüş. Polis işe karışmadan yakalanabileceklerini düşünmüş.

Öyle ki bundan Abdürrahim'in bile haberi yokmuş.

Cafer ile diğerleri, okul arkadaşlarını bulup onlarla görüşmüş, kimlerle düşüp kalktıklarını bulmuşlar. İstanbul'da Beykoz dolaylarında bir yere taşınmış olduklarını saptamışlar. Ellerinde fotoğraflarıyla oralarda dolaşarak şuna buna gösterip sorarken, bir çoban daha az önce onları Yuşa Tepesi yolunda gördüğünü söylemiş.

Nitekim üçü de oradaymış.

Cafer onları görür görmez üstlerine gitmiş. Kavga çıkmış; yumruklaşmaya, boğuşmaya başlamışlar.

İbrahim bıçak çekip Cafer'e saldırmış. Fakat Cafer daha önce judo eğitimi görmüş olduğundan, İbrahim'in bileğini yakalayıp bükerek kendisine

doğru çevirmiş; bıçak İbrahim'in göğsüne saplanmış; hemen orada ölüvermiş. Diğer ikisi panikleyerek tüymüş.

Olayın ertesinde Cafer karakola gidip teslim olmuş. Tutuklanmış.

Cafer bir süre hapiste yattı. Davası görülürken, onunla birlikte orada bulunan tanıkların ifadesi göz önüne alınıp, "nefsi müdafaa" gerekçesiyle ve kefaletle tutuksuz olarak yargılanmak üzere salıverildi. Daha sonra temize çıktı.

Süleyman Bey, özel detektifler tutup diğerlerini de arattırdı. Sonunda Sıtkı ile Ömer'in Gebze'de bir inşaatta çalıştıkları belirlendi. Polise ihbar edildi. Yakalandılar. Suçlarını itiraf ettiler. Ceza mahkemesindeki ilk duruşmayı Süleyman Bey, Cafer Sert ve Abdürrahim ile birlikte ben de izledim. Rahmi'yi istemeden nasıl öldürdüklerini, bunun bir kaza olduğunu, sonra korkup kaçtıklarını anlattılar. Birkaç duruşma sonrasında hüküm giydiler.

Yüzlerine tüküresim geldi ama yapabilseydim neye yarardı ki?

Bilmece Gibi

Uzunca bir süre Abdürrahim ile görüşemedik. Proje müdürlüğüne alışmak için akşamları biraz fazla çalışıyor, hafta sonları da işe gidiyordu.

Neden sonra buluştuğumuzda, önce Rahmi'den söz ettik.

Abdürrahim «Ben senin benimle ne konuşmak, bana ne sormak istediğini galiba biliyorum.» dedi.

«Bilmenin galibası olmaz. Ya bilirsin ya da bilmezsin. Ancak bilmiyorsan belki bir varsayımda bulunabilirsin.» deyince, «Peki o zaman!... Hangi konuda görüşmek istediğini söyleyeyim. Bakalım biliyormuş muyum?» dedi, «Bilgi ve düşüncelerin bir kapalı topluluk içinde paylaşılması, böylece bir yandan kişilerin çevrelerindeki ortamın bu yeni bilgi ve düşüncelere alışık ya da bunları sindirmeye hazır olmadıkları için herhangi bir zarara uğramamaları, diğer yandan aynı bilgi ve düşüncelerin bu kapalı toplulukta hem korunması hem geliştirilmesi olanağının sağlanması konusu üzerinde görüşmek istiyordun... Doğru mu? » diye sordu.

Bilmişti... Müneccim miydi ne?

Aklımdan geçeni bilmesi beni şaşırtmıştı ama «Bunu bilmene pek şaşırmadım.» diyerek ona bir oyun oynamak istedim.

Abdürrahim «Ben de zaten seni şaşırtmak istemedim.» diyerek tasarladığım oyunu bozuverdi. «Eğer o senin yürüyüşe çıktığın gün oturduğumuz yerde daha uzunca bir süre birlikte kalmış olsaydık, zaten konu dönüp dolaşıp buraya gelecekti.» dedi, «Ancak, o gün istesen de bu konuya girmezdim. Önce senin biraz araştırıp çalışmanı yeğlerdim.» diye de ekledi.

Asıl şimdi şaşırmıştım. Hem çok zaman önceki görüşmemizi unutmamış hem tıpkı Rahmi'nin yöntemine benzer bir tutum takınmıştı. Bunu yüzüne karşı söylemekte sakınca görmedim.

İçimi çekerek, «Onunla görüşmek istediğim belli bir konu hakkında önce uzunca bir süre beni düşüncelerimle baş başa bırakır, çalışmamı öğütler, sonra hiç beklemediğim bir anda konuyu açıverirdi.» dedim.

Abdürrahim, «O halde onun hep yaptığı gibi yapalım, ister misin?» diye sorunca, ben zaten bu arada kendimce hazırlık yapmış olduğumu, şimdi artık görüşerek konuyu pekiştirme gereğini duyduğumu söyledim.

Bir de şunu ekledim: «Ancak göz ardı etmememiz gereken bir şey var. O da Rahmi'nin yaptığı gibi, her ne görüşecek, tartışacaksak, önce o konu ile ilgili kavramları gözden geçirmek, önce kavramlar üzerinde uyuşmaya varmış olmak.»

Abdürrahim «Ben ise bir kez de bu dediğinin aşağı yukarı tam tersini yapsak nasıl olur diye düşünüyorum.» deyince, «O nasıl olacak?» diye sormaktan kendimi alamadım.

«Şöyle.» diyerek açıkladı. «Bu konunun bir temel kavramı var. Şimdilik biz buna "A" diyelim. Merak etme ne olduğunu söyleyeceğim. Zaten söylemezsem işi bilmece biçimine sokarız. Ancak bu kavram öyle birkaç dakikada kısaca tanımlanabilecek bir şey değil. Belki bir kısa tanımı yapılabilir ama bu yetersiz kalır. Üzerinde ayrıntılı bir çalışma gerekir. Aslına bakarsan, senin sormak istediğin ya da üzerinde görüşmemizi istediğin konuyu bu çalışmayı yaptıktan sonra incelesek daha iyi olur.»

«O halde öyle yapalım.»

«Buna gönlüm razı olmaz.»

«Ben kırılmam.»

«Şu halde incelemen gereken konuyu söylüyorum.» dedi ama söylemeyip durdu. «Söyleyeyim mi?»

Haydaaa!... Neden böyle yapıyordu ki?

«Abdürrahim… Beni çıldırtmana hiç gerek yok.» dedim. «İncelememi öngördüğün konuyu önceden incelesem de önce görüşüp incelemeyi sona bıraksak da nasıl olsa adını koyacaksın.»

«Peki, tamam!» diyerek dize geldi... «Bu konunun başlığı "içreklik".»

Durdum... Anlayamamıştım. Hızla düşündüm. İçrek, "kendi içine dönük" ya da "apaçık olmayan" demektir. Buradan nereye varacaktık?

Anlayamadığımı söylediğimde, Abdürrahim «Yapma! Sen Türkçeyi benden çok daha iyi bilir ve çok daha başarılı bir tarzda kullanırsın.» dedi. «Bunun yerine "ezoterizm" desem sanki daha mı iyiydi?»

Birden kafamın içinde âdeta şimşek çaktı. «Ben bu konuyu zaten üç aşağı beş yukarı biliyorum yani bildiğimi söylüyorsam aslında bu konuyla ilgili yetersiz de olsa bildiklerim var demek istiyorum.» dedim.

Abdürrahim «Zaten bilmesen bu kez ben şaşkınlıktan dilimi yutardım.» diyerek âdeta beni övdü. «Sahilde oturduğumuzda "susmayı bilmenin gereği" üzerinde görüş alış verişi ederken Hermetizm konusuna değinen sendin. Bunun ne olduğunu bilen biri, içrekliğin ya da ezoterizmin ne olduğunu da gayet iyi bilir. Bilmiyorsa Hermetizm'i anlayamaz.»

«Kusura bakma. Bazı zaman sadece tek bir sözcük çağrışımı sağlamakta yetersiz kalabiliyor.» demek zorunda kaldım.

Bunun üzerine, «O aşamayı geçirmiş olduğumuza göre şimdi bunun kısa bir tanımını bile kolayca yapabilirsin.» diyerek topu bana atıverdi.

«Olabilir ama bir bütün olarak ya da genelleştirilmiş bir biçimde içrekliğin ya da ezoterizmin değil de belirgin bir içrek sistem ya da ezoterik kurumun niteliklerini anlatmak daha kolay olur.» dedim.

Abdürrahim «Onu kendine saklayabilirsin. Şimdi Rahmi'nin bize öğretmiş olduğu üzere bu kavramı en geniş kapsamıyla ortaya koyarsak çok daha iyi.» deyince, «Acaba "bilimsel ve töresel nitelikteki bilgi ve görgülerin, kapalı bir topluluk içinde sadece bu topluluğun üyelerine aşamalı olarak verilmesini öngören yöntem" dersek olur mu?» diye sordum.

«Yöntem mi, sistem mi?» diyerek tanımda yaptığım karışıklığı gidermemi istedi.

Ben de, «Aslında “sistem” hatta belki de “kurum” ama aynı zamanda o sistemin çerçevesinde ya da o kurumda benimsenip uygulanan yöntemdir.» dedim. Fakat ondan önce bu söylediğimi kendim de pek beğenmediğim için, «Ancak bu kadarı bana sanki tanımı noksan bırakılmış gibi geliyor.» diye ekledim.

«Bildiğin için mi öyle, yoksa bilmeyen bir kişinin gözüyle baktığında mı öyle görünüyor?»

«Sanırım zaten bu konuyu biraz incelemiş ve öğrenmiş olduğum için daha iyi anlatılması gerektiğini düşünüyorum.»

Bunun üzerine Abdürrahim, «Olabilir ama şimdi bugünün konusuna dönecek olursak, sanırım içreklik ile bağlantılı olmak üzere belirlememiz gereken bir kavram daha var.» dedi.

«Neymiş o?»

«Sır... Ancak sen hep öz Türkçe kullanmayı benimsediğin için belki buna “giz” demeyi yeğlersin.»

«Evet ama “giz” dediğin zaman kimilerince bu pek anlaşılır olmayabilir. Belki “gizem” demek daha iyi.»

«Peki, bunun bir tanımını yapabilir miyiz?»

«İstersen buna “açıklanmayan soyut bilgi” diyebiliriz.» dedim safça.

«Somut bilgi de mi varmış?» diye sordu Abdürrahim gülerek ve ekledi: «Bilgi, bilen ile bilinen arasındaki zihinsel süreçlerle ilişkili olduğu için elle tutulamaz ve daima soyuttur.» Bir adım daha ileri gitmemizi önerdi. «Hatta “sıradan herkesin anlayamayacağı ölçüde derin ya da kapsamlı bilgi” diyebilir miyiz?»

Sözü nereye getirmek istediği belliydi. «Bundan sonra giz ya da gizemin içrek bir çalışma sistemi benimsemiş olan bir kurum ya da toplulukta, üyelerin kendi aralarında paylaşıp başkalarına vermedikleri bilgi olduğunu söyleyeceksin. Öyle değil mi?» dedim.

Yanılmışım. Meğer öyle demeyecekmiş.

«Öyle bir tanım yaparsak bu pek doğru olmaz. Ancak içrek bir kurum ya da toplulukta kişilerin edinip paylaştıkları bilgileri ağız sıkılıyla dışarıya sızdırmadıklarını söyleyebiliriz.» dedi.

Bu bence biraz farklı bir görüş açısından bakıştı.

«Yani şöyle mi?... “Bir içrek kurum ya da toplulukta mutlaka birtakım sırlar vardır ama bir kurum ya da topluluğun birtakım sırlarının bulunuşu onun içrek olduğunu göstermez.” Bunu mu demek istedin?»

«Aşağı yukarı öyle... Çünkü bir ailenin, bir şirketin, devletin, daha birçok kurumun kendine özgü sırları vardır ama bu durum nedeniyle onların içrek olduğunu söyleyemeyiz.»

«Tamam da bu işe aileyi niçin karıştırıyorsun?»

«Çünkü herhangi bir içrek kurum, topluluk ya da örgüt içinde yer alanlar birbirlerini hep bir arada âdeta bir “aile” gibi görür.»

«Peki ama içrek bir kurumun sırlarının aslında salt ona özgü değil, daha geniş boyutta topluma hatta belki tüm insanlığa özgü olması gerekmez mi? Bu onu çok farklı bir konuma getirmez mi?»

«Evet ama ben “aile olarak” değil “aile gibi” diyorum. İkisinin arasında fark var.»

Karşı çıktım. «Ailenin sırları sadece o ailenin bireylerine özgüdür. Hiç kimseye açılmaz; açılmamalıdır. Fakat bir içrek kurumun sırları ancak bir süre için sanki sadece o kurumun üyelerine özgü gibi tutulmaktadır. Oysa değildir. Öyle gibi görünüşü, dış ortamın şimdilik “sır” olarak nitelenen o bir bakıma gizli bilgileri ya almaya hazır olmamasından ya da tepkiyle karşılaması olasılığından ileri gelir.»

Bu kez tam on ikiden vurmuştum.

«Tamam! İşte bu!» diyerek doğruladı Abdürrahim. «Böylece bu konunun odak noktasına geldik. Demek ki belli birtakım bilgileri ancak bunları anlayıp kavrayabilecek olan kişilere vermek gerekiyor.»

«Aslında sen de Hermetizm’i anlatıyorsun ama adını öyle koymuyorsun.» deyince, «Ben genel olarak konuşuyorum, özel olarak değil. Neden böyle bir yargıya vardın ki?» diye sordu.

«Çünkü Hermetizm'in anımsayabildiğim ilkelerinden biri şöyledir: "Bilgiyi saklamak gerekir. Çünkü akılsız kişiler bunu öğrenirlerse iyiden iyiye çıldırabilir. Akıllı olanlar öğrenirse kötüye kullanabilir." Nedeni bu.» diye yanıtladım. Sonra, «Bundan daha önce de söz etmemiş miydik?» diye sorma gereğini duydum.

«Elbette!» diyerek yanıtladı Abdürrahim, «Aynı konu çevresinde dönüp dolaşıyoruz. Tek yapamadığımız şey içine girmek. Daha birçok kurumda buna benzer deyişler vardır. Örneğin Bektaşîlikte şöyle derler: "Bilgiyi ehil olana vermemek ile ehil olmayana vermek eş değer suçtur."»

«Sanırım senin başta söylemiş olduğun gibi benim bu konu üzerinde daha ayrıntılı bir inceleme yapmam, sonra bir başka zaman yine bir araya geldiğimizde konuyu tartışmamız çok daha yararlı olacak.» dedim.

Abdürrahim de «Peki! Keselim ve öyle yapalım.» diyerek onayladı.

«Ancak bu arada ben bir şeye dikkat etmek gerektiği görüşündeyim.» deyip konuyu hemen ertelemeye pek de razı olamadığımı belirtmiş oldum. «Sır ya da giz, hangisi olursa olsun, bence bunu saklamak bireysel bir olgu değildir. Hani *"Sırrını söyleme dostuna çünkü o da söyler bir diğer dostuna."* derler ya; aslında bu deyiş yanlıştır. Çünkü sır ya da giz ancak paylaşılmak suretiyle bir anlam kazanır ve bundan ötürü sır ya da giz olur. Ne var ki paylaşmayı başaramayanlar gizli tutmaları gereken bilgileri açığa vurur. Ancak eğer o bilgiler henüz toplumun anlayamayacağı, içine sindiremeyeceği türdense, bunları açıklayanlar tepkiyle karşılanır.»

«Geniş halk kitlelerinin bilgilendirilip aydınlatılmalarından ötürü bireysel ya da zümresel çıkarları zedelenenleri de göz ardı etmeyelim.» diye yanıt verdi. «Hep söylerim... Zaten bir toplumun yeni bilgilere, doğrulara, gerçeklere, pek genel olarak aydınlanmaya karşı gösterdiği tepki de çoğu kez bu çıkarcı çevrelerin kışkırtmalarından ileri gelir.»

«Diyalektiğin gereği.» deyiverdim.

Abdürrahim, «Yahu sen hep benim "diyalektikçi" olduğumu, benim bunda haklı olmama karşın her sözü dönüp dolaştırıp diyalektiğe bağladığımı söyler, bundan yakınırsın. Ya şu senin yaptığın nedir?» diye karşılık verdi.

«Neymiş benim yaptığım?»

«Aslında sen de hemen her konuda dönüp dolaşıp toplumu sömüren, kendi çıkarları uğruna onları bilgisizlik ve kör inançlara tutsak eden çevrelerden söz edip duruyorsun.»

«Yalan ya da yanlış mı?»

Yanıt vermedi. «Hadi şimdi git ve çalış bakalım. Bulgularını, derleyip toparladıklarını sonra görüşürüz.» demekle yetindi.

***

Abdürrahim'in dediğini yaptım ama daha sonra bir araya geldiğimizde her nedense bu konu gündem dışı kaldı. Yapmış olduğum çalışmalar sadece bana kendi bilgi birikimimi artırmak ve ufuklarımı daha da genişletmek bakımından yarar sağladı, hepsi o!

İzleyen bölümde anlatacağım. Umarım size de yararı olur.

İçrek

İçreklik ya da ezoterizm, bir bakıma bir öğretim sistemidir. Bilgiyi aktarmakta kullanılan yöntemlerden biridir.

Bu sistemin işlevi, sadece daha önce başkalarınca bilinen bazı gerçeklerin bunlara bilmeyenlere öğretilmesiyle kalmaz. Bu bağlamda bireyler arasında iletişim sağlama olgusu da yer alır.

Böylece içrek bir sistemin işlevinin bilgiyi genişletmek, derinleştirmek, yenileştirmek, geliştirmek, olgunlaştırmak çabası olduğu da söylenebilir. Buna bir başka açıdan bakarsak, bu işlevi "bilginin evrimini sağlamak" olarak da belirtebiliriz.

Tanımsal bakımdan bu bilgileri elde ettikten sonra, *"Acaba bilginin evrimi içrek bir sisteme uyulmaksızın da sağlanamaz mı?... Bunun için içreklik zorunlu mu?"* diye düşündüm.

Önceleri kendime güvenemedim. Buna ne "Evet!" ne de "Hayır!" diye kesin bir yanıt verebildim. Böyle bir zorunluluğu benimsemek hiç de işime gelmiyordu. Böyle yapılınca toplumda kendi içlerine kapanık birtakım başka kurum ya da örgütlerin oluşacağını, sanki ayrıcalıklı sınıfların varlığı yetmiyormuş gibi, bunların bir de bilgiyi kendi ellerinde tutarak kendilerine bir tür üstünlük sağlayacaklarını düşünüyordum.

Ancak konu üzerinde hem biraz daha araştırma yapıp hem de biraz daha ayrıntılı düşününce, önceleri bulamadığım yanıta ulaştım.

Toplumun aydınlanması ve evrimi içrekliğe uyarak çalışan bazı kurumlar olmadan da sağlanabilir ama bu hem daha zor olur hem de çok gecikir. İçrekliğin varlığının gerekçelerinden biri, böyle bir gecikmeyi gidermektir. Sanki asıl içreklik gecikmeye neden olur gibi görünüyorsa da tarihte bunun hiç öyle olmadığı açıkça görülmüştür. Yeter ki içrekliğin bilgi bakımından amacı, kapalı bir topluluğun kendisi değil, toplum ve insanlık olsun.

***

İçrek sistemi benimseyerek çalışan birçok kurum ve örgüt hakkında bu kurum ve örgütler tarihteki varlıklarını yitirdikten sonra elde edilip derlenmiş bilgileri inceledim.

Bunlardan her birinin, içrekliği bir diğerinden biraz farklı bir şekilde tanımlamış olduğunu gördüm. Örneğin bazı kuruluşlarda, -içrek olmalarına karşın- "bilgi aktarmak" diye bir şey söz konusu değildi. Bunun yerine kuruluşa girmiş olan bir kişi için "bilgiyi edinmek" vardı.

İkisi arasındaki fark, birinde kapsamı ve yöntemi önceden belirlenmiş bir eğitim ya da öğretim bulunması, diğerinde ise bireyin bilgiyi salt kendi çabalarıyla ve çoğu kez kendi belirleyeceği bir yöntemle elde etmekte oluşuydu.

Bazı kuruluşlarda “bireyler arasındaki iletişim” önemsiz görülüyordu. Bu kuruluşlarda kişinin kendi başına “birey dışı birtakım varlık ya da güçlerle iletişim kurması” öngörülüyor ya da bunun böyle olduğu söyleniyordu.

Gerçi tarih boyunca böyle bir yöntemle sağlanmış olduğu ileri sürülen bilgilerin “doğru” olduğuna dair bilimsel yöntem ve akıl yürütme yoluyla kanıt bulunamamış olduğunu gördüm ama böyle bir durumun ya da bu tür bir yetersizliğin, uğraşılarını içrek bir ilke üzerine kurarak sürdürmüş olan birtakım kuruluşların yapmış olduğu çalışmaların “saçma sapan” olarak nitelenip aşağı görülmesini haklı çıkarmadığı kanısına vardım.

Her ne yandan bakarsam bakayım gördüm ki içrekliğin işlevinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği, bir kurumdan ötekine farklı benimsenebiliyor.

Adlandırmalar ve Tanımlar

Sözlüklere bakınca, içrekliğin günümüzde artık eskimiş ve kullanılmayan bir karşılığının “batıniyye” olduğunu gördüm.

Kimileri “içrek” sıfatının Arapça kökenli olan “batınî” tarzındaki karşılığına Türkçe isimleştirme takısı ekleyip “batınîlik” diyor.

Burada bir karışıklık var. “İçreklik” teriminden başlayınca bunun eş anlamlısı olmak üzere “batınîlik” çıkıyor ama tersi yapılınca içrekliğe gelinmiyor. Bunun yerine “gizemcilik” ile karşılaşılıyor.

Batı dillerinden dönüştürülmüş olup dilimizde de kullanılan terimlere bakılırsa, “içrek” sıfatının bir diğer karşılığı “ezoterik” ama bunun gizemcilikle doğrudan bir bağlantısı yok.

Her ne kadar içrek bir sistem aynı zamanda gizemci olabiliyorsa da gizemciliğin Batı dillerinden dilimize dönüştürülmüş olan karşılığı “mistisizm” oluyor.

Bunları birbirinden ayırt etmek gerekiyor. Zaten içreklik de bu yüzden farklı biçimlerde tanımlanıyor ya da anlaşılıyor.

Kimileri içrek bir kuruluşun aynı zamanda mutlaka gizemci olduğunu ileri sürüyor. Bu da içrekliğin işlevinin farklı benimsenmesinden ileri geliyor. Oysa içreklik, sadece ilgili kuruluşun örgütsel ya da kurumsal yapılanma ve çalışma tarzını yansıtıyor. Daha ileri gitmiyor. Gizemcilik ise öğretisinin, öğrenisinin ya da edinisinin niteliğini belirliyor. Bu nedenle, “İçrek bir kurum ya da kuruluş gizemci olabilir ama bu zorunlu değil. Hiç de gizemci olmayabilir.” kanısına vardım.

Tarihte “gizemci” bir nitelik taşıyıp “içrek” olmadığı bilinen bir kurum bulamadım. Günümüzde ise öğretim kapsamı gizemci (mistik) bir nitelik taşıyan, buna karşılık örgütlenmesi ya da iletişim tarzı bakımından içrek olmayan birçok kurum saptadım. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde bu tür çok sayıda kurum olduğunu gördüm.

Karşıtlar

Düşünü çalışmalarına girişince, bir şeyin ne olduğunu iyi kavrayabilmek için onun karşıtını da düşünmenin çok yararlı olduğunu anlamıştım. Bu nedenle içrekliğin anlamını bir de tersinden bulmayı denedim.

Batı dillerinden dönüştürülerek alınmış olan “ezoterizm” teriminin karşıtının “ekzoterizm” (bazı yerde “egzoterizm”) olduğunu gördüm. Bunun yalın Türkçedeki karşıtı “dışraklık”, yer yer “dışrakçılık” olarak geçiyor. Tanımı, “herkese açık olan ve iletilebilen öğretiler” olarak veriliyor.

Sıfat kipinde ise “ekzoterik” (egzoterik) ya da “dışrak” oluyor. Dilimizde bu terimler pek seyrek kullanılıyor. Çünkü bu nitelikteki bir olgunun özelliğini açıklamak gerekmiyor.

Bu terimin eski dildeki iki ayrı karşılığını buldum. Biri “hariciyye”, diğeri ise “zahiriyye”. Özellikle “açık görünümlü” ya da “açık anlamlı” demek olan “zahirî” sıfatı bu konuyu belirginleştiriyor. Nitekim bir yerde şöyle bir söz okumuştum:

“Kutsal metinlerin bir zahirî bir de batınî anlamı vardır.”

(Asadullah.gif)

Önceleri bununla ne denilmek istendiğini anlayamamıştım. Fakat "içreklik" konusunu incelemeye başlayınca, halk arasında birtakım belirgin anlamları olan sözlerin, kendine özgü bir öğretimi bulunan içrek bir kurumda başka anlamlara çekilebildiğini gördüm.

Niteliği "dışrak" olan bir bilgiyi edinmek için, bireyin özel, üstün ya da başkalarından farklı bir niteliğinin bulunması gerekmiyor. Gerçi bu durum herkesin her dışrak bilgiyi kolayca edinebileceği anlamına gelmez; öğrenme yeteneği yetersiz bir kişi herhangi bir dışrak bilgiyi de edinemeyebilir. Dışrak bilgi herkese açıktır ama ona sadece öğrenme yeteneği olanlar ve bu olanağı kullananlar sahip olabilir.

İşte içreklik ya da içrek sistem bunun tam karşıtı… Çünkü ulaşılacak olan bilgi herkese açık değil. Bunu edinebilecek olanlar belirli kişiler var hatta seçilmiş kişiler… Onlara "içeridekiler" denilebilir.

İçrek nitelikli bir kurum, örgüt ya da topluluğun üyelerini "içeridekiler" olarak anınca, o kurum, örgüt ya da topluluğun üyesi olmayanlar, onun içinde bulunmayanlar için de "dışarıdakiler" demek gerekiyor. Eskiden "haricîler" sözü kullanılırmış. Bunun karşıtı olmak üzere "içeridekiler"e ise "dahilîler" değil, "batınîler" denirmiş; "ezoterikler" diye bir terim hiç kullanılmamış. Sadece "inisiyeler" terimine oldukça sık rastlanıyor.

Bunun neden böyle olduğunu içrekliği ayrıntılı bir şekilde incelediğimde kavradım. Aslında bu çok önemli… Sırası geldiğinde anlatacağım.

İçrekliğin Tarihçesi

"Tarih boyunca birçok kuruluş ve ekol niçin herkese açık kalmamış da içrekliği benimseyerek uygulamış?" diye kendi kendime sorduğum sorunun yanıtını bulmaya çalıştım.

Üstelik bu kuruluş ve ekollerin arasında amaçları belli bir topluluğu kapsar olmaktan çok öte, topluma hatta tüm insanlığa yönelik amaçlar beslemiş olanlar da vardı.

Hiç olmazsa bunların çalışmalarını içrek bir düzen kurarak yürütmeleri amaçlarıyla çelişmiyor muydu?...

Toplumun ve insanlığın yararına olan bir bilgi, içrek nitelikli bir topluluğun kendi içinde saklı tutulunca evrimsel gelişim gecikmeye uğramaz mıydı?

Gerçi daha önce Abdürrahim ile görüşürken buna değinmiştik ama ben gene de bu konuyu biraz daha belirginleştirmek, doğru düşünmekte olsam da

yanılıyorsam da bu olgunun temelindeki gerçeğe tarihteki örnekleriyle destek sağlamayı istedim.

Bunu yaparken, zamanla çok şeyin değişebileceğini göz ardı etmedim.

***

Herhangi bir kuruluş ya da topluluğun çalışma sistemi bakımından içrek olmayı yeğleyişinin, amacından ileri gelmediğini saptadım.

Amaç "gizli" ise içrek bir çalışma sisteminin benimsenişi doğal sayılabilir.

Bu nedenle içrek nitelikli kurum, örgüt ve toplulukların yanı sıra bir de **"gizli örgüt"** kavramının ortaya konulması gerekir.

Ancak şunu da bilmek gerekir:

Bir kurumun "gizli" olması ile "içrek" olması aynı şey değildir.

İçreklik, ilgili kuruluşun amacından değil, öğretiminin ya da sağlamaya çalıştığı bilginin özelliğinden ileri gelmektedir. Bu öğretim ya da bilgiyi "genel" ya da herkese açık olmaktan çıkarıp "özel" ya da belirli kişilere özgü olma durumuna sokan ise toplum ya da ortamın niteliğidir.

Konuya karşıt açıdan da bakmak istedim ve şu sorunun yanıtını aradım:

"Bir kuruluş ne zaman, nasıl bir ortamda içrek olma gereğini duymaz?"

O kadar çok koşul çıktı ki!...

Eğer bu kuruluşun öğretimi ya da sahip olduğu bilgi aşağıda sıralamayı öngördüğüm gibi olursa, ilgili kuruluşun içrek bir nitelik taşımasının ne bir anlamı kalır ne de buna gerek duyulur:

- Toplumu oluşturan halk tabakalarının çoğunluğunun kanılarıyla önemli ölçüde çatışmıyorsa;
- Sıradan insanların genel dünya görüşüyle uyuşuyorsa;
- Toplumdaki çoğu insanların yaşam düzenleri ve anlayışlarıyla herhangi bir biçimde çelişmiyorsa;
- Topluma ve insanlığa hiçbir yenilik ya da değişiklik önermiyor ve böyle bir şeyi getirmek de istemiyorsa;

- Sıradan olmakla birlikte yeterince temel öğrenim görmüş olan her insan bunları kolayca anlıyor ve hiç yadırgamıyorsa;
- Toplumda yaygınlaşmış inanç, gelenek ve göreneklere herhangi bir uyuşmazlığı yoksa;
- Toplumun egemen güçlerinin ya da ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarına aykırı düşmüyorsa.

Oysa tarih boyunca toplumlardaki ortam genellikle bunun tam tersine bir görüntü sergilemiş.

Bu saydıklarımdan bir teki bile ilgili kuruluşun "içrek" olması için yeterli iken, toplumların çoğunda bunların hiçbiri görülememiş. Hele "din" ile "sanat" ile "bilim" ile bağlantılı konularda bu hep böyle olagelmiş.

***

Sıradan bir kişi kendi noksanlıklarını gidererek yanılgı ve yanlışlarını düzeltmek şöyle dursun, "doğru" saydıklarını sarsar nitelikli hiçbir şeye karşı tolerans bile gösteremez. İlgili kuruluşun öğretiminin akıl yoluyla kavranması gerekiyorsa, bunun çoğunluğun inançlarıyla çatışması hiç de beklenmedik ya da anlaşılamaz bir olgu değildir.

"Acaba bu olguda asıl suçlanması gereken doğrudan doğruya toplum olabilir mi?" diye düşündüm.

Bunun yanıtı "Hayır!" oldu. Topluma hiçbir kusur bulunamazdı.

Asıl suçlanması gereken, toplumu böyle bir yöne iten, özellikle kendi tutkularını bir türlü doyuma vardıramayan egemen ve çıkarcı güçlerdi.

Yüzyıllar boyunca hep üstünde oldukları toplumun sırtından geçinmişlerdi. Egemenlik ve çıkarlarının sürekliliği, güvenceye bağlanması, toplumlarını oluşturan geniş halk kitlelerinin bilgisiz kalmasına, tutuculuğuna, kör inançlara saplanmasına, bu kadarla da kalmayarak bağnaz bir tutum edinmelerine dayanmıştı.

Birtakım kahramanların, bilimsel ve akıl verilerine dayanan bilgi ya da bulgularını bir an önce toplumlarına ve insanlığa mal etmeye çalışmalarının sonu, kendileri açısından hiç de iyi gelmemişti.

Bu nitelikteki birçok değerli insan, önce kendisini korumak için gereken önlemleri almaksızın heyecanlı atılımlarda bulunduğu için, yaşamını doğal süresinden çok önce yitirmişti.

Böylece bu insanlar, toplumlarına ve insanlığa verebilecek olduklarından pek azını sağlayabilmişti. Onların değeri, yaşadıkları dönemden çok sonra

ortaya çıkmıştı. Kimileri bir dâhi, kimileri bir kahraman, kimileri bir öncü, kimileri “bilge kişi” mertebesine yükseltilmişti.

Ne yazık ki çok geç!

***

Tarih, bilimsel ve akıl verilerine dayanan bilginin, ortam elverişli olmadığı sürece saklı tutulması gerektiğini gösteriyor.

Bu kadarının bile yetersiz kaldığı görülüyor. Böyle bir konuda çalışmakta olan kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini de örtülü tutulmaya zorluyor.

Çünkü toplumların sırtından geçinen egemen ve çıkarcı güçlerin en büyük korkusu, bu gibi kişiler arasında bilgi ve deneyim alış verişine dayanan bir dayanışma oluşması, bu dayanışmanın bir güç birliği biçimine dönüşüp kendilerinin karşısına çıkması…

Nitekim bu nedenle egemen güçler, üstlerinde egemenlik kurmuş olduğu toplumları da bağnazlığa boğarak tutkularına âlet etmiş.

Toplumsal ortam elverişli olsaydı, tarih boyunca birtakım bilimsel nitelikli bilgilerin ve akıl ilkelerine dayanan düşüncelerin saklı tutulmasına hiç de gerek kalmazdı. Tüm bilgiler kendiliğinden açılır, üretildikleri topluma ve iletişim olanakları ölçüsünde de diğer toplumlara, giderek insanlığa mal olurdu.

Hiçbir içrek nitelikli kuruluşun gücü bu olguyu engellemeye yetmezdi.

Şeyh Bedrettin’in şöyle bir sözüne rastladım:

“Gerçek halka söylenemez. Çünkü onu anlayamayacak olanlar ya yollarını sapıtır ya da o gerçeği söyleyeni suçlar.”

Bu sözün Hermetizm’in temel ilkelerinden birine çok benzemesi, farklı zaman ve yerlerde de olsa, kimilerinin aşağı yukarı aynı görüş üzerinde birleştiklerini gösteriyor.

Hermetizm’deki ilke, bir özdeyiş olarak kalmayıp çok daha ayrıntılı bir biçimde şöyle ortaya konmuş:

“Gerçek, ona yaraşır olandan başka hiç kimsenin eline geçmemelidir.

Onu öğrenmek isteyenlerin akıl ve buyrultularının yeterince güçlü olduğu üzerine güvence sağlanmalıdır.

Akıl ve buyrultuları güçsüz olanlar, ya yolun dönülebilecek bir aşamasından geri döner ya da gerçeğin karşısında çıldırmaktan kendilerini alıkoyamaz.

Her iki durumda da zaman ve enerji boşa harcanmış olur.

Bu yolun sonuna varabilmek için her türlü tehlikeye katlanmak, ölümsüzlüğe hazırlanmak gerekir.

Öte yandan, gerçeği elde edenler kötü niyetli ise, elde ettikleri gerçeği de kötüye kullanırlar.

Gerçeği saklamaktan başka çıkar yol yoktur.

BULMAK, BİLMEK VE SUSMAK GEREK.”

***

Bunları derlediğimde Abdürrahim ile yaptığımız söyleşiler aklıma geldi.

“Ben bunları daha önce araştırıp öğrenmiş olsaydım, birlikte yaptığımız düşünce alış verişi çok daha verimli geçerdi.” diye düşünmekten kendimi alamadım. Bana içreklik konusu üzerinde araştırma yapmamı önerişi demek ki hiç de boşuna değildi.

Tüm bunlardan sonra içrekliğin nedensel gereğini şöyle bir özetlemek isteyince şu sonuca vardım:

EVRİM İÇİN ÖZGÜRLÜĞÜN KORUNMASI.

ÖZGÜRLÜĞÜN KORUNMASIYLA GELİŞİM.

GELİŞİM İLE EVRİMSEL DOĞRULTUDA İLERLEME.

İçrekliğin Türleri

İçreklik hemen her konuda geçerli olabiliyor. Ancak bunların arasında “din”, “bilim” ve “sanat” ağırlık taşıyor.

Din, bilim ve sanat çağlar boyunca zaman zaman iç içe yer almış ve el ele yürümüş olmakla birlikte çoğunlukla birbirleriyle çatışmış; çatıştırılmış. İçrek nitelikli birçok kuruluş, bunları birleştirip bağdaştırmaya çalışmış.

Bununla birlikte tarihte **"salt bilimsel içreklik"**, **"salt dinsel içreklik"**, **"salt sanatsal içreklik"** diye ayırım yapılması olanağı da doğmuş.

Salt bilimsel içreklik, yalnızca doğal ve evrensel gerçeklerin, bilgisel ilişkilerin, keşif ve icatların peşinde koşmuş.

Ancak tarihte içrek bir sistemde çalışarak "salt bilimsel" kalabilmiş kuruluşlardan pek söz edilemez. Bunları çoğu bir dinsel ya da inançsal öğeyi de taşımak zorunda kalmış.

Aynı durumun "salt sanatsal içreklik" bakımından da söz konusu olduğu görülüyor. Salt sanatsal içreklik, bireyler arası iletişimin gerçekleşmesinde nesnelliği sonraya bırakarak öznelliği ön plâna çıkarmış; nesnel nitelikli algılayışların yanı sıra duyumsal algılamayı da geliştirmeyi öngörmüş. Bu nedenle kendini dinsel ya da inançsal öğelerden soyutlayamamış.

"Salt dinsel içreklik" deyince buradaki "dinsel" sıfatının ne denli yerli yerine oturduğu tartışmalı sayılır. Çünkü tanımı uyarınca "din", bir inançlar toplamının bir toplumca benimsenmesiyle oluşur. Bir kişinin dininden söz edilemez; ancak bir toplumun dininden söz edilebilir. Bu nedenle de içrek nitelikli bir topluluğun ilgi konusunun inançlar üzerinde yoğunlaşması nedeniyle ona "salt dinsel içreklik" yerine **"salt inançsal içreklik"** denmesi belki de daha doğru olur.

Buna karşın incelediğim kaynaklarda "salt dinsel içreklik" teriminin kullanılmış olduğunu gördüm.

Bu böyle olunca, "içreklik" konusunun yanı sıra bir de "din" konusunu incelemeye zaman ayırma gereğini duydum. "Bu konuya girmeden önce genel olarak dinleri incelemeliydim." diye bile düşündüm.

Çünkü dinlerin ortak ya da benzer nitelikleri iyice incelenip anlaşılmadan dinsel içrekliğe niçin gereksinme duyulmuş olduğu iyi anlaşılamıyor. Bunu yaptım yapmasına ama işlediğim konunun akışı nedeniyle yazarken bu araya yerleştiremedim; ayrı tuttum.

***

Dinsel içreklik, gerek sanat gerekse bilim alanına girişler yapmış. Böylece diğerlerine oranla güç kazanmış ve çok daha etkili olmuş.

Tarihte salt dinsel içrekliği benimseyip uygulamış kurumlar, çoğunluğa "dışrak" bir yöntemle verilmiş dogmalarla savaşmış. İlgili dine uygun inançların ve tapınışların akıl ve mantığa uymayan öğelerini ayıklamaya,

insanı ve insanlığı bunlardan kurtarmaya çalışmış. Bilimsel ve sanatsal içrekliğe oranla daha sıkı bir şekilde gizemcilik (mistisizm) ile kaynaşmış.

Dinsel içreklikte genellikle bir **“içsel anlam”** kavramıyla karşılaşılıyor.

Bu kavram, her sözü, her davranışı, her düşünüyü ikiye ayırıyor. Biri halk için, diğeri de içrek nitelikli kurumun üyeleri için olanı…

Bu ayırımın sonunda, dışrak (ekzoterik) anlamın önemsiz olduğu ortaya konuyor; içsel anlamlara ulaşanlar ise ağır ağır dışsal yükümlülüklerden bağışık tutulmaya başlanıyor.

Şimdi bu ne demek?

Örneğin Müslümanlıkta namaz her inanan için bir yükümlülüktür. İslâm dininde bu yükümlülüğe “farz” denir. Gerçi namazın bir “farz” bir “sünnet” olanı vardır ama bu farklı bir ayrıntıdır. İslâm Gizemciliği genel adıyla anılan çoğu içrek kurumlarda, bu kurumların üyeleri zaman içinde namaz kılmaktan bağışık tutulmaya başlanır.

Yakın dostlarımdan Necip Arıduru bir gün bana şöyle bir fıkra anlatmıştı: «Bektaşî babası bir softaya yanlış yaptığını söyleyip “Namaz kılınmaz. Kuranıkerim’de de böyle yazıyor.” demiş. Softa dehşetli bir telâşa düşmüş. “Olmaz öyle şey. Nerede yazıyor? Göster.” demiş. Bunun üzerine Kuranıkerim’i açan Bektaşî babası softaya sözünü ettiği yeri göstermiş. Softa hemen karşı çıkmış. “Orada öyle demiyor... Abdestsiz namaz kılınmaz diyor.” diyecek olmuş. Bunun zaten bekleyen Bektaşî babası “İşin o bölümü beni ilgilendirmez.” diye kestirip atmış.»

Bu fıkra işin nüktesi... Elbette öyle şey olmaz. Dindeki tapınım kuralı her ne ise o dinin inançlıları o kurala uymalıdır. Ancak sadece İslâm dininde değil gelmiş geçmiş tüm dinlerle bağlantılı içrek kurumlarda din açısından gerekli görülen tapınım öğelerinin, akıl yürütme yoluyla ayıklanmasına çalışılmıştır. Dinsel içrekliğin en önemli özelliklerinden biri budur.

Herhangi bir dinin inançlıları için her şeyden önce dışsal yükümlülükler önem taşır. Bu nedenle dindarlar, içrek bir kurumun üyelerini dinsizlikle, dine karşı olmakla, din uyarınca kötü sayılan öğelerle (örneğin şeytanla ve cinlerle) iş birliği yapmakla suçlar. Onların dini ve inançları bozduğunu ileri sürerler. Tanrı’ya karşı gelerek toplum içinde “din sapkını örneği” olduklarını bile söylerler.

Aslında öyle değildir ama bu suçlamalardan ötürü dindarları haksız bulmak doğru olmaz. Tutum ve sözlerinin kaynağında ya bilgisizlik, ya korku ya da çıkarları yitirme kaygısı vardır.

Eğer onlara “Her insanın inancı kendinedir. Hiç kimse başkasının inancına karışamaz. Herkes Tanrı’ya karşı olan sorumluluğunun hesabını kendisi verir.” tarzında bir savunma ile yanıt verecek olursanız, bu onların indinde hiç geçerli sayılmaz.

Dinsel içrekliğin gerekirliğinin bir nedeni de budur.

Salt dinsel içreklikte sadece dogmaların ve bağnazlığın giderilmesine çalışılmakla yetinilmemiş. Akıl ilkelerine uyularak birtakım açıklamalar getirilmesine uğraşılırken, yorumlara ve varsayımlara sapılmış. Bunların, gerçeğin ne ve nasıl olduğu anlaşılıncaya kadar bir “yol gösterme” işlevini yerine getirdiği benimsenmiş. Bu nedenle yararlı bulunmuş.

Ancak, dinsel içreklikte yapılan yorum ve varsayımlar da kesinleştirilmiş. Dindeki putlar, başka putlaştırmalar yapılarak yıkılmış.

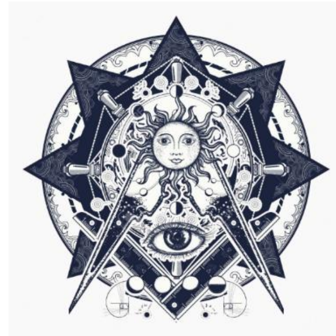
Dolayısıyla, gizemci nitelikli bir içrek kurumda akıl ilkeleriyle başlayan bu serüven, çoğu kez aklı sadece belirli bir doğrultuda çalıştırıp genel olarak akıl ilkelerine aykırı düşmekle sonuçlanmış.

Gizlicilik

Salt dinsel içreklikte akıl yoluyla ve deneyle elde edilen bilgilerin ötesinde “sezgi” yoluyla sağlanan bilgiler öncelikli bir önem kazanmaya başlayınca, artık gizemcilik sona ermiş ve gizlicilik (okültizm) başlamıştır.

Gizlicilikte görülen uygulamalardan birçoğu, salt bilimsel ve salt maddeci (materyalist) yaklaşımlarda “büyü” ya da “sihir” olarak anılır; saçma ve uyduruk olarak nitelenir.

Oysa gizlicilik aslında büyücülük ya da sihirbazlıkla özdeş değildir.

Gizlicilik, salt bilimsel içrekliğe gizemcilikten çok daha yakın gibi görünebilir. Ancak amaç, doğanın nesnel gerçeğini aramak değil, ilgili kuruma özgü birtakım gizli formüller ve işlemler kullanarak doğanın

gizemlerine ulaşmak hatta daha da öteye gidip ulaşılan gizemleri bir “güç kaynağı” olarak kullanmaktır.

Bireyselleştirilmediği sürece, gizlicilikte inançlarla bilimsel verileri buluşturma çabası görülür. Tarihte birçoğu çağdaş bilimsel bulguların öncüleri olmuştur. Alşimistler (simyacılar) bunların başında gelir.

***

Ünlü pozitivisit düşünür Auguste Comte, gizlicilerin yaptığı çalışmaları “henüz bilim niteliği kazanmadıkları halde bir gün bilimsel olabilecek uğraşılar” olarak nitelendirmiş.

Günümüzde gizliciliği sürdüren birçok kurum var ama ben öncelikle “içreklik” ile ilgilendiğimden gizliciliği bir yana bırakmayı yeğledim.

İçrekliğin İşleyişi

İçrek nitelikli bir kurumun çalışmalarında nasıl bir yöntem kullandığını bu system üzerine inceleme yapmaya başlamadan önce saptamıştım. Böyle bir kuruluşun çalışma yöntemi, bana içrekliğin diğer niteliklerine oranla daha ilginç görünüyordu.

Sonradan bunun yanlış olduğunu, önce içrekliği anlamak gerektiğini kavradım. Bu nedenle içrek nitelikli bir kurumun çalışma ilkeleri ve yöntemine başta değinmekten sakınıp sona sakladım.

Şimdi bunları madde madde sıralayacağım.

1. Kuruluşun amacı her ne olursa olsun, öğretimi her zaman sadece ilgili kuruluşun üyelerine yani “içeridekiler” ya da “inisiyeler” olarak anılan kişilere açık tutulur.

2. Geleneksel içreklikte “dışarıdakiler”e kuruluş ile ilgili olmak üzere hiçbir şey söylenmez ve anlatılmaz.

   Daha çağdaş bir nitelik taşıyan içreklikte ise, başkalarına söylenmemesi ve anlatılmaması gereken şeyler olduğu gibi, rahatça söylenebilip anlatılabilecek şeyler de vardır. İçrek olmakla birlikte topluma dönük amaçları olan bir kurumda “dışarıdakiler”e söylenemeyecek şeyler, kurumun öğretiminin bazı incelikleriyle iç işlerine ilişkin konularıdır.

3. Kuruluşa alınmak üzere “aday” olarak belirlenen kişi hakkında uzun ve ayrıntılı bir inceleme, soruşturma yapılır. Bu incelemenin amacı, adayın kurumun öğretimini kavramak için yeterli yeteneği ve kurumun ilkeleriyle uyumlu eğilimi olup olmadığını anlamaktır.

Bazı kuruluşlar, adayı incelemek ve hakkında soruşturma yapmakla yetinmez; birtakım deneme ve sınamalardan da geçirir.

4. Kuruluşa alınması uygun görülen aday, topluluğa belirli bir ritüel uygulanarak yapılan bir tören ile alınır.

   Tören, her içrek kuruluşta çok önemli bir yer tutar; bazı kuruluşlarda birtakım sınamaları da içerir. Törenin amacı bir formalitenin yerine getirilmesi ya da üyeliğe alınan kişinin onurlandırılması değil, hem yeni üyeye kuruluşun öğretiminin temel kavramlarının iletilmesi hem de izleyen eskilere bunların anımsatılmasıdır.

   Bu tören genelde **“inisiyasyon”** olarak anılır. Bunun Türkçe karşılığı “başlangıç” olarak verilebilir. Nitekim bu nedenle içrek nitelikli bir kuruluşun her üyesine “inisiye” yani “başlamış kişi” denir. Nitekim bazı kuruluşlarda inisiyasyon, öğretimin tüm evrelerini kapsar.

5. Kuruluşun öğretimini izlemek yeterli sayılmaz; bunu paylaşmayı ve katılımı da gerektirir. Gerçi kuruluşun bir sistemi ve öğretim kapsamı vardır ama her şey inisiyelere önceden belirlenmiş kalıplar halinde ve kesinleştirilmiş bir bütün olarak sunulmaz. İnisiyeler, öğretimi elde etmek için çalışmak zorundadır. Bu çalışma, anlatılan ve öğretilenleri anlayıp kavrayarak özümsemekle kalmaz. İnisiyenin bunları geliştirip kendi düşünce ve bulgularıyla bütünleştirmesini de içerir.

6. Kuruluşun öğretimi tümüyle açık seçik ve kesinlikle belirli anlamlar taşımaz. Birçok şey özdeyişler kullanılarak, simgeler (semboller) ve simgesel (sembolik) anlatımlar aracılığıyla hatta birer alegori niteliği taşıyan öyküler anlatılarak verilir.

   Birçok içrek kurumda alegoriler de anlatılmaz; söylenmek istenen şeyi dolaylı bir yöntem kullanarak anlatan canlandırmalar yapılır. Bu nedenle içrek nitelikli kurumların birçoğunda âdeta tiyatro oyunu gibi uygulamalar görülür.

7. Öğretimin aktarılmasında sadece sözler ve hareketler ile yetinilmez. Gerek bu aktarımın yapıldığı yerin dekoratif özelliği gerekse müzik, efekt ve ışık bu aktarımın destekleyici öğeleri olarak kullanılır.
8. Kuruluşun öğretiminin tümü bir anda değil, azar azar ve inisiye olan kişinin bunlara alıştırılmasıyla verilir. Bu amaçla ilgili kurumda bir "aşamalar silsilesi" oluşturulmuştur. Bu aşamalardan her biri **"derece"** olarak anılır. İnisiye ilk dereceden başlar, isterse ve yeteneği elverişliyse zaman içinde diğer dereceleri alarak ilerler. Her içrek kuruluşta bir "ilk derece" vardır ama sonraki dereceler birbirlerini izlemek yerine tıpkı bir ağacın gövdesinden ayrılan dalları gibi bölünmüş olabilir.
9. Belli bir dereceye varmış olan bir inisiye, bir sonraki derece için de "aday" sayılır. Yine birtakım deneme ve sınama evrelerinden geçer. İlerlemesi uygun görülecek olursa, sonraki derecelerde de belli bir ritüel uygulanarak tören yapılır.

Bunları böylece dokuz madde altında derleyip toparladığımda, aklıma "Gerek kuruluşa ilk girişe gerekse bundan sonraki ilerleyişlere kim karar verir?" diye bir soru takıldı.

Bunu araştırıp incelediğimde birbirinden çok farklı kural ve yöntemler uygulandığını gördüm.

Bazı kuruluşlarda bir "tek yetkili" vardı; her şey onun elindeydi.

Bazılarında bu tek yetkilinin yerini bir "yetkili kurul" almıştı; kuruluşun üyeleri, birtakım aşamalardan geçtikten sonra bu yetkili kurulda yer alabiliyordu.

Bazılarında ise âdeta "demokratik" denebilecek bir yöntem uygulanıyordu. Kuruluşun önceki üyeleri, bir adayın alınıp alınmamasına da bir üyenin dereceler silsilesinde ilerlemesine de hep birlikte karar veriyordu.

Aklıma bir başka soru daha takıldı. "Peki ama bir kişi böyle bir kuruluşa nasıl aday olabiliyor acaba?" diye düşündüm. Çünkü bir ezoterik kuruluş aslında bir "gizli örgüt" olmasa bile herkesin aklına böyle bir kuruluşa üye olmak gelmeyebilirdi. Gelse bile gidip nereye ve nasıl başvuracağını bilemezdi.

Bunun yanıtını bulmak zor olmadı.

İçrek kuruluşun üyeleri, uygun buldukları kişilere aralarına katılmasını öneriyordu. Dolayısıyla, kuruluşun üyeleri **"seçilmiş"** oluyordu. Bundan sonra yapılan işlemler kuruluşun özelliklerine göre farklı biçimlerde uygulanıyordu.

Çoğu içrek kuruluşlarda bir kişinin kendisine öneri getirilmesini beklemesi gerekmiyordu yani isterse gidip kendisi de başvurabiliyordu ama değişen bir şey yoktu. Bunun yerine, ilgili kuruluşun üyesi olduğunu bildiği bir kişiden kendisini de almalarını rica etmesi daha uygun b.ir yöntemdi.

Bundan sonra da aklımı şöyle bir soru kurcaladı:

"İçrek nitelikli bir kuruluşun üyesi bir tanıdığına üye olmasını önerse... O da bunu kabul etse... Ancak sonra ilgili kuruluşun uyguladığı yöntem uyarınca yapılan araştırma, sınama ve soruşturmalar sırasında önerilen bu aday pek uygun bulunmayıp geri çevrilse acaba ne olur?... Adaylığı kabul etmiş olan kişinin onuru kırılmış olmaz mı?... Onu bir aday olarak öneren kişi de üzülmüş olmaz mı?"

İşte bu ikili sorunun yanıtını çok aradım ama bulamadım. Bu konuda yorum yapma gereğini duydum ve şöyle düşündüm: *"Diyelim ki bir gün bir arkadaşım bana gelip «Bizim şirkette tam sana göre bir iş var. İster misin ilgililere senin adını önereyim. Böyle bir işte çalışır mısın.» diye sordu. Diyelim ki kabul ettim. Diyelim ki o arkadaşım daha sonra bana bir başvuru formu getirdi ve bunu doldurmamı, ayrıca öz geçmişimi de yazıp eklememi istedi. Ben de dediklerini yaptım ve iş için o şirkete başvurmuş oldum. Diyelim ki sonra beni görüşmeye çağırdılar. Zaten genellikle öyle olmaz mı?... Sonra diyelim ki bir de sınava girmem istendi. Özetle o işe girmek istediğim için benden ne istenirse razı oldum.*

Şimdi diyelim ki tüm bunlardan sonra heyhat!... Beni işe almadılar. Oysa bana sorarsanız o iş tam da benim yapabileceğim, hem de severek ve iyi yapabileceğim bir işti. Bence şirketin ilgilileri beni gerektiğince iyi değerlendirememişti. Kriterleri yanlış olsa gerekti.

Şimdi bu akıl yürütme tarzı doğru oldu mu?... Bu sadece tek yanlı bir düşünce değil mi?... Nasıl olur da şirketin ilgililerini suçlayabilirim?

Belki bana bu işi önerip heveslendirmiş olan arkadaşıma biraz kırılabilirim. Onu da suçlayamam çünkü o bana sadece bir öneri getirmişti. Beni şirketteki o işe mutlaka aldıracağını, bunu olmuş bitmiş saymamı söylememişti. İşe kabul edilmem onun elinde değildi ki!... Bir kez denememi önermişti. Onun önerisi üzerine ben de denemiştim ama olmamıştı. Bunu böyle düşünmek gerek."

Kaldı ki içrek nitelikli bir kuruluş bir ticarî şirketten çok farklı, çok daha kendine özgü olduğuna göre, demek ki böyle bir kuruluşun üyesi olmak için o kuruluşu seçmek değil, seçilmiş olmak gerekiyor.

Nitekim bizim İnşaatçılar Derneği'nde de uygulama buna pek benzer değil mi?... Oraya da ben öyle kabul edilmedim mi?... Böyle bir yöntem içrek olmayı zorunlu tutmuyor. Fakat içrek bir kurumda bu yöntemin uygulanması zorunlu.

Tarih boyunca insanlığa ışık tutmuş olan nice büyük adamın içrek nitelikli bir kuruluşun üyesi olduğunu öğrenince şaşırmadım.

Töre

Epeyce zaman sonra Abdürrahim ile buluştuğumuzda içreklik üzerine yapmış olduğum incelemeleri, bulgularımı ve görüşlerimi anlattım.

«Çok iyi yapmışsın. Güzel derlemiş, doğru yorumlamışsın ama bana öyle geliyor ki önemli bir noktayı ya unutmuş ya da göz ardı etmişsin.» dedi.

Ne olduğunu sorunca, «Töre.» dedi, «İçrek nitelikli her kuruluşun kendine özgü bir töresi vardır. Bundan hiç söz etmedin.»

«Ben içrek nitelikli bir kuruluşun genel olarak töreye aykırı bir yanı olmayacağını öngörüyorum. Belki de ondandır.» diyerek gereksizcesine savunmaya geçtim.

Abdürrahim, «Yanlış anladın. Konu o değil.» dedi.

«Peki!. O zaman sen söyle. Ben de eksiğimi gidereyim.»

«Her şeyden önce şu konuda uyuşalım.» diyerek, içrek nitelikli herhangi bir kuruluşu sırf içrek olduğu için yüceltmemek gerektiğini, amaç ve ilkeleri bakımından böyle bir kuruluşun genel olarak toplumun ya da özel olarak bizim uygun bulup benimsediğimiz "töre anlayışı"na çok ters düşebileceğini söyledi.

Örnek vermesini istediğimde, "Evrensel Hırsızlık Kurumu" diye bir örgüt düşünmemi önerdi. Baştan sona içrek nitelikli bir kurumun özelliklerine sahip. Ancak töre anlayışı bizim benimsediğimiz töreye pek ters. Çünkü işi gücü öncelikle hırsızlık.

Ne demek istediğini anlamıştım. «Böyle düşününce insanın aklına Mafya geliyor.» dedim.

Abdürrahim «Hayır!» dedi. «Mafya olmaz. Çünkü o tür örgütlerin kendine özgü bir öğretimi yoktur. Belki dereceleri, simgeleri, törenleri falan olabilir ama bunlar yeterli değildir.»

«Senin dediğin şu hırsızlık örgütünün de öğretimi yoktur.»

«Nereden biliyorsun?... Gerçi o öylesine aklıma gelivermiş bir varsayım ama belki de o varsayımsal örgütte hırsızlığın tekniği, incelikleri aşama aşama öğretiliyor. Hatta belki bunun felsefesi bile yapılıyor. Olamaz mı?»

Olabilirdi.

Abdürrahim, «Ancak ben "töre" sözüyle bunu demek istemedim.» diye bir ekleme yaptı. «Benim dediğim, her içrek kuruluşun kendine özgü birtakım gelenekleri, bir anlayışı, bir tutumu vardır. Buna da değinmiş olmalıydın.»

Şaşırmıştım. «Sahi, değinmedim mi?... Bu dediğinin bulunmadığı bir içrek kuruluş zaten düşünülemez ki!» diyecek oldum.

«Sanırım sorun şu noktada düğümleniyor.» dedi Abdürrahim, «İçreklik aslında öyle geniş bir konu ki ne kadar anlatsan mutlaka eksik bir şey kalıyor.»

Bu beni rahatlatmıştı. «Eh!... Oturup başlı başına bu konuda bir kitap yazmaya girişecek değilim herhalde.» dedim.

Bunun üzerine Abdürrahim'in bana verdiği yanıt hem çok ilginç hem de gelecekteki çalışmalarım bakımından çok düşündürücüydü:

«Neden olmasın?»

«Fakat ben yazar değilim ki.»

«Yazarlığın bir okulu yok. Tanıdığın ünlü ya da ünsüz yazarların çoğunun asal mesleği bambaşkadır. Hiçbirinin "kitap yazma sertifikası" gibi bir şeyi yoktur.»

Bu kez ben sesli düşündüm. «Doğru diyorsun. Neden olmasın?»

«Hah şöyle, yola gel.»

«Fakat bu konu üzerinde yazılmış bir sürü kitap var.»

«Bu senin dediğin, yeni bir senfoni yazmayı öngören amatör bir bestecinin daha önce birçok profesyonel sanatçı senfoniler bestelenmiş olduğu için bundan vazgeçmesine benzer.»

İçrek senfoni!

İlginç olabilirdi; hem de heyecanlı…

Bu tasarımı sevmiştim.

Nasıl Bir İnanç?

Okuduğum birçok kaynak kitapta çeşitli araştırmacı, bilim adamı ve düşünür arasında, "inançlar" ve "dinler" konusuyla bağlantılı olmak üzere özellikle Emile Durkheim'ın anlattıkları dikkatimi çekti.

Ona göre din, kutsal kavramlarla ilgili inanç ve tapınma yöntemlerinden oluşan ortak bir sistemdir. Bunlara inananlar tek ve aynı tinsel (manevî) toplulukta birleşir. Burada "kutsal kavram" olarak anılan şeyin kökeni sosyal niteliklidir. Böyle bir duygunun oluşumuna birey değil, toplum yol açar. Bu nedenle dinin temel öğesi sayılan "tanrı inancı" bireysel olabilir ama "din" bireysel değil, toplumsal bir olgudur.

En ilkelinden kimilerince en gelişmiş sayılanına kadar, her din özgür düşüncenin ve inanç toleransının yeşeremediği dönemlerde bireyler ile toplumun ilişkilerini düzenlemiştir. İnsanın yaşamını düzenleyen, toplumsal sorunları çözümleyen, doğanın bunların üzerindeki etkilerini ayarlayan bir tasarım ve inançlar toplamı olmuştur.

İnsanın genellikle doğada ve yaşamında **ikicilik** (düalizm) oluşumunu benimseyen bir eğilimi vardır. Bu eğilimin bir öğesi insanın kendisidir. Diğeri ise insanın kendiliğinin dışındaki ve onu kuşatan olaylar ve olgular evrenidir.

Dinler de genellikle bir "yaratan", bir de "yaratılan" diye iki kavram benimser. Dolayısıyla insanın ikiciliğe yatkın eğilimiyle çok uyumludur.

Dinler, bu kadarla da kalmayarak insanın edim ve eylemlerini "iyi ile kötü", "helâl ve haram", "sevap ve günah" gibi birbirine karşıt değerlerle ölçer. Böylece insanın ikiciliğe olan eğilimini hem derinleştirir hem de güçlendirir.

İkicilik çerçevesi içinde dinin bir gereği olan tapınma, aslında insanın bir gereksinmesidir. Bu gereksinme, doğayı anlayıp gerçekleri çözümlemeye çalışırken doğa ile karşı karşıya gelen insanın, doğa ile başa çıkamayıp onu kendisine karşıt sayışından kaynaklanan bir "doygunluk özlemi"nin sonucudur.

İnsan, doğanın kendisini etkilediği gibi kendisi de onu etkilemek istemiştir. Yaşamını zorlaştıran hatta yer yer yaşamsal düzeyde tehlikeli çeşitli olay ve olgulardan kendini koruyabilmek için öncelikle kendisine karşıt olan şu doğanın bilgisine varmak gerektiğini anlamıştır.

Bu korunma eğilimi aslında insanın "ölüm" gerçeğine karşı bir direniş içine girmesidir; başka bir şey değil.

Bilime Karşı Din

Durkheim'a göre insanın en çok çekindiği olay özdeksel (maddî) bir ölüm değil, yok oluştur.

İnsan, kendisini tüm canlı ve cansız varlıklar arasında bir **"üstün yaratık"** olarak nitelendirir. Bu nitelendirmenin doğal sonucu olarak ister istemez "yok oluş" düşünüsünü aşağılayıcı bulur ve buna şiddetle karşı çıkar.

Doğanın bilgisini ararken insana yol gösteren bilim, ölüm gerçeği karşısında güçsüzdür. Buna ne bir çare bulabilmekte ne de insan için doyurucu olabilecek bir açıklama getirebilmektedir.

Buna karşılık dinlerin büyük çoğunluğu, varlığın en azından bir bölümünün ölümden sonra da yaşayacağını ileri sürerek, insanın kaygılarını bir ölçüde gidermektedir.

Bilim insana her canlının doğacağını, yaşayacağını ve sonunda öleceğini söylemektedir. Ölümden sonra farklı bir ortamda ya da bir başka anlamda bile olsa yaşamın süreceğini ya kökünden yadsımakta ya da bu konuda hiçbir şey söylememektedir.

Bu bakımdan insanı tek avutan, insana tek umut veren dindir.

İnsanın böyle bir umuda bel bağlamaya gereksinmesi vardır. Bilimde bunu bulamayan insan, ona son bir fırsat daha verir ve doğaya ilişkin tüm bilgileri topluca ister.

Bilim bu bakımdan da insanı oyalar; her şeyi açıklayamaz.

Dolayısıyla insan bilimi bir yana bırakıp dine sarılır. Çünkü dinde bilimde bulamadıklarını bulur.

***

İnsanın diğer hayvanlardan farklı bir eğilimi daha vardır: Sadece öğrenmiş olmak için öğrenmeye çalışma tutkusu ya da tek bir sözcükle “merak”.

Din, insanın bu ilkel eğilimini de hem kısa hem kolay yoldan doygunluk aşamasına getirebilmektedir. İnsana evreni tanıdığını, onu olabildiğince ve en engin gerçeğinde anladığını, ötesine ulaşma olanağının bulunmadığını, hiçbir zaman da bulunmayacağını söylemektedir.

Ya bilim ne yapmaktadır?

İnsana evrenin aslında pek azını tanıdığını, bunu anlayabilmek için “bilim insanı” olması gerektiğini, herkesin bilim insanı olması gerekmediğini, zaten olamayacağını, ancak herkesin bilim insanlarına güvenebileceğini, güvenmesi gerektiğini söylemektedir. Evrene ilişkin olmak üzere bugüne dek ancak belirli düzeyde bilgi edinilmiş olduğunu, edinilmiş bilgiler arttığında edinilmesi gereken bilgilerin daha da arttığını saklamamaktadır. Bilgide ulaşılmış olan her mertebenin daha sonrası ve daha ilerisi olduğunu, bunun sonuna varılamayacağını çünkü tüm bunların sonsuzluğa uzandığını eklemektedir.

Buyrun cenaze namazına!

Bilimin bu açıklaması insana doğru dürüst bir şey anlatmadığı gibi, insanın hiç de işine gelmemektedir.

Bu yüzden insan, evrenin tüm gerçeğini dinin kapsamında arar ve orada bulacağına inanır.

***

İnsanın en çok merak ettiği şeylerden biri, evrenin ve doğanın nasıl olup da insanın özdeksel yaşamı bakımından birçok elverişsizlik taşımakta olsa bile böylesine uyumlu ve ahenkli bir biçimde oluştuğudur.

İnsan artık bilimden umudu kesmiştir. Bilim insanlarının zihni yerine kendi zihnine güvenmeyi yeğler.

Bu sorunun salt zihin yoluyla araştırılması, insanı ister istemez bir **“yaratan”** bulunduğuna inandırır.

Tek bir yaratan ile yetinemeyenler de çıkar. Ancak sonradan bu yaratanları kimin yaratmış olduğunu da düşünmekten kendini alamaz. Çaresiz kalır ve en üstün tek yaratıcıyı benimser.

Bu aşamalardan sonra insan doğaya, onun tek yaratıcısına, bu sonsuz güç, ahenk ve enerjiye sevgiyle bağlanır.

Bu sevgi ve bağlılık, korunma içgüdüsü ve merak ile birleşip topluma yaygınlaştığında, artık dinin oluşumu bütünlenmiş demektir.

Şimdi sıra “din adamları” topluluğunun kurumlaşmasındadır.

İnsanlar arasında kimileri, sevgiyle pekişen bağlılığı sonlu varlıkların üzerinden aşırtıp sonsuz varlıkla birleştirmeye yönelir. Bu yönelim, dinin diğer iki öğesinin önemini azaltır ve ortaya **gizemcilik** (mistisizm) çıkar.

Yöneticiler

Tarih boyunca toplumlarda insanlar belirgin olarak iki sınıfa ayrılmıştır: Yönetenler ve yönetilenler.

Yönetici sınıf, yönetilen sınıf üzerinde otorite kurmak ve bunu koruyup sürdürmek için çeşitli kaynaklardan güç almıştır. Bu kaynaklardan en önemlisi genellikle din olmuştur.

Devleti dinle yönetmeyi öngörenler, kendi buyrukları altında dinsel kurumlar oluşturup, dogmaları ve tapınışları sürekli olarak dünya işlerini düzenleme ve halkı boyun eğmeye yöneltme amacı ile kullanmıştır. Böylece din kutsal bir inanç konusu olmaktan çıkmış, daha çok politik nitelikli bir egemenlik ülküsü olmaya dönüşmüştür. Din adamlarına büyük yetki ve ayrıcalıklar tanınmış, otorite altında otorite olmalarına olanak sağlanmıştır.

Din adamları, kendi yetki ve ayrıcalıklarını verilmiş olanla bırakmayıp genişletmiştir. Yöneticilerin değil, Tanrı istediği için var olduklarını, onun için çalıştıklarını ileri sürmüşlerdir. İnsanları “inananlar” ve “inanmayanlar” olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Bu iki ayrı kitlenin haklarını da farklı düzeylerde belirlemişlerdir.

Adalet sadece inananlar için geçerli tutulmuş, insanlar arasında dehşetli bir eşitsizlik oluşturulmuştur.

Bundan böyle yöneticiler bile din adamlarına karşı çıkamaz olmuştur.

***

Din adamlarının ileri sürdüğü amaçlardan biri de “insanları barış ve mutluluğa ulaştırmak” olarak belirtilmiştir.

Ancak bunda inançlara öncelik verilip kullanılması, insan topluluklarını barış ve mutluluğa yöneltmek şöyle dursun, aralarının giderek açılmasına, çeşitli trajik olayların doğmasına yol açmıştır.

Tanrı’yı ya da tanrıları kendi bulundukları yerdeki güçlerinin ve çıkar tutkularının bir aracı yapmış olan din adamları, sonradan buna kendileri de inanır olmuştur.

İşin belki de en korkunç yanı, bu din adamlarının kendilerini adaletten hiç ayrılmayan, töresel bakımdan en yüksek erdemlere sahip, tutum ve davranışlarında haklı bir doğruluğu tekellerinde tutan örnek kişiler sanmış ve öyle tanıtmış olmalarıdır.

Boyunduruk altına girmiş olanlar da bunu doğrulamış hatta bunun zaten böyle olması gerektiğine ve başka türlüsünün yanlış olacağına içtenlikle inanmışlardır.

***

Bu anlatmış olduklarımın çoğu batı ülkeleri içindir. Şimdi biraz da doğu ülkelerine bakalım.

Doğu

Doğuda, hele Uzakdoğu ülkelerinde durum farklıdır.

Batıda olduğu gibi doğuda da doğa güçleri kişileştirilerek kutsal sayılmış ama bunlar “tanrı inancı” kavramından apayrı tutulmuştur. İnsanların toplumsal günlük ve toplumsal yaşamları inançtan soyutlanmıştır. Doğuda temelini yaşamdan, insan ilişkilerinden ve karşılıklı sorumluluklardan alan uygulamaya dönük töresel ve tüzel kurallar düzenlenmiştir.

İncelemelerimin bu aşamasına geldiğimde, tam bu bakımdan doğunun batıya oranla daha akılcı ve daha doğru bir yol tutmuş olduğu yargısına varacaktım ki, yanıldığımı gördüm.

Doğuda sıra bakımından batının tersine bir tutum izlenmiş ama aynı sonuca varılmış.

Burada önceleri inançlardan soyutlanmış olan töresel ve hukukî kurallar, sonradan oluşturulan dinin temelini atmıştı. Arada tek bir fark kalmış; o da “tanrı” kavramının insanın ve toplumun güncel yaşamından, bir diğer deyişle dünya işlerinden apayrı tutuluşu...

Dinlerin Çatışması

Ayırımsız olarak dinlerin birçoğunda başka inançları hor gören boyutta bağnazlık oluşturulmuştur. Toleranstan yoksun olan bu tutum, dinlerin öz niteliklerini yitirip yozlaşmış bir din oluşumuna yol açmıştır. Dinin özü yitirilmiş, sonradan ortaya çıkarılmış inanç ve tapınım yöntemleri toplamı "asıl din" sayılmıştır.

Farklı dinlerin birbirleriyle bağdaşamayışı, her birinin "saltık gerçek" denen kavrama tek başına sahip olduğuna ilişkin iddiadır. Bu iddia, her dinde o dinin inançlılarının "üstünlük kompleksi" edinmesine neden olur. Bu duygu, edilgin kalırsa zararsızdır ama üstünlüğün başka inançları olanlara zorla kabul ettirilmesine kalkışılınca, toplu inanç saldırıları ve çatışma başlar. Bir bakarsınız ki, başlangıcında tüm insanlar için barışı öneren din bir savaş nedeni olmuştur.

Tarih boyunca dine bağlı nedenlerle çıkarılmış savaşlarda, politik ya da ekonomik nedenlerden ileri gelen savaşlardan çok daha fazla kan dökülmüştür.

***

Bazı dinler, kendilikleri bakımından belirli bir topluma özgü olmak üzere oluşturulmuştur. Çoğu dinlerin evrensel bir nitelik taşımasına karşın, bu tür dinler ulusal ya da zümreseldir.

Böyle bir dinin kendi içine kapanık olması, başkalarıyla ilgilenmemesi beklenir ama tarihte bu tür dinlerin de uluslar ya da kavimler arasında bambaşka nedenlerden doğmuş olan anlaşmazlıklara araç edilmiş olduğu görülmüştür. Din adamları "Tanrımız böyle istiyor." diyerek diğer ulus ya da kavmin insanlarının öldürülmesini, sağ bırakılsalar da acı çektirilmesini haklı göstermeye çalışmıştır.

Her ulusal ya da zümresel din, bir "sürü gururu" ve bir "toplum kendini beğenmişliği" yaratır. Bu da diğer insanlarla savaşmaya, varlığın yok edilmesine yol açar. Bu eylem "din uğruna" yapılmaktadır. Oysa hiçbir din özünde insanlara acı çektirmeyi, hele insan öldürmeyi öngörmez. Buna karşın din adamları bunun böyle olması gerektiğini söyleyerek kendilerine inananları kışkırtır.

Fransız düşünürlerden Henri Bergson'a göre, savaşan uluslar Tanrı'nın sadece kendilerinden yana olduğunu ileri sürer. Böylece bu tanrı, puta taparlığın ulusal tanrısı durumuna dönüştürülür. Oysa sözü edilen Tanrı, bütün insanlar için ortak olmalıdır. Tanrı adına savaştıklarını savunanlar bu gerçeği gördükleri anda, savaşın hemen ortadan kalkması gerekir.

Örneğin “İsrail”, İbranîcedeki sözlük anlamı bakımından “savaşan tanrı” ya da “Tanrı’ya karşı güçlü” demektir. Sık sık “Yahudi” sözcüğü ile karıştırıldığı ve yanlışlıkla özdeş tutulduğu görülen “İbranî” sözcüğü ise “öte yanın insanları” anlamına gelen “hibrî” kökeninden türetilmiştir. İsrailoğulları’nın savaşlarına “Yahova Savaşları” denmiştir. Böylece onlara herhangi bir nedenle düşman olanlar, aslında sadece bu ulusun değil, aynı zamanda ulusun tanrısının düşmanları olarak görülmüştür. İsrailli savaşçılar Tanrı adına savaştıkları için, “Yahova’nın yardımcıları” olarak anılmıştır.

İsrailoğulları’nın ulusal tanrısı Yahova’nın, kendinden olanları kendinden olmayanlara karşı ne yaparlarsa yapsınlar terk etmediğine, hiçbir zaman terk etmeyeceğine inanılmıştır. İsrailli, öteki ulusal tanrılara karşı çok güçlü olan “öz” tanrısının kendisini yabancı ülkelerde de koruduğu ve gözettiği inancını edinmiştir.

Bu bağlamda bir özelliği gözden kaçırmamak gerekir: Sadece İsrailli için tek olan Yahova, “evrendeki tek tanrı” olarak nitelenmekte değildir. Başka ulusların tek ya da birçok tanrısı olabilir. O tanrılar da o ulusların tanrılarıdır. Dolayısıyla, İsrailoğulları’nın giriştikleri bir savaş, ulusların ya da toplumların değil, **“tanrıların savaşı”** olarak görülür. Böylece bu savaşta gerek asıl kazanan gerekse asıl yenilen tanrılardır.

Dünyanın hemen her yanına dağılmış olan Yahudiler, yüzyıllar boyunca bu inanç altında tutulmuştur. Bu nedenden kaynaklanan görüşlerle hemen her yerde ve her zaman başkalarınca hor görülmüş, baskı altında tutulmuş, zulümlere uğratılmışlardır.

İsa’yı çarmıha germe işini Yahudiler’e yaptıran Romalılar, sonradan imparatorluğun resmî dini Hıristiyanlık olunca, İsa Tanrı ile özdeşleştiği için Yahudiler’i “Tanrı’yı öldürmek” ile suçlamıştır.

Günümüze dek süregelen ve birçok toplumda izlenen Yahudi karşıtlığının bir yandan ekonomik nedenlerden, diğer yandan ırkçı ön yargılardan, bir başka açıdan bakıldığında ise jeopolitik sorunlardan kaynaklandığı söylenir. Aslında hepsinin temelinde çok yanlı bir dinsel bağnazlık yatar.

Dinlerin asıl amacı sadece tanrısal birliğe inançla katılarak ona tapınmayı sağlamak değildir. Böyle olunca, bağnazlığın oluşumu engellenemez. Bağnazlık, başka inançları olan insanları sadece kötülemekle kalmayıp bir de etkinliğe geçince, saldırganlık baş gösterir.

Dinler, inançlılarına Tanrı ve "öteki dünya" korkusu değil, yaratan ve insan sevgisi veremedikleri sürece, onları başkalarına saldırmaktan alıkoyamaz. İnsanlar arasında doğal ve evrensel bir eşitlik bilinci oluşturamazlarsa kendi inançlılarına vadettikleri barış ve mutluluğu da sağlayamaz, sadece insanların birbirleriyle boğuşmalarının en güçlü temel kaynakları olurlar.

Tarih boyunca dünya sahnesinde hep bu oyun oynanmıştır.

Bilim İçin Temel

Dinlerin insanlığı hep olumsuz yönde etkilemiş olduğunu söylemek doğru olmaz.

Çeşitli toplumlarda, örneğin Eski Mısır ve Mezopotamya'da din, bilimsel araştırmaların yapılması ve sürdürülmesi bakımından âdeta tek önder olmuştur.

Günümüzden birkaç bin yıl önce Asya'nın batısında yerleşmiş olan toplumlardaki düşünce ve tasarımlar, öncelikle hep dinsel bir plân üzerine kurulmuş, bir süre sonra genişlemiş, mitolojik aşamalardan geçip evrenin oluşumu ve doğanın işleyişine ilişkin açıklamalar yapmaya yönelmiştir.

Dolayısıyla, tarihte birçok yerde dinin bilimin temeli olduğu rahatça söylenebilir. Çünkü insan, dinin kapsamında yer alan doğa öğelerini de araştırıp öğrenmek istemiştir.

Ancak, bilimin kendi başına gelişim göstermesine karşılık din olduğu yerde saymıştır. Din bunun farkına varınca bilime sahip çıkmak istemiş, bilimin karşısında kendini "noksansız gerçek" olarak nitelendirmiştir. Evren ile, doğa ile, insanlık ile ilgili tüm gerçeklerin, dinin kapsamında bulunduğu ileri sürülmüştür. Sonra da insan, kendisine "gerçek" denilerek gösterilen inanç öğelerini olduğu gibi kabul etmeye zorlanmıştır.

Böylece dinin bilimden ayrılıp uzaklaştığı görülür. Zamanla aralarında aşılması, kapatılması olanaksız bir uçurum oluşmuştur.

Ne var ki, din adamlarının âdeta "hükümdarlık" ölçüsüne varan otoriter tutum ve davranışlarına karşın "inandırma yolu" her zaman ve her yerde beklenildiği kadar başarılı olamamıştır. Bunun üzerine, dinin gerçeklerine ters düşen düşünce ve görüşleri değiştirmek ve benzerlerinin oluşumu engellemek üzere kaba güç kullanılmasına başlanmıştır.

Din, kendi gerçeği ile çelişkili bir başka gerçeğin varlığına dayanamaz, tolerans bile gösteremez. Bu nedenle, dine göre bireyin de bu gerçeğin karşısında yanlışı seçme, yanlış yola sapma hakkı, özgürlüğü yoktur.

Dolayısıyla, zihinlere egemen olmak isteyen din otoriteleri, gücün her türlüsünü kendilerinden yana kullanmak üzere toplumların yönetimini ve geleceğini ellerinde tutanlara yanaşmaya başlamıştır.

Bu yanaşma, din adamları ile monarşi üzerine kurulu bir rejimdeki yöneticiler ile onların yandaşlarını bir çıkar birliği içinde buluşturmuştur.

Dinin güçlüden yana çıkışı, adaletin gereği hatta adaletin ta kendisi gibi gösterilmiştir. Böylece din, kavramsal yüce anlam ve amacını yitirmiştir. Artık tutkuların, hırsların, doyumsuzluğun, ekonomik savaşımın âdeta bir oyuncağı durumuna düşürülmüştür.

Bu gerçek, her zaman insanlığın çoğunluğunu oluşturan, bilgisizliğe ve kör inançlara tutsak edilmiş halk tabakalarından başarıyla saklanmıştır. Kamuoyunun gözünde din, her şeyin üstündeki saygınlığını sürdürmüştür.

Bunlar, en ilkel dönemlerden çağımıza kadar, en ilkel sayılan dinlerden en gelişkin olduğu ileri sürülenlerine kadar benzer özelliği korumuştur.

Eski çağların ilkel dinlerinde insan, eşitlik ve mutluluğun bu dünyada sağlanamayacağına inandırılmıştır.

Sonraki dönemlerde daha gelişmiş dinler de yapıları bakımından farklı olsalar bile aynı görüşü savunmuştur.

İnsanlık hep “ölümden sonraki yaşam” dönemindeki varsayımsal bir mutluluğa ulaşmak umuduna kaptırılmıştır.

Kaç Tanrı Var?

Günümüzden yaklaşık üç bin yıl öncesine kadar tüm dinlerin çok tanrıcı (politeist) olduğu görülür. Tanrılar, insanların her gün karşılaştıkları doğal güç ve gereksinmeleri temsil eder. Ancak insan “üstün yaratık” olduğu için, tanrılardan her biri insan niteliğindedir. Dolayısıyla tanrıların da duyguları vardır; kendi aralarındaki ilişkiler, insanların duygu, tutku, istem ve düşüncelerinin benzeridir.

İlkel toplumlarda **Toprak Ana** başta olmak üzere dişi tanrılar önceliklidir. Toplum içinde erkek kadına oranla üstün sayılmaya, “anaerkil aile düzeni” yer yer terk edilip **“ataerkil aile düzeni”** benimsenmeye başlayınca, güneşin ve yıldızların temsil ettiği erkek tanrılar öne geçmiştir.

Evrenin oluşumuna ilişkin açıklamalardaki bilimsel ilerleme, tüm tanrıları hepsinden üstün **“Tek Tanrı”** düşünüsünde birleştirmeye yol açmıştır. Birbirlerinden çoktan uzaklaştırılmış olan bilim ile din, bu aşamada son bir kez daha yakınlaştırılmış sayılabilir.

Çok tanrıcı dinlerden tek tanrıcı dinlere geçiş, çoğu kez ikinci ya da üçüncü sırada önemli sayılan tanrıların yerine, **“saltık güç”** olgusunun hizmetçiliğini ya da elçiliğini yapanların alışı biçiminde ortaya çıkmıştır. Nitekim tek tanrıcı dinlerin birçoğunda peygamberlere hatta din adamlarına tanrısal nitelikler verilmesi, bu geçiş döneminin henüz etkisini yitirmemiş olan izleridir.

***

Tek tanrıcılığın başlangıcında inanç toleransının çok güzel bir örneği görülmüştür. Çok tanrıcılığın bir biçimlenmesi olan “tek tanrıya tapınma ve diğerlerine de saygı gösterme” ilkesini benimseyen toplumlar, başka toplumların da kendi tanrıları bulunduğunu öngörmüştür. Nasıl kendileri salt kendilerine özgü bir tanrıya tapınıyorlarsa, onların da bir başkasına tapınma özgürlüklerinin bulunduğunu kabul etmişlerdir.

Ancak her toplum kendi tanrısının tüm evrenin ve tüm insanlığın tek tanrısı olduğunu düşünüp bunu savunmaya girişince durum çok değişmiştir.

Öte yandan bilim de “doğaya egemen tek tanrı” düşüncesi bakımından din ile uyuşma içindedir. En azından, Tanrı’nın varlığına ilişkin herhangi bir yadsıması yoktur. Ancak bilim kendi başına gelişimini sürdürüp sonra da gemi azıya alarak dinden ayrılmaya başlayınca, din adamları bundan böyle bilim adamlarından destek gelmeyeceğini anlamıştır. Dinin sürekli olarak geçerli kalmasını sağlayıp buna bağlı olarak da kendi güçlerini koruyabilmek için bilimin ilerlemesine karşı durmaya başlamışlardır.

Uzakdoğu ve Antik Yunan'da bir "din adamları sınıfı" olmadığı için, bu toplumlarda din ile bilim arasında büyük bir savaşım görülmemiştir.

Buna karşın dinsel bağnazlık, toleransın en yaygın olduğu toplumların örneği sayılan Antik Yunan'da bile yeşeren bir ağacı kurutucu özelliğini açıkça göstermiştir.

Protogoras'ın düşüncelerini anlatabilmek için hayli gözü pek bir tutumla tanrılara ilişkin yazdığı kitabın yakıldığını biliyoruz. (Bunun öyküsünü "Düşünmek Ama Niçin?" başlıklı bölümde özetle anlatmıştım.)

Protogoras'ın başına gelenler, tarihte bu gibi olayların ne ilkidir ne de sonuncusu… Dinin ya da din adamlarının gücünün yetmediği bir yerde kişiye yöneltilecek suçlama "inançlara aykırılık" değil, "toplum düzenini bozan bir eylemde bulunmak" biçiminde belirir.

Nitekim 1925 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Tennessee eyaletinde John T. Scopes adlı bir öğretmen, devlet okulundaki öğrencilere "Darwin Kuramı"nı öğrettiği için bir "evrim karşıtı kampanya" başlatılymış, açılan kamu davasında yargılanan öğretmen aynı gerekçeyle suçlanmış ve kendisine meslekten çıkarma cezası verilmiştir. Çünkü bu kuram, aslında yanlış olmasa bile toplumun çoğunluğunun dinsel inançlara dayalı duygularını incitir.

***

Antik Yunan'da, bilim tarihinde "atom" terimini ortaya atan Demokritos, yargılanmamış olsa bile hayli aşağılanmaya uğramıştır.

Demokritos, "ruh" kavramına bir açıklama getirmek istemiş ve ortaya şöyle bir varsayım atmıştır:

"Atomlardan meydana gelmiş olan bir ruh, insanın bedenini mekanik bir şekilde hareket ettirir."

Demokritos'un açıklaması yanlıştır. Çağımızın bilimcileri, "ruh" kavramını kuantum fiziği, dalgalar ve manyetik alanlar mekaniği ile açıklamaya çalışıyor. Henüz kesin bir sonuç yok. Buna karşın, Demokritos'un yaşadığı dönemde, bilimin o zaman ulaşabilmiş olduğu düzey düşünülünce, bu varsayım başarı sayılabilir.

Ancak nene gerek senin bir bilim adamı olarak aslında din ya da felsefenin ilgilenmesi gereken bir konuya bulaşıp bunu diline dolayarak birtakım varsayımlarda bulunmak!...

Demokritos'un bu varsayımına karşı çıkan Aristoteles onu şöyle alaya alır: «Demokritos'un insan bedeninin hareketini açıklaması, Daedalus'un yaptığı bir Venüs heykelinin içine cıva doldurduğunda, heykelin hareket etmesini sağlamasına benzer.»

Aristoteles'in burada yaptığı, kendi mantığının yargılarına ters düştüğü için dinsel inançlarla da çelişkili olan bu savın, üzerinde hiç durulmayarak baştan yadsınması gerektiğini ortaya koymaktır. Aristoteles'in bu "kesin ve değişmez" tutumlu felsefesinin sonraki yüzyıllarda Avrupa insanını din boyunduruğu altına alacak olanların temel dayanaklarından biri biçiminde ele alınıp başarıyla kullanıldığının görülmüş olmasına, insanlık adına üzülmek ama pek şaşırmamak gerekir.

Nasıralı İsa

Öz niteliğini yitirmiş, başkalaşmış, birçok insanın çeşitli nedenlerle edindiği tutkularının güdümünde yeniden biçimlendirilmiş dinler, insanlık tarihini olağanüstü düzeyde etkilemiştir.

Nitekim bundan ötürü insanlık tarihinin dinler tarihi çevresinde döndüğü bile söylenir. Araştırmalarımda bunun sahiden de böyle olduğunu gördüm ama bununla yetinmeyip niçin böyle olduğunu da incelemeye kalkışınca, birçok örnekle karşılaştım. Bu örnekler arasında bana en ilginç ve en çarpıcı geleni, İsa'nın yaşam öyküsü oldu. Kuşkusuz başkaları da var ama ben öncelikle bunu ele almak istedim.

M.S. 1. yüzyıl başlarında Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş olan ulusların çoğu, hem merkezî devletin hem de birbirlerinin baskısı altında eziliyordu. Bunların arasında yer alan İsrailoğulları, kendi kurtuluş ve esenliklerini bencilce gözeterek çıkarcı tutkulara saplanmıştı.

İsrailoğulları'nın bu tutumu onları Musa'nın getirmiş olduğu dinin töresel nitelikli dogmalarına uymaktan uzaklaştırmıştı. Yahudi din adamları, kendi güç ve yetkilerini korumanın peşine düşmüştü. Bağnazlığın her türünü kendi bireysel çıkarları uğruna kullanıyorlardı.

İsrailoğulları'nı ve onlarla birlikte ya da yanı başlarında yaşayan diğer kavimleri ahlâksızlığın kol gezdiği dehşetli bir anarşi ortamı sarmıştı.

"Nazaren" yerine yanlışlıkla "Nasıralı" denilen, Bakire Meryem'den doğma olduğu söylenen, Marangoz Yusuf'un oğlu İsa, işte böyle bir toplumsal bunalım döneminde doğup büyüdü. Halkı zenginlik, hırs ve töre dışı bir yaşam tutkusundan kurtarmak istiyordu. Bu amaçla sefil bir yaşam sürmekte olan çoğunluğa yöneldi. Onlara yoksulluklarını hoş göstermeye çalıştı.

Aslında İsa'nın savunduğu töresel ilkeler, Yahudilerin kutsal kitaplarında öteden beri vardı. Ancak toplumda bunlar ya unutulmuş ya umursanmaz olmuş, yozlaşma giderek artmıştı.

İsa bıkmak usanmak bilmeksizin bir yerden diğerine gidiyor, halk ile konuşuyor, onlara bildiği töresel ilkeleri herkesin anlayabileceği düzeyde basit bir dille anlatıp aşılamaya çalışıyordu.

Aziz Yahya (Vaftizci Sen Jan) onu "kurtarıcı" ve "peygamber" olarak ilân ettikten sonra iyice coştu. Bundan böyle kendisinin "Tanrı'nın oğlu" niteliğini taşıdığını da belirterek, söylediklerinin babasından aldığı buyruk ve bildiriler gereği olduğunu ileri sürmeye başladı.

Buna karşın İsa, halk üzerinde zorlayıcı bir güç olmaya kalkışmadı. Sadece öğüt vermekle yetindi. Kendine inananlar hayli çoğalınca bir din oluşturmuş oldu. Aslında bu yepyeni, bambaşka bir din sayılmazdı. Terk edilmeye yüz tutmuş Yahudiliğin bir mezhebi gibiydi. Ne doğa ne de insan ile uğraşmayı öneriyordu. Dini devlet ve sosyal yaşamdan soyutlamaya, bunların tümünün üzerine çıkarmaya uğraşıyor, şöyle diyordu:

«Çok şeyleri merak ediyor ve düşünüyorsunuz. Oysa düşünülmesi gereken sadece Tanrı'dır. Önce Tanrı'nın saltanatını arayın. Başka şeyler size fazlasıyla verilecektir.»

Ne var ki İsa'nın dini hiç de böyle dar bir alanda, bu kapsamda kalmadı. Kendi haline bırakılmadı.

Kudüs'teki çarmıha gerilme olayının sonrasında Aziz Pavlus'un (Sen Pol) Anadolu'da onu simgesel bakımdan değil gerçekten "Tanrı'nın oğlu peygamber" ilan etmesiyle oluşan Hıristiyanlık geniş halk kitlelerince benimsenmeye başlayınca, İsa'nın hayattayken tasarlayıp önermiş olduğu *"Tanrı'nın saltanatı"* bir yana bırakılıp yerine "Hıristiyanlığın saltanatı"nın kurulmasına girişildi.

Eğer bu yapılmamış olsaydı, İsa'nın saf, iyilikçi, alçak gönüllü ve insancı öğütlemelerinden oluşan inanç sistemi, sadece Yahudi dininin bir tarikatı olarak Akdeniz'in doğusunda belli bir çevrede sıkışıp kalırdı.

Hıristiyanlığa Mercekle Bakış

Hıristiyanlığın bütün dünyaya yaygın ve etkili bir din olabilmesi için, tüm varlıkların dışında, saltık gücü ve egemenliği olan bir Tanrı'nın varlığı her şeyin üstünde tutuldu. Bu tanrı inancı, evrendeki tüm varlıkların yoktan var edilmiş olduğu ilkesini de getirdi.

Böylece Tanrı, evrenin dışında, evreni yaratan, yasalarını kuran, yöneten, her zaman ve her yerde gözü ve kulağı olan bir "yüce varlık" olarak benimsendi. Bunun böyle olduğuna inanılması sağlandı.

Bu din yeryüzünde iyice yaygınlaşmaya başladığı yıllardan hemen sonra her türlü politik gücü de kendi tekeli altına almaya girişti.

Önce Mitraizm ile savaşıma girişildi. Mazdaizm'e de göz açtırılmadı.

Ardından sıra Paganizm üzerine kurulu tüm inançları yıkmaya geldi.

Sonra da Hıristiyanlığa karşı çıkan tüm kişi ve örgütler sistemli bir şekilde, acımaksızın ezildi. İsa'nın özgün dini kapsamında yer alan ilkelerden hemen hiçbir şey kalmamıştı.

Özgür düşünce yasaklandı.

Bilim ateşinin bilgi kıvılcımları alevlenemeden söndürüldü; kor halinde kalmış olanları da küllendirildi.

Hıristiyan din adamları, kendi dayanakları olan "kutsal kitap" kapsamındaki hiçbir töresel ilkeye uymadı.

Adı "Hıristiyanlık" olan bu kör inanç sistemi artık kesinlikle İsa'nın dini değildi. İsa insanların duygularını etkilemekte âdeta bir maşa gibi kullanılmış, bambaşka bir din oluşturulmuştu.

Bu yeni din, her yerdeki töre ve geleneklere, inançlara ve sosyal kurumlara egemen olmaya girişti. Bu girişim, bir bakıma tüm dünyayı ele geçirmek demekti. Emperyalizm ile özdeşti.

İşte o zaman bir noksanlığın farkına varıldı.

Din, akıl, bilim ve felsefeyle de bağdaşmalıydı. Yüzyıllarca önce olduğu gibi hem bilimin hem felsefenin temelini oluşturmalı, akıl da ona göre işletilmeliydi. Yoksa gerçekleştirilmesi istenen egemenlik ancak geçici olarak sağlanabilirdi. Özgür düşünce çoktan yasaklanmış olduğu için, yeni Hıristiyan dininin temelinde yer alabilecek çağcıl bir felsefe yoktu. Eski bir felsefeyi dine uyarlamak gerekiyordu.

Tek kaynak Antik Yunan felsefesiydi.

Hıristiyan din adamları bu konuda dikkatli davrandı. Çünkü Antik Yunan felsefesinin çoğu öğeleri, tasarlanan Hıristiyanlığa ve onların amaçlarına ters düşerdi. Bir yandan da bilim ile uyum içinde olabilme sorunu vardı.

Kilise babalarıyla bilim adamları ve o dönemin tek tük ortaya çıkan düşünürleri arasında, bir türlü sonuca bağlanamayan tartışmalar çıktı.

Sonunda kesinci ve değişmezlikçi Aristoteles felsefesi bu iş için biçilmiş kaftan görüldü.

Bilim adamları ve düşünürler bu felsefeye karşı çıkamayıp ödün vermeye razı olunca ortalık duruldu. Aristoteles felsefesinin yapay olarak yaratılmış Hıristiyan dinine uyarlanıp dogmalaştırılmasıyla bir bataklık yaratıldı.

Öte yandan bu dinin çaresiz inançlıları, kanmışlar ve kandırılmışlar, gerek bu dünyadaki gerekse kendilerine vadedilen "öteki dünya"daki esenlikleri bakımından korku ve kaygılara kapılmıştı. Onları ilgilendiren, dinin ortaya attığı "günah", "kurtuluş", "af" gibi konulardı. Bir diğer deyişle, inançlıların en önlemli ilgi alanı "cennet" umudu ve "cehennem" korkusuydu.

Din adamları bundan daha elverişli bir ortam bulamazdı.

Akıl ile bilimi ezmek yerine, bir yandan onlarla uyuşma içinde gibi görünüp diğer yandan bilgisiz halk kitlelerini içinde bulundukları duruma sonsuzca tutsak ettiler. Halkı kör inançlara bağlayıp bilgi kaynaklarını kendi tekellerinde tutmaya giriştiler.

İnsanların korku kaynaklı bağlılıklarını pekiştirecek inançlardan biri de "Tanrı'nın saltanatının yeryüzüne ineceği kıyamet gününün hayli yakın" olduğuydu. Böylece insanın içgüdüsel bencil tutkuları, insana karşı etkili bir araç olarak işletildi.

Sözü edilen kıyamet günü bir türlü gelmeyince lâfı değiştirmek kolaydı. "Hayli yakın" demek "hemen yarın" demek değildi. Yarın olmasa bile pek de uzak bir tarihte olmadığı ileri sürülerek akılların canlanması önlendi.

Hıristiyanlığı benimseyen geniş halk kitleleri, yeryüzündeki yaşamlarının, kendilerine öteki dünyada esenlik ve mutluluk sağlamak için bir araç ve bir "sınav dönemi" olduğuna inandı.

İnanılması gereken şeyler, "Kutsal Kitap"taki sözler ile kilise babalarının bunlar üzerine yaptıkları açıklama ve yorumlardı. Bunların dışında başka bir şeye inanmak şöyle dursun, başka hiçbir şeye inanmamak gerekiyordu.

Kilise babalarının, evrenin ve doğanın oluşumunun berisinde, güncel yaşamda karşılaşılan en basit konulara kadar giren açıklama ve yorumları, kesin, değişmez, üstün, tartışılamaz ve eleştirilemez gerçekler olarak ortaya konuyordu.

En büyük sorunlardan biri, birbirleriyle yer yer çelişkileri olan çok sayıda İncil bulunmasıydı. Bunların çoğunun hemen yok edilmesi kararlaştırıldı ve uygulandı. Geriye sadece dört İncil kaldı.

Şimdi iş bunların yorumlanmasına gelmişti. Türlü biçimlerde, yer yer uyuşmazlık içeren yorumlar, Hıristiyanlıkta birbirine karşıt iki büyük mezhep oluşmasına neden oldu. ("Bu iki mezhep gerçekten de sadece bundan ötürü mü oluştu, yoksa bir politik karşıtlık mı bunun oluşumunu zorunlu kıldı?" sorusunun olası yanıtları ayrıca tartışılmaya değer.)

Katolik ve Ortodoks mezheplerinin en yüksek otoriteleri olan papalar ile patrikler, Ortaçağın Batı dünyasında yer alan Roma İmparatorluğu'nun artığı olan iki büyük devleti paylaştı.

Bu din otoriteleri, yüzyıllar boyunca halk gibi devletleri de her konuda denetim altında tutan birer politik güce dönüştü.

***

Çok zaman sonra, insanları kendi tutku ve buyrultularına göre yöneten iki Hıristiyan mezhebine karşı önemli bir eylem başladı. Martin Luther'in öncülük ettiği bu eylemin amacı, bir yandan halkların ekonomik haklarını korumak, diğer yandan da kralların egemenliklerini kiliselerin etki ve baskısından kurtarmaktı.

Aslında Martin Luther'in yapmış olduğu iş, özel bir Latince olduğu için kilise babalarından başka hiç kimsenin anlayamadığı İncil'i kendi halkının bildiği ve konuştuğu Almancaya çevirmekten başka bir şey değildi. Fakat bu küçümsenecek bir iş de değildi. Bu ilk ateşlemenin ardından İncil başka dillere de çevrilir oldu.

Demek ki kilise babalarının yüzyıllardan beri ileri sürmüş oldukları bilgi yanlıştı. İncil başka dillere de çevrilebiliyordu. Bundan ötürü hiç kimsenin başına taş yağmıyor, hiçbir felâket oluşmuyordu.

Demek ki kilise babalarının diğer savlarının, verdikleri diğer bilgilerin de yanlış olup olmadığı sorgulanabilirdi.

Bu eylem Batı dünyasının insanını aslında çok değiştirmedi. Buna "Reform" denmesine karşın, genelde Protestanlık olarak anılan yeni bir mezhepler serisinin doğuşundan başka bir şey olamadı. Bu yenilik, içerdiği kısman daha özgür öğelerden ötürü birçoklarına daha elverişli bir inanç sistemi gibi geldi ama öncekilerin yöntemlerinin yerine pek de farklı bir şey getirmediği için aynı yolu tuttu.

Kutsal Kitap Nece?

Hıristiyanlık, tüm insanlık üzerinde mutlak egemenlik kurma uğraşısı sırasında, dindeki "dil" üzerine de bir dogma kondurmuştu. Bu dogma İncil'in Latince olduğu ve sadece bu dilde yazılıp okunabileceğiydi.

Üstelik öyle bir Latince ki bunu sadece din adamları anlayabiliyordu.

Ancak bu dogma yıkılıp İncil'in başka dillere de çevrilmesine girişilince, Katolik Kilisesi yine bir dil arama gereksinmesini duydu. Latince gibi bu dil de halkın pek iyi bilmediği bir dil olmalıydı.

Bu arayış sonunda bulunan dil İbranîce oldu. Katolik Kilisesi, bu kez İncil'in dünya yüzündeki ilk ve asal dilinin İbranîce olduğunu ileri sürdü.

Bunu yaparken İbranîceye ve Yahudilere karşı sempatisi gösteremeye giriştiğini sanmayın.

Katolik Kilise'nin derdi başkaydı. Paçayı kurtarmaya bakıyordu. Yeni formüle göre Kutsal Kitap, ne herhangi bir dil ne de Latince, "kutsal bir dil" ile yazılmış olmalıydı.

İleri sürülen bu yeni sava göre, Tanrı "kutsal dil"i Âdem'e öğretmişti. Onun soyundan gelip yolunu izleyenler de bu dili kullanmıştı. Ancak kimileri, Tufan'dan sonra Babil Kulesi'nin yapımını başlatıp Tanrı'ya karşı küstahça bir eyleme girişmişti. Bunun üzerine Tanrı, onların dillerini artırıp karıştırarak birbirleriyle anlaşabilmeleri olanağını ortadan kaldırmış, böylece insanları cezalandırmıştı.

İnsanlar, yüzyıllar boyunca aynı dili konuşmadıkları için dünya çapında aralarında birlik kurma olanağını elde edememişti.

Bundan çok zaman sonra Tanrı Musa ile, daha sonra İsa ile hep İbranî dilinde konuşmuştu. Katolik Kilisesi'ne göre öteden beri olması gereken buydu; Latincenin kullanımı ise aslında geçici bir kolaylaştırmaydı. (!)

Bu yeni dogmayı kanıtlamaya çalışan birtakım 17. yüzyıl dil bilimcileri, bunun için akıl almaz yöntemlere başvurdu. Sadece bu konu üzerinde ve sadece bu amaçla binlerce sayfa kalınlığında kitaplar yazıldı.

Bir süre böyle gittikten sonra, 20. yüzyıla gelindi. Bu dönemde bilim, teknik, uluslararası ilişkiler, ekonomik etkileşim, birbiri ardınca oluşan sosyal ve siyasal değişimler, sonrasında giderek artan iletişim olanakları nedeniyle insanın doğrudan "insan" hakkındaki bilgi ve görüşlerinde önceye oranla hayli fark oluştu.

Bilimsel araştırmalar sonucunda, gerek Hıristiyanlıkta "Eski Ahit" olarak anılan Tevrat'ın gerekse "Yeni Ahit" denilen İncil'in ortaya çıkmış olduğu varsayılan tarihlerde, bunların sadece anlatanları dinleyerek bellendiği, hiçbir şeyin yazılı olmadığı, yazılı metinlerin ise çok daha sonraki tarihlerde kaleme alındığı kanıtlandı.

Böyle olunca, Ortaçağ boyunca Hıristiyan din adamlarının ileri sürdüğü savlar teker teker çöküntüye uğramaya başladı.

Kutsal kitabın dili ile ilgili diretmelerinin de ya açıkça bilgisizlikten ya da art niyetten kaynaklandığı açıkça ortaya çıktı.

Dolayısıyla Hıristiyanlığın zaferi aslında ancak başka bir şeye inanma olanağını bulamayan insanların bu dinin ileri gelenlerine körü körüne bağlanmış olmalarıyla kaldı.

Buna karşın Hıristiyanlık, çoğunluğunun bu dine inanan insanların oluşturduğu ülkelerin özellikle dış politikalarında ekonomik amaçlar uğruna kullanıldı.

Ne yazık ki bu kullanım günümüzde de sürüyor.

***

Yirminci yüzyıl öncesinde Avrupa'ya oranla uygarlık bakımından "ilkel" sayılabilecek bir yaşam sürdüren bir ülkenin yerli halkı arasında kısa bir süre için kalan bir Avrupalı, oralarda kendi bildiği türden bir tapınak, bir din adamı, bir dinsel ayin göremeyince, o ülkede yaşayan insanları *"Tanrı düşüncesi bile olmayan dinsiz zavallılar"* sanabilirdi.

Bu sanı, Hıristiyanlığın Avrupa insanının düşünce evrenine katmış olduğu kötülüklerin bir kalıntısıdır. Öyle ki bundan kendilerine "misyonerlik" görevi verilmiş olan Hıristiyan din adamları bile rahatsızlık duymuştur.

Hıristiyanlık, insanın değerinin inançlarının türüne göre ölçülmesini âdeta kurallaştırmıştır. Şöyle ki bir insan Hıristiyan ise "iyi", değilse "kötü" sayılır. Sonradan buna bir de "İyi Hıristiyan" kavramının da eklendiğini, böylece din içinde bile ayırımcılık yaratıldığını görürüz.

Bu yanlı yaklaşımın kurallaştırılmasının daha sonra Müslümanlık'ta da konduğu hatta tıpatıp korunduğu görülmüştür.

Oysa bir inanca değer biçmek, ancak o inancın topluma ve insanlığa getirmiş olduğu iyilikler ile kötülükleri kavramakla olanaklıdır.

Ne yazık ki çağlar boyunca insanlar bu olumlu düşünceden uzaklaştırılmış, bu yoldan saptırılmış, "iyiler" ve "kötüler" diye ikiye ayrılmıştır.

***

Hıristiyanlığın insanlık tarihine evrimsel bakımdan hiçbir katkısı olmadığını saptadıktan sonra, dünya yüzündeki yaygın semavî dinlerden sonuncusu olarak nitelenen Müslümanlığı da inceleme gereğini duydum.

Müslümanlar

Genel olarak topluca "semavî dinler" olarak anılan Yahudi, Hıristiyan ve İslâm dinleri yer yer birbirine benzer. Bunun en başta gelen nedeni, hepsinin aynı kaynaktan doğmuş olmasıdır. Zaten bu yüzden her üç din de tek tanrıcıdır ve insan soyunun dünya yüzündeki varlığının Âdem ile başladığını benimser.

Nitekim Hıristiyanlığın kutsal kitabı, Tevrat ile İncil'i bir arada içerirken, Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kuranıkerim de yer yer Tevrat ve İncil'deki konulara değinir ve bu iki din kitabını birer kaynak olarak geçerli sayar.

Bu dinler arasındaki farkları yaratan en önemli etkenlerin başında esinlenme kaynakları gelir. Her din, kendisinden önce var olmuş dinlerden ve inanç sistemlerinden etkilenip esinlenmiştir. Hiçbiri tümüyle sıfırdan, salt kendi başına oluşmamıştır.

Bu etkilenme ve esinlenmelerin kökenine inmek istenecek olursa, çok eski tarihlere, Totemizm ve Animizm gibi ilkel dinlere ve inançlara kadar uzanmak gerekir.

Farkların ikinci önemli öğesi, her dinin inançlılarının yükümlülükleri, özellikle tapınma ilkeleri ve yöntemleridir.

Ancak tüm bunlardan çok daha etkili olanı, din adamlarının tutumları, yorumları ve kendi dindaşlarını yönlendirme tarzıdır.

Dolayısıyla, farklı dinler arasında değil ama o dinlerin inançlıları arasında tutum ve davranışlar hatta yaşam biçimi bakımından da önemli farklar ortaya çıkmıştır.

Müslümanları başka inançların yaygın olduğu toplumlardan ayıran sosyal niteliklerinden biri, dinlerine yeterince bağlı olmasalar bile bağlı görünme tasası ve çabasıdır.

Üstelik bu tasa ve çaba, sadece başkalarına karşı değildir. İslâm toplumunun insanları, dinin dogmalarına gerçekten inanmış olmasalar bile inandıklarını varsaymıştır. Bu bir tür "kendini aldatma" olgusu sayılır ama kişilere doyum sağlamaktadır. Bir diğer deyişle, İslâm dininin gereklerini tümüyle yerine getirmeyen kişilerden çoğu "Müslüman" sayılmaktan hoşnuttur.

Hıristiyanlıkta da bir benzeri görülen bu olgunun asıl kaynağı, her iki dindeki "öteki dünya" varsayımı ile bağlantılıdır. Aradaki fark, Hıristiyanlıkta bu dünya ile hemen hiç ilgilenilmemesine karşılık, Müslümanlıktaki ilkelerin doğrudan somut ve güncel yaşam üzerine kurulu oluşudur.

Müslümanlıkta, aslında doğru dürüst bir inancı olmayan ve inancın dolaylı gereği olan yükümlülükleri de yerine getirmeyenlerin, güncel işlerinin yolunda gitmeyeceği hatta her an başlarına bir şey gelebileceği kabullenilmiştir.

Bundan ötürü, İslâm dinini benimseyenlerin çoğunlukta olduğu toplum ve çevrelerde Tanrı'nın adını sık sık dile getirmek güncel yaşamın ana koşulu, insanın nefes almak gibi anlık gereksinmelerinden biri olagelmiştir. Her gün, her an, birçoklarının aslında tam olarak ne anlama geldiğini bile bilmediği terim deyişler dilden düşmez. "İnşallah", "Estağfurullah", "Eyvallah" gibi... Bir diğer deyişle, herhangi bir İslâm toplumunun insanları, yaşamlarının hemen her anını dinleriyle haşır neşir olarak geçirir.

***

Dinlerden birçoğu, -özellikle Hıristiyanlık- sadece kendi inançlılarını "kurtuluş"a yöneltme amacını güder. İnançlısı olmayanları ise din ve Tanrı düşmanı sayar.

Buna karşılık İslâm dini belirli bir toplumun ve belirli bir zamanın değil, bütün insanların ve tüm zamanların dini olarak önerilmiştir.

Ancak nasıl her din önderinin özgün ilkelerinden ve asal ülküsünden saptırılmışsa, Müslümanlık da peygamberinin gösterdiğinden çok farklı yollara yöneltilmiştir. Bilgisiz ve bilinçsiz imamların elinde türlü tutkuya araç edilmiştir. İnsanlığı birbirlerine yabancı ve düşman kitleler halinde bölmüştür. Diğer hiçbir dinde görülmemiş ölçüde, kendi inançlıları arasında küçük görüş farklılıklarının, kanlı savaşlara dönüşmesini izlemiştir.

Ortaçağda, özellikle Hıristiyan toplumlarının karanlığa boğulmuş olduğu sıralarda, İslâm toplumlarında bilim olağanüstü düzeyde gelişmiş, felsefe alanında büyük atılımlar gerçekleşmiştir. Sonraları İslâm dini de kendi dogmalarının yanıltılmasını önleyebilmek için bilimsel çalışmalara ve düşünce özgürlüğüne, böylece bir zamanlar Batı'yı kıskandıran evrimsel gelişmeye set çekmiştir. Müslümanlıktaki bu olay "İmam-ı âzamın içtihat kapılarını kapatması" olarak bilinir.

***

Müslümanlıkta diğer dinlerde görülmüş olanlardan çok daha fazla sayıda mezhep ve tarikat oluşmuştur. Nitekim bu nedenle "Muhammed'in tarikatından kimse kalmadı." bile denmiştir.

Hıristiyanlığın yaygın olduğu Batı dünyasında Müslümanlar, hep hor görülmüş, tapınma yöntemi -özellikle namaz- alaya alınmıştır. Bu açıdan bakınca, kiliselerde -özellikle Katolik mezhebinde- belirli zamanlarda uygulanan birtakım âyinler de başkalarına saçma sapan, hatta komik gelmez mi?

Hıristiyanlar bunu hiç düşünmemiştir.

***

Müslümanlar özellikle tarihteki ilk dönemlerinde bu dinin yaygınlaşmasını sağlamak için kaba güç kullanmış olmaları nedeniyle “barbar” olarak nitelenmiştir.

Sanki Hıristiyanlar daha azını mı yapmıştır?... Katolik Kilisesi, 13. yüzyılın başında Kathar inancını ortadan kaldırabilmek için Fransa’nın güneyindeki bağımsız Languedoc bölgesinde yaşayan insanların büyük çoğunluğunu kılıçtan geçirttiğini nasıl olur da göz ardı eder?

Kaldı ki Hıristiyanların, özellikle az gelişmiş ülkelerde, insanların küçük yaşta beyinlerine girip sanki eğitim veriyormuş gibi Hıristiyanlaştırmak için yürüttükleri misyonerlik uygulaması, başka dinden olanlara bilek gücüyle saldırmaktan çok daha ağır bir insanlık suçudur.

***

Hıristiyanların Müslümanları kötüleyişinin temelinde, İslâm dininin kendi dinlerinden sonra gelişinin ve “yeryüzündeki en son din” olduğu savının yarattığı bir kıskançlık yatar.

Buna karşılık Müslümanlar, Hıristiyanlara sadece “gavûr” demekle yetinir ama Yahudileri bir türlü çekemez. Bunun temelinde ise Musevîliğin semavî dinlerin ilki oluşu yatar. (Bu arada Musevîlik ile Yahudiliğin aynı şey olmadığını, bunların birbirlerine karıştırıldığını belirtmeliyim. Fark şöyledir: Musa’nın beş kitabına inanan ve onun getirdiği dini benimseyen kişi Musevî’dir. Kişinin Yahudi olması için anası ve babası özgün olarak İsrailoğullarının on iki kavminin birinden gelmekte olmalıdır. Bir diğer deyişle Musevîlik bir inanç Yahudilik bir soy birliğidir.)

Yahudiler, ne Hıristiyanlar ne de Müslümanlar ile ilgilenir. Kendilerini hepsinden üstün tutmayı sürdürürler. Çünkü onlara göre İsrailoğulları’nın tanrısı, diğer iki semavî dinde inanılan tanrıdan üstündür.

Sonuç: Hepsi aynı hamurdandır ve tutumları birbirine benzer.

Gelecekte Ne olacak?

Günümüzün insanlarının büyük çoğunluğunun dinsel eğilim ve kaygılarında geçmişe oranla pek büyük bir değişiklik izlenmiyor.

Ancak çağımızın insanı dinsel kurumlara olan bağlılık ve güvenini giderek yitiriyor.

Din adamlarının toplum üzerindeki etkisi zayıflıyor.

Artık bir din adamı, herhangi bir diğer kamu görevlisinden daha önemli ve yetkili sayılmıyor.

İnsanlık tarihini kendi güdümleri altına almak isteyen yeni güçlenmeler var. Bunların başında da ekonomi geliyor.

Aslında ekonomi insanlık tarihini yeni yeni etkilemeye başlayan bir etken değil; öteden beri vardı. Hatta bilimi boyunduruğu altına almaya uğraşan dinleri bile ezmişti.

Hızla gelişen teknoloji ile el ele vererek kendi gelişimini hızlandıran bilim, artık dine oranla ön plana çıkmış bulunuyor.

Artık insanlar kimin dinli ya da dinsiz, kimin Tek Tanrı'ya inanır, çok tanrılı ya da tanrıtanımaz olduğu ile pek ilgilenmiyor.

Eskiden bir insanın kişiliği hakkında herhangi bir değerlendirme yapılıp bir yargıya varılırken, öncelikle dinsel inancı göz önünde tutulurdu. Şimdilerde ise öncelikle ekonomik gücünün düzeyine, sonra da bilgisine bakılıyor.

Aslında insanlığın bu bakımdan daha çok yol kat etmesi gerekiyor. Kimine göre daha çok fırın ekmek yemesi, bana göre ise kafasının iyi çalışması için daha çok proteinli gıdalar ile beslenmesi…

Bir insanın kişiliği hakkında herhangi bir değerlendirme yapılıp bir yargıya varılırken önce karakterinin, töresel niteliklerinin göz önünde tutulması aşamasına henüz gelinemedi.

Buna karşın ufukta bir aydınlık belirtisi görülüyor.

İnsan giderek daha çok aydınlanıyor. Atalarının yüzyıllar boyunca kandırılmış olduğunu, inandığı kutsal kitapların özüyle bir türlü kendi başına karşı karşıya kalamadığını, arada mutlaka birtakım başka insanların bulunduğunu, inanmış olmak için önce anlamış olmayı gerekli görmeyerek yanılgıya düşmüş olduklarını kavrıyor.

Aynı yanılgıya düşmekten sakınmak istiyor.

Bireyler ile Tanrı arasında bir perde kurmuş olan, din kurallarını istedikleri gibi ve kendi işlerine geldiğince yorumlayan, gerçek dini insanlardan saklayan, üstelik bu yolda başarılı da olan, gerçekleri arayanları engelleyen, bulanları susturanlara artık pek aldırış edilmiyor.

Zaman zaman ortaya tarih boyunca hiç bilinmeyen birtakım belgeler ya da kanıtlar da çıkıyor.

Bunlar dinlerin dogmalarını epeyce hırpalıyor; din adamlarını hayli zor durumda bırakıyor.

Zaten Katolik Kilisesi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkarılan bilimsel bulgularla hayli yıprandı. Bunun üzerine din adamları ile bilim adamlarının bir araya geldiği bir kurul oluşturup onlara araştırmalar yaptırtmaya başladı. Darwin Kuramı'nın Hıristiyanlığa aykırı olmadığını bile ilan etti. Müslümanlık da bundan payını aldı.

İsa'nın çarmıhta ölmeyip daha çok yıllar boyunca yaşamış olduğu hatta çoluk çocuğa bile karıştığını sergileyen belgeler, Hıristiyan dünyasını allak bullak etti.

Ay'a ayak basılmasıyla başlayan uzaya açılma girişimleri, Müslümanlıkta hiçbir canlının bu dünyayı terk edemeyeceğine ilişkin inancı çökertti.

Lût gölü kıyılarında yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuş olan eski bir yazıtın üzerinde Musa'nın on emrinin bir bölümü görüldü. Ancak bunun Sanskritçe olması, Musevîliğin dogmalarını temelinden sarstı.

Kutsal kitapta -hangisinde olursa olsun- yer alan birçok öykü ile bağlantılı olmak üzere, bunların doğrudan sözcüklerin ortaya koyduğu biçimde gerçekler olmayıp aslında simgesel anlatımlar olduğuna ilişkin yorumlar giderek daha çok önem kazandı.

Yeni bulgular üzerine, günümüzde dini hatta Tanrı inancını bile kökünden yok etme amacına yönelik birtakım girişimler izleniyor. Genellikle salt materyalist doktrinlerin desteğini de kazanan bu tür girişimler büyük bir güç kaynağı oluşturuyor. Özgür düşünce, tarih boyunca çok çekmiş olduğu dinsel baskılardan kurtulurken, bir başka tutsaklığa sürüklenme tehlikesinin eşiğine sürükleniyor.

Bir tek Katolik Kilisesi, evrensel düzeyde egemenlik tutkusundan bir türlü sıyrılamadığından, az önce değindiğim gibi çağdaş bilimsel bulgularla uyuşan yeni dogmalar yaratma peşinde...

Yer yer izlenen olumsuzluklara karşın; din ile töre, hukuk ve adalet arasında bir ilişki arayan, töreyi ve adaleti dinselleştirmek isteyenler, bilim ve akıldan güç alan laik ve insancı tutum önünde gerilemek zorunda…

İnsanlık tarihi binlerce yıl boyunca dinlerin peşinden gitti. Şimdi bu gidiş değişime uğruyor. Artık insanlık tarihine dinler değil, bilim ve teknoloji yön verecek gibi görünüyor.

Günümüzde insanlığın en önemli değeri olarak töre ve hukuk bile değil, "bilgi" beliriyor.

İnsan, aklını daha çok kullanıyor. Kendine söylenen her şeye kolay kolay kanmıyor, düşünmeden ve sorgulamadan kapılmıyor. Din ve inançlarından caymasa bile, bilgiye salt dinin kapsamında değil, güncel yaşamında yer etmeye yüz tutan kendi araştırmalarıyla ulaşmaya çalışıyor.

Kuşkusuz bu değişimde, iletişim olanaklarının çok hızlı bir gelişim içine girmiş olmasının da etkisi var.

Din ortadan kalkmayacak ama "bilgi"nin peşinden gitmeye başlayacak olursa buna pek şaşmamak gerekir.

İnsan kendisine yol gösteren en önemli etken olarak bilgi ile onu besleyen bilim ve teknolojiyi benimseyecek olursa, ancak bununla da yetinmeyerek aklını sınırsızca kullanırsa, erdemlerle bezenerek bilgeliğe yönelirse, böylece insanlığa karşı içtenlikle dolu bir sevgiyle donanırsa, tarih boyunca özlenegelmiş olan bir insanlık ülküsünün gelecekte gerçekleşebileceği umudu korunabilir.

O zaman belki de buna **"insanlık dini"** diye bir ad konur.

Auguste Comte ortaya "akıl dini" diye bir kavram atmıştı. İnsan birtakım varsayımsal güçlere güveneceği yerde bilime, bilgisine, özellikle aklına güvenerek kendi inançlarının kendisi oluşturursa, "akıl dini" kavramı ile "insanlık dini" kavramı arasında pek fark kalmaz.

Tanrı tüm insanlar için "tek" ise, dinin de tüm insanlar için tek olmaması için insanlık adına hiçbir akılcı gerekçe gösterilemez.

***

Bunları düşündüğümde, durup dururken ya da sözün öyle gelişi nedeniyle değinmiş olduğum **“insanlık ülküsü”** kavramına takıldım.

Bu kavramı kullanırken acaba ne demek istemiştim?

İnsanlık ülküsü nedir?... Ne olmalıdır?... Nasıl olmalıdır?...

Sözlük ve ansiklopedilerde böyle bir kavram yok.

O zaman, bu kavramı yukarıda yazmış olduğum yerden kaldırmayı, onun yerine anlaşılabilir bir başka kavram koymayı düşündüm.

Hayır!... Bunu yapmamalıydım.

Madem böyle bir kavramı dile getirmiştim, olduğu yerde kalmalıydı.

Ancak bunu daha iyi ve daha ayrıntılı bir biçimde inceleyerek ortaya koymak, tanımlar ve açıklamalar yapmak gerekirdi.

Bu özgürce benimsenmiş, üstlenilmiş bir zorunluluktu.

Bundan kaçınamazdım.

Bunu görev edinmiştim, isteyerek, anlayarak, bilerek, içtenlikle…

Bir İnsanlık Ülküsü

Tarih boyunca, birçok kişi ve birçok kurum kendine göre birer insanlık ülküsü, birer ideal toplum tasarlayıp buna erişmeyi ummuştur.

Böyle bir ülkü, çoğu kez gerçekleştirilebilmesi pek güç hatta olanaksız bir nitelik taşımıştır. Sadece "iyi niyet ve temiz düşüncelerden kaynaklanan bir dilek" olmakla bırakılmayıp bir yüce amaç olarak da öngörülmüşse, bunun insanlara bazı zaman yararı, bazı zaman zararı olmuştur.

Çünkü bir yüce amaç ile özdeşleştirilen insanlık ülküsü, bir gün mutlaka gerçekleşebileceğine ilişkin umut sürdürüldükçe ilgili kurumun varlığını korumasını sağlar. Bundan umut kesilirse, bu kez amaçsız kalan o kurumun yıkılmasına yol açar.

Bunları göz önünde tutarak ve yıllarca birçok kişiyle kurmuş olduğum olumlu ilişkiler sayesinde edinmiş olduğum bilgilerden yararlanarak, ben de bir insanlık ülküsü tasarlamaya giriştim.

Bu ülküyü, "insanlığın gerek özdeksel gerekse tinsel birliğinin sağlanması" olarak belirledim.

Böyle yapınca, bunun aslında tüm insanlığı kapsayan bir ideal toplum düzeninden başka bir şey olmadığını gördüm.

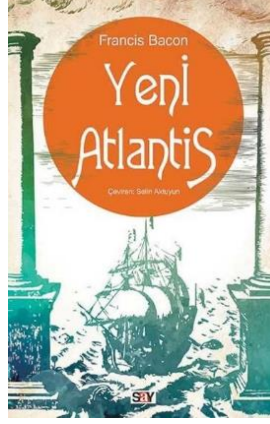
Tarihte birçok düşünür ve yazar bir "ideal devlet tasarımı" oluşturmuştu. Bunlardan bazılarını ben de okuyup ayrıntılarıyla incelemiş hatta bu kitabın "İdeal Devlet" başlıkla bölümünde bunlardan birkaçını özetleyerek birbirleriyle karşılaştırmıştım.

Konuya bu tür yapıtlardan her birinin kaleme alındığı dönemin ve ilgili olduğu çevrenin özelliklerini göz önünde tutarak değil, günümüzün hayli genişlemiş dünya koşulları ortamında baktığımda, hepsinin de pek sınırlı bir boyutta düşünülmüş olduğunu hatta hayli "romantik" düşünülerle yazıldıklarını söyleyebilirim.

Üstelik o yapıtlar, aslında bir ideal toplum düzeninden çok bölümün başlığında olduğu gibi bir "ideal devlet" yapısından söz ediyordu. Hepsi de betimledikleri ideal devlet yapısını, toplumu oluşturan kişilerin üstün niteliklerle donanması zorunluluğuna bağlamaktaydı. Demek ki aslında ideal devletin ideal topluma, ideal toplumun ideal insana bağlı olduğunu kabul etmişlerdi.

***

17. yüzyılın İngiliz çok yönlü düşünür ve bilim adamı Francis Bacon'un ***"Yeni Atlantis"*** adlı ünlü yapıtı da bir bakıma bir ideal ülke tasarımı olarak nitelenebilir.

Ancak Francis Bacon bu konuya diğerleri gibi düşünsel açıdan değil, bilimsel açıdan bakmıştır. O dönemde sosyoloji ve psikoloji, hele sosyal psikoloji konusu üzerindeki bilgi birikimi yetersiz olduğu için bilimsel yöntemle oluşturulmasına çalışılan bir ideal toplum modelinin yetersiz kalacağını kendisi de benimsemiştir.

Yalnızca belli bir toplumun değil, tüm insanlığın birliğinin sağlanabilmesi için gerekli olan bir ideal toplum düzeninde, her insan ve her toplum birbirlerini kırmadan ve ezmeden, birbirlerinin üzerinde egemenlik ve üstünlük taslamadan, birbirlerinin haklarını yemeden, sonsuz ve koşulsuz bir barış içinde ve barışın sağladığı esenlikle yaşar.

Bu düzende tüm insanların ve tüm toplumların nitelik ve eğilimleri birbirine çok benzer.

Söz konusu nitelik ve eğilimlerin arasında özellikle şunlar pek önemlidir:

- Geçmişlerine onurla dayanırlar.
- Yaşadıkları çağ, her yönden ve her açıdan huzur, uyum ve mutluluk doludur.
- Hiçbir kuşku ya da korkuları olmaksızın, gerek kendilerine gerekse birbirlerine güvenirler.
- Gerçek bir dostluk, bilinçli bir sevgi, töresel bir saygı içinde, hep bir arada geleceğe yönelmişlerdir.

Böyle bir toplum düzeninde her insanın yaşamı yaşanmaya değer bir nimet sayılır. Her birey, bu nimetten aynı oranda pay alır.

Bu paylaşma, varlığın toplum içindeki bireyler arasında eşit biçimde paylaşılması değildir; varlık ya da zenginlik bakımından herkesin aynı düzeyde olması demek de değildir.

Dolayısıyla bu toplum düzeni, ilk bakışta materyalist doktrinler ile özdeşleşiyor gibi görünse de aslında hiç de öyle değildir.

Çünkü bu düzende insanların paylaştığı şey, özdeksel (maddî) değerlerden önce tinsel (manevî) değerlerdir. Mutluluk ve sevinçler paylaşılarak artırılır, üzüntü ve acılar ise gene paylaşılarak azaltılır.

Bu düzende "eşitlik" vardır. İnsanlar, hakları ve yararlanabilecekleri fırsatlar bakımından birbirine eşit tutulur.

Ancak bilgi, beceri, yetenek, üretime katkı bakımından birbirlerinden farklı düzeyde olabilirler.

İnsanlar arasında bir "ülkü birliği" sağlanmıştır. Her insan, hem yaşanılan çağ içinde hem de geleceğe yönelik olmak üzere topluca evrimselleşme amacını paylaşmaktadır. İnsanlar bunu hiçbir zorlama ya da baskı altında olmadan, bilerek, isteyerek, içtenlikle benimseyerek, özümseyerek yapar.

Gerek tüm toplumlarda ayrı ayrı olmak üzere toplumu oluşturan bireyler arasında gerekse tüm insanlığı oluşturan toplumlar arasında, sevgiyle beslenen, tolerans ve anlayışla güçlenen, özveriyle süren sağlam bir dayanışma vardır.

Kimileri böyle bir ideal toplum düzenini insanlığın evriminin doruğuna varmasıyla özdeş tutabilir.

Ancak öyle olursa, bir ideal toplum düzeninin kurulması tüm insanlığın bir "bütün" olarak evrimin doruğuna varmış bulunmasını gerektirir. Oysa insanlık bu düzeye varmışsa ideal toplum düzeni zaten kurulmuştur. Dolayısıyla, insanlığın evrimin doruğuna varabilmesi, böyle bir düzenin önceden kurulabilmiş olmasına bağlıdır.

Kaldı ki ideal toplum düzeni, insanın ve insanlığın evrimi doğrultusundaki aşamalardan sadece biridir. Diğer etkenlerle bir arada insanın ve insanlığın evrimi sırasında gerçekleşecektir.

Böyle bir düzen içinde, toplumsal yapının tüm alanlarında insanların en iyi, en güzel ve en doğru yoldan evrensel gerçekleri araştırıp bulması, bulduklarını kendilerine özgü tutmayıp bir öğesi oldukları topluma mal etmesi, her toplumun da bunları kendi tekeli altına almayıp öteki toplumlarla paylaşması, böylece değişik toplumlardan oluşan tüm insanlığın hep birlikte evrimsel doğrultuda ilerlemesine ilişkin güvence sağlanmıştır.

Karamsarlık

İnsanın böyle bir genel toplum düzenini, insanlık ülküsünün her bir ayrı toplumdaki bu aşamasını çok güzel ve yetkin bulmaması düşünülebilir mi?

Bunun için, ya kendinden başkasını düşünmeyen bir bencil ya da kendini belirli ön yargılara kaptırmış bir bağnaz olması gerekir.

Ancak bu tasarımsal düzeni pek güzel ve yetkin bulan çoğu insan da gönülden ve içtenlikle «Keşke olsa!» dese bile gerçekleşmesini olanaksız görür. Böyle bir oluşumun gerçekleşemeyeceğini hatta böyle bir olanağın hiçbir zaman doğmayacağını ileri sürebilir.

Acaba bunu "karamsar" bulmak doğru olur mu?... "Gerçekçilik" olarak nitelemek daha mı uygundur?

Dünyanın ve insanlığın gerek geçmişine gerekse bugününe şöyle bir bakalım:

Hemen her ülkede, yalnızca o ülke halkı bakımından değil, genelde tüm insanlık açısından "olumlu" olarak nitelenebilecek bir ulusallık bilincinin ve bilinçli ulusçuluk eğilimlerinin yer aldığı görülebilir.

Ancak acaba ne tür bir bilinç ve nasıl bir ulusçuluğun "olumlu" sayılabilir?

Bu tartışmalıdır. Görelidir de…

Çoğu kez buna bir yandan kendi ulusunu beğenmişlik ve üstün görme, ulusçuluğu ırkçılık ile kaynaştırma ya da din birliği ile özdeşleştirme, bağnazlık, egemenlik tutkuları, kapılmışlık ve saplantılar karışır.

Diğer yandan ise umursamazlıklar, neme gerekçilikler, çıkar kaygıları, bencillikler hatta gününü gün etmeler biçimindeki yozlaşmış bireysel tutum ve davranışların daha ağırlıklı, daha yaygın olduğu da görülür.

Bunlara bakınca, tasarladığım gibi bir toplum düzeninin, bir insanlık ülküsünün hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini savunan karamsar görüşe hak vermemek, bu görüşün aslında karamsar değil "gerçekçi" olduğunu onaylamamak elde değil…

Böyle bir tasarımı bir boş düş olarak niteleyenleri hatta bu kadarla da kalmayıp saçma ve gülünç bulanları bile hoş görebilirim. Sadece onlara görüşlerini belirtirken ne denli "ciddî" olduklarını sormam gerekir.

Şöyle derim: Beni eleştirirken kendileri konuyu ciddîye almıyorsa, dönüp öz eleştiri yapsınlar.

Konuyu ciddîye alıyorlarsa, sıra "evrim" kavramını tanımlamaya gelir.

Umut

Bu karamsar görüşün gerçekçiliğine karşın, birisi çıkıp da bu idealin ne saçma ne de gülünç olduğunu, aksine onu çok önemli ve değerli bulduğunu, buna karşın gerçekleşmesini olanaksız gördüğünü içtenlikle savunursa, onun tutumunu şöyle yorumlarım:

Aslında o da bu ülküyü benimsiyor... Geçmişin bu ülkü ile bağdaşmayan, gerçekleşme yoluna girmesini engellemiş olan tutum ve olaylarının farkında... Günümüzün de bu ideal ile uyum ile çelişkili olay ve olgularını yanlış buluyor; olumsuzlukları kınıyor. Bunların değişmesini istiyor...

Dolayısıyla onun da aslında bu idealin özlemini taşıyanlardan biri olduğu anlaşılıyor.

Şu halde, kişi böyle bir idealin gerçekleşebilmesi bakımından karamsar olsa bile umutsuz olmayabilir.

Umutsuz olmayışı ise bu bağlamdaki umudun genel olarak varlığını sürdürdüğünün belirtisidir.

İçtenlikle dolu istek ve özlem sürdükçe umut da varlığını korur.

Bu konuda güvenilebilecek olan tek ama çok önemli bir etken var:

İnsanın evrim yeteneğinin sınırsızlığı.

"Acaba insanın evrim yeteneği sahiden sınırsız olabilir mi, yoksa bu varsayımda yanılıyor muyum?" diye düşündüm.

Bu, başlı başına, apayrı bir inceleme konusu olmalıydı ama üzerinde biraz düşünmek, kafa yormak istedim.

Evrim

Dinsel inançlara göre, insanın yalnızca “evrim” bakımından değil, her yeteneğinin bir sınırı vardır. Bunun ötesi Tanrı’ya (politeist din ve inançlarda tanrılara) özgüdür.

Dinler ve inançlar ile çelişkili hatta kimilerinin “ateist” diyebilecekleri bir görüşü savunmuyorum ama dinsel inançların bu yargısına katılamıyorum. İnsanın geçmişte evrimsel doğrultuda ilerleme bakımından sergilemiş olduğu gelişme gelecekte de sürecektir.

Çünkü insan henüz evrimin doruğuna erişememiştir. Geçmişte daha gerideydi; bugün biraz ilerlemiştir; gelecekte daha ilerde olacaktır.

İnsanın ancak “bu kadar” olabileceği, daha fazlasını düşlememek gerektiği, ya ön yargılı ve art niyetli bir tutumdan kaynaklanır ya da boş lâftır.

Bu, insanı küçümsemektir.

Geçmişte de söylenmiştir.

Sonra öyle olmadığı görülmüştür.

Aynı söz bugün yinelenirse, aynı yanılgıya bir kez daha düşüldüğünü gösterir. Tarih tekerrür eder.

Bu konuda Mehmet Akif’in bir özdeyişi var: ***“Tarih tekerrür ediyorsa tekerrür ettirmeyin.”***

Umut, kendiliği gereği elbette geleceğe dönüktür. Bu nedenle bir insanlık ülküsünü yüce bir amaç olarak benimseyen kişi, onun kendi yaşam süresi içinde gerçekleşmesini beklememelidir.

Bu benim sözüm değil. Bir zamanlar, çok beğendiğim, bilgisine hayran kaldığım, sevdiğim ve saygı duymuş olduğum, üstün bireysel niteliklerle donanmış, çok değerli bir kişiyle tanışmış, dostu olma ayrıcalığını elde etmiş, ondan çok şey öğrenmiştim: Rahmi Baba… Daha birçok şeyin yanı sıra bunu da bana o öğütleyip öğretmişti. Üstelik öğütleyip öğretmekle de kalmamış, bunun böyle olması gerektiğini göstermişti.

Böyle bir insanlık ülküsünün gerçekleşebilmesi, toplumsal değişimi ve gelişimi gerektirir.

Toplumlardaki değişim ise bir insanın ortalama doğal yaşam süresine oranla çok uzun zaman almakta, nesiller boyu tutmaktadır.

Rahmi’nin dediği doğru: İnsanın böyle bir idealin kendi yaşamı sırasında gerçekleşebileceğini sanması açıkça bir yanılgı, hatta saflık olur.

Yüce bir idealin değil gerçekleşmesini beklemek, ona yönelebilmek için bile insanlığın daha çok yol alması gerekli. Bu yolun sonuna yaklaşıldığını, artık amaca varılmak üzere olunduğunu görebilecek, yaşayabilecek olanlara ne mutlu!...

Bu birtakım “tepeden inme” yöntemlerle olmaz.

Tarih boyunca böyle bir yöntemin örnekleri görülmüştür. Bunlardan bazılarının bir süre için başarılı sonuç verdiği de izlenmiştir ama bu başarı o süreye özgü kalmıştır.

Başarının sürekliliği için ülkünün tabanda benimsenmesi, yönetim erkini aynı doğrultuda zorlaması gereklidir. Bu ise insanların öncelikle bilgili olmasını gerektirir.

Noksanlıklar

Böyle bir idealin doğrultusuna girilebilmesi ve yol alınması için, hem bireysel boyutta her insanın hem de toplumların noksanlıklarından arınması gerektiğini düşündüm. Her ülkede politik örgütler ile sosyal ve kültürel kurumların da bu bakımdan eğilimlerinin nasıl olduğu ve bunların tümünün nasıl bir tutum takındıklarının da çok önemli bir etken olduğu kanısına vardım.

Totaliter ya da teokratik bir rejim ile yönetilen ülkelerde sosyal ve kültürel kurumlar bu bağlamda işlevsel nitelikli bir etki yaratamaz.

Buna karşılık, rejimi demokratik ya da liberal olan ülkelerde, sadece bu tür kurumlar değil, sivil toplum örgütleri bile kamuoyunu büyük ölçüde etkiler ve yönlendirir.

Dolayısıyla önce demokratik ya da liberal ülkelerden başlayıp bu tür kurum ve örgütlerin kendi içsel noksanlıklarını öncelikle ve olabildiğince hızla, ancak tutarlı bir tarzda gidermelerini sağlamak gerekir.

Yıllar önce Rahmi ile yapmış olduğumuz olağanüstü zevkli söyleşilerden birinde, ortak dostumuz Abdürrahim’in istemlerle bağlantılı olmak üzere söylediklerini anımsadım.

Günümüzde herhangi bir toplumdaki birçok politik örgütün hatta sosyal ve kültürel kurumların bile ne yazık ki çoğunun ön yargılar üzerine kurulu tek yanlı tutum ve eğilimlerden bir türlü sakınamadıkları görülüyor. Aynı amaçları benimsemekte olsalar bile ilkeleri ve uygulamada benimsedikleri yöntemler bakımından uyuşamıyorlar. Bölünmeler baş gösteriyor. Her biri kendini diğerlerinden üstün görüyor. Kendi ilke ve yöntemlerini ötekilere kabul ettirebilmek için olmadık işlere girişiyor.

Bu olgu genişletilip “toplum” ve “ulus” boyutuna çıkarıldığında, her toplum ya da ulusun kendini diğerlerinden üstün gördüğü, dolayısıyla ötekilerin üzerinde egemenlik tasladığı görülüyor.

Her şeyden önce bundan caymaları gerekir.

Bunun için de önce “adalet” kavramına önem ve değer vermeleri gerekir. Adaleti önemsiz görür ya da sadece işlerine geldiği gibi benimserlerse, caymayacaklarından da kuşku olmaz. Olumlu bir sonuca varılması umudu sona erer.

Adaletten yana çıkmakta olsalar bile üstünlük tutkusundan ve başkalarının üzerinde egemenlik kurma kaygısından caymayı içlerine sindiremedikleri bir durumla karşılaşma olasılığı da var.

Böyle bir durumda, umut ışığı henüz sönmemiştir. Bir gün gelecek, neyin daha iyi, daha doğru ve daha güzel olduğunu, üstelik daha iyi, daha doğru ve daha güzelin kendilerine hiçbir zararı olmadığını, aksine kendilerinin de buna paydaş olacağını kavrayacaklardır.

Aynı amaçları paylaşan ve benzer ilkeler edinmiş olan kurum ve örgütlerin, aralarında dostluk ilişkileri kurmuş, art niyetsiz bir dayanışma oluşturmuş bulunmaları gerekir. Oysa görünen o ki bu tür kurum ve örgütlerin çoğu, iş uluslararası boyutta dayanışmaya geldiğinde, kendi benimsedikleri ilkeler ile öngördükleri koşulların başkalarınca da tartışmasız kabul edilmesinde diretiyor.

Tolerans ve anlayıştan yoksun bu gibi diretmeler, dostluk ilişkileri ve dayanışmanın oluşturulabilmesini engelliyor; en azından geciktiriyor.

Bu konuda yalnızca ulusallık bilinci ve aşırı bağnaz ulusçuluk eğilimleri değil, “din” de çok önemli bir etken olarak ortaya çıkıyor. Öylesine ki bazı sosyal ve kültürel kurumlar bir insanlık ülküsü konsunda başkalarıyla bağdaşabilmek için, önce dinsel inançlar üzerinde uyuşmaya varılmasını zorunlu görüyor. Bu kadarla da kalmayıp kendi toplum ya da çevrelerinde yaygın olan dinsel inançları en iyisi ve en doğrusu olarak niteleyip, başkalarının buna dönmesi ya da buna uyum göstermesi zorunluluğunu ileri sürenler var.

Bırakalım politik örgütleri, sosyal nitelikli kurumlarda bile böyle bir durumla karşılaşılınca, daha büyük toplumlarda ve başka topluluklarda pek çok noksanlık bulunması bugün için olağan görülebilir.

Dolayısıyla, gerek insanın gerekse toplumun daha çok yol alması, birçok engeli aşması, noksanlıklarını gidermesi gerekir.

***

İnsanın ve toplumun noksanlıklarının hiç giderilemeyeceğini, yanlışlıkların hiçbir zaman düzeltilemeyeceğini hatta şimdiye dek görülmemiş ve düşünülmemiş daha başka sakınca ve engellerin de çıkacağını ileri sürmek, olumsuz bir ön yargıdan başka bir şey değildir.

Böyle bir ön yargı, ilk bakışta gerçekçiymiş gibi görünse bile aslında tarihi yadsımak demektir. Olsa olsa bireyin gerek kendisine, gerekse başkalarına karşı olan güvensizliğini yansıtır. Hem kendi öz eleştirisini yapamadığını hem başkalarının yanlış tutum ve davranışlarına bakıp onlara özenerek ya da kapılarak kendisini bireysel olarak olumsuz tutkulardan kurtaramadığını gösterir.

Elbette toplumsal düzeyde evrim, önce bireysel evreme gerekli kılar.

Peki, ne yapmalıyız?... İşimizi gücümüzü bırakıp, kollarımızı sıvayıp, bir ideal toplum düzeni kurmaya mı girişmeliyiz?

Ne iyi olurdu!

Ancak bunun nasıl yapılabileceğini, nasıl bir yöntem uygulanması gerektiğini bilmeden, plânsız ve programsız olarak işe girişecek olursak, başarı şansımız yoktur. Boşuna çabalamış ve zaman harcamış oluruz.

İdeal toplum düzeninin kurulabilmesi hiç de yazıldığı ve söylendiği kadar kolay bir iş olmasa gerek.

Önce sorunların ve engellerin iyice anlaşılarak ortaya konulması, sonra da sorunların çözümlenip engellerin giderilebilmesi için aşamalı bir çalışma yapılması gereklidir.

Bu ise hayli uzun zaman alacak, durmadan ve dinlenmeden, yılmadan ve usanmadan, üstelik sonucunun ne denli olumlu çıkacağını bilemeden, sabırlı ve dirençli, sürekli bir çaba harcamayı gerektirecektir.

Bu nedenle, şimdilik bir ideal toplum düzeninin gerçekleştirilebilmesini geleceğe bırakıp, çağdaş hatta "güncel", doğrudan sonuca yönelmeyi öngörenlerce "palyatif" olarak bile nitelenebilecek çalışmalara girişmek çok daha uygun olur.

Bunlar çözümlenince diğerlerine de sıra gelir.

Böyle bir tutum ve yöntem benimsenince yapılması gereken ilk iş ise gereksinmelerin (ihtiyaçların) belirlenmesidir. Bunlar, öncelikle, gelecekte karşılaşılması olası gereksinmeler değil, günümüzde noksanlığı açık seçik görülen gereklilikler olmalıdır.

Çağdaş Gereksinmeler

Tüm insanları ve tüm toplumları içeren, bu bakımdan "uluslararası" değil "evrensel" nitelikli bir ideal toplum düzeninin kurulabilmesi için, önce böyle bir düzenin oluşmasını engelleyen etkenlerin belirlenmesi, bundan sonra da ortadan kaldırılması gerekir.

Bu tür etkenleri belirlerken herkes kendine göre farklı bir sıralama yapabilir. Fakat bunların birtakım ortak yanları vardır.

Bunlar, "insanları birbirlerinden uzaklaştıran, toplumları birbirlerinden koparan, insanların ve toplumların birbirleriyle çatışmalarına neden olan aykırılık ve karşıtlıklar" olarak özetlenebilir. Aykırılık ve karşıtlıkların somut olarak belirlenmesinde görüş birliğine bile varılabilir.

Çağlar boyunca insanları ve toplumları birbirlerine karşıt duruma getirmiş, çağımızda da öyle olmayı sürdüren en önemli ayrılıklar arasından öncelikli olanları seçilirse, şunlar sayılabilir:

- Din ve mezhep ayrılıkları;
- Irk ve soy farklılıkları;
- Ülke ve ulus ayrılıkları;
- Düşünce yapısı ve yaşam biçimi farklılıkları.

Bunlardan sonuncusunu biraz ayrıntılarına girerek açalım.

- Politik rejim benimseyişleri ve görüş farklılıkları;
- Sosyal sınıf farklılıkları;
- Ekonomik düzey farklılıkları;
- Gelenek ve görenek farklılıkları;
- Eğitim ve kültür farklılıkları.

Tüm bu ayrılıkların ve farklılıkların giderilmesinin amaç edinilmesi ne anlama gelmelidir?

İşte bu sorunun yanıtı çok önemlidir. Çünkü bu noktadaki bir uyuşmazlık ya da yanlış anlama, bundan sonrasını karmaşaya hatta çıkmaza sokar.

Burada "ayrılıkları ve farklılıkları ortadan kaldırmak" sözü ile "ayrılık ve farklılıklardan doğan aykırılık ve karşıtlıkları tümüyle yok etmek" sözünün özdeş olmadığına çok dikkat etmek, bunu iyi kavramak gerekir.

Ayrılık ve farklılıkları ortadan kaldırmanın belirgin iki yöntemi vardır:

a) Bir tekini tutup diğerlerinin hepsini yok etmek;

b) Hepsini bir başka bütün içinde birleştirmek.

Tarih boyunca böyle bir amacı benimseyen, toplumlarını bu amaçla peşlerinden sürükleyen birtakım önderler çıkmış, birçok fanatik ülkü ve doktrin oluşturulmuştur.

Ne var ki bu yaklaşımla donatılmış bir amaç hiçbir zaman insanlara barış ve mutluluk sağlayamamıştır. Aksine, kendilerine özgü olmayı, kendi niteliklerini korumayı, başkalarından farklı kalmayı yeğleyen insanlar ve toplumlar arasındaki çatışmaları körüklemiştir. Dolayısıyla, ne yazık ki aykırılıkların ve karşıtlıkların daha da belirginleşip kökleşmesinden başka bir işe yaramamışlardır.

Ayrılık ve farklılıklardan doğan aykırılık ve karşıtlıkları yok etmek ise var olan **tüm ayrılık ve farklılıklara karşın birlik ve beraberlik kurabilmek** demektir.

Bu tutum "seçici" değil, birleştirici ve uzlaştırıcıdır. Kaba güç ve baskıyla oluşturulamaz. Tolerans, sevgi, anlayış ve saygı üzerine kurulur.

Savaşım (Mücadele)

Çağdaş gereksinmelerin karşılanması, savaşım içine girmeyi gerektirir.

Burada bir çelişki yok mu?...

Bir yandan kaba güç ve baskıya karşı çıkarken, toleranstan, sevgiden, anlayıştan, saygıdan söz ederken, diğer yandan savaşım içine girmek gerektiğini belirtmek birbirine ters düşmez mi?...

Bunlar nasıl bağdaştırılabilir?

Çelişki yoktur...

Burada kullanılmış kavramlar arasındaki bağdaşma, sözü edilen savaşımın niteliği betimlenince kendiliğinden belirir.

Bu savaşım, bireylere ya da toplumlara hatta zümrelere karşı çatışma içeren bir kavga değildir.

Bu savaşım, bilgisizliğe, kör inançlara, insanı olduğu yerde kalmaya tutsak eden dogmalara, olumsuz tutkulara, tek yanlı fanatik düşünü ve eğilimlere karşı bir eylem, bir direnmedir.

Bu savaşım, insanları ve toplumları bölen, aralarını bozan, onları birbirlerinden ayırıp birbirlerine düşüren etkenlere yöneliktir.

Bu savaşım, çağdaş gereksinmeler bakımından kaçınılamaz bir uğraşıdır.

Savaşım, edilgin (pasif) kalmamayı, olduğu yerde çakılıp salt gözleyerek beklememeyi, etkin (aktif) olmayı gerektirir.

Bu olmazsa, amaçlar salt istem ve düşünülerde kalmaktan, birer "tasarım" olmaktan öteye gidemez.

Bu savaşım üç aşamalı olarak düşünülebilir:

1. **Bireysel aşama:** Bu aşamada birey, her şeyden önce kendi kendisiyle bir savaşım içine girmelidir. Kendini sözü edilen noksanlık ve olumsuzluklarından arındırmalıdır.
2. **Açılımsal aşama:** Kendini olabildiğince yetiştirmiş ve geliştirmiş olan birey, henüz "yetkin" olmasa da başkalarına yönelebilmek bakımından kendini yeterli gördüğünde, amaçlarını çevresindeki diğer insanlarla da paylaşmalıdır. Kurumsal savaşıma girişmek üzere başkalarıyla güçlerini birleştirmelidir.
3. **Kurumsal aşama:** Aynı amacı benimseyerek bu doğrultuda güçlerini birleştiren bireyler, toplu çabalara girişmelidir.

Tarih boyunca birçok kurumun böyle bir savaşıma giriştiği, ancak belirgin bir başarı sağlayamadığı ya da başarılarının pek sınırlı bir düzeyde kaldığı, bunun üzerine dağıldığı görülmüştür.

Bunun nedeni bellidir: Çoğu kurumlar, bu savaşımın birbirini izlemesi gereken ilk iki aşamasının zorunluluğunu göz ardı etmiş, savaşıma doğrudan kurumsal boyutta girişmiştir. Kurum kendi varlığını sağlayan bireylerin yeterince olgunlaşmasını bekleyememiş, ortak amaç doğrultusunda yapılacak çalışmanın bunu zaten sağlayacağını sanarak yanılgıya düşmüştür.

Yetişmesi gereken bireylerin aynı kurumda kendilerinden önce yer alan başkalarını örnek alıp tutum ve davranışlarını buna göre düzenlemeleri öngörülerek paylaşım ve dayanışmaya yeterince önem verilmeyince, hiçbir başarı sağlanamamıştır.

Din ve Mezhep Ayrılıkları

Amaç, dinleri ve mezhepleri yok etmek, bunların yerine tanrıtanımazlık ya da inançsızlık yerleştirmek olmamalıdır.

Tüm din, mezhep ve inançları birleştirip içlerinden bir tekinin kanatları altında ya da yeni bir çatı altında toplamak da olmamalıdır.

Akıl ilkeleri öncelikli tutulmalıdır ama buradaki amaç Auguste Comte'un önerdiği gibi bir "akıl dini" kurup bunu tüm dünyaya yaygınlaştırmak da olmamalıdır.

Böyle görüşleri savunup bunların gerçekleştirilmesini amaç edinmek, aykırılıkları iyiden iyiye zıtlaşmaya dönüştürür.

İnançları, dinleri ve mezhepleri kötülemek, tümünün üzerinde olmak üzere daha iyi ve daha yetkin bir din kurmaya girişmek, ortaya konulan soruna çözüm değildir.

Bu konudaki amaç şöyle belirtilebilir:

"İnsanlar arasında inanç, din ve mezhep ayrılıklarının değil, bundan doğan karşıtlıkların giderilmesi; bundan ötürü insanların ve toplumların çatışmalarının önlenmesi."

Bu konu biraz daha açılınca, ortaya şöyle öneriler çıkar:

- Herkes kendi Tanrı inancında, kendi dinsel görüşlerinde, kendi tapınma yöntemlerini seçmekte tümüyle serbest ve özgür olmalıdır. Bu konuda vereceği karar bakımından hiç kimsenin etkisi ya da baskısı altında kalmamalı, kendi özgür buyrultusunu kullanabilmelidir.
- Hiçbir inanç, din ya da mezhep bir diğerinden daha iyi, daha doğru ve daha üstün tutulmamalıdır. Gerekçesi her ne olursa olsun, hiçbir din ve inanç bir diğerine oranla daha kötü ve aşağı da görülmemelidir.
- İnançlılar ve dindarlar, inançsız ya da dinsiz olanları, kendi benimseyişleri uyarınca "noksanlık" sayılan bu niteliklerinden ötürü kınamamalıdır. Herhangi bir Tanrı inancı olmayanlar ile hiçbir dine bağlanmayanlar da, inanç sahibi insanları ve dindarları küçümseyip onları alaya almaya kalkışmamalıdır.
- Hiç kimse başkalarına inanç saldırısında bulunmamalı, dinsel inançları ve tapınma yöntemleri farklı olduğu ya da kendince uygun olmadığı için saygısızlık etmemelidir.
- Birtakım kişi, zümre ya da kurumlar, kendilerini Tanrı ya da "tanrısal değerler" adına hareket etmeye yetkili görmeye kalkışmamalıdır.

- Tanrı inancının ve dinin, birtakım bireysel ya da zümresel tutkuların doyuma ulaştırılabilmesi için, hele çıkar elde etme uğruna araç edilmesine engel olunmalıdır.
- Hiçbir insanın üzerinde, "en doğru" olduğu ileri sürülen birtakım belli inançları edinmesi için baskı kurulmamalıdır. Bu konuda yeterince bilgili olmayanlar, noksanlarını giderebilmeleri için bilgilendirilmelidir ama hiç kimse mutlaka bir inanç edinmesi ya da önceki inancından dönmesi için zorlanmamalıdır.
- Herkese inançlarında tümüyle özgür olma hakkı tanınmalıdır. Herkes kendi vicdanıyla baş başa bırakılmalıdır.

Bu öneriler ve benzerleri, çoğu dinci kişi ve çevrelerce hiç de onaylanmaz ve uygun görülmez. Hele din ve inanç aracılığıyla çıkar elde edenlerin ya da tutkularının doyumunu sağlayanların hiç işine gelmez.

Çünkü bu tür öneriler, bireylerin "din ve inanç" konusunda hem akıllarını hem de buyrultularını kullanabilmeleri gerektiğini benimsemektedir.

***

Şu iki kavramı birbirine karıştırmamak, özdeşleştirmemek gerekir: Biri "dinci", diğeri "dindar".

Dindar insan, kendi dinine bağlı, onun gerektirdiği tapınma uygulamalarını olabildiğince eksiksiz doğru bir biçimde yerine getiren insandır.

Buna pek bir diyecek olmaz. Herkesin dini, inancı kendinedir.

Dinci insan, dini her şeyden üstün ve öncelikli tutandır.

Oysa insanın yaşamında din, ancak inanç gereksinmesinin toplumsal bir boyuta varmış olması, toplum içinde aynı inançların tapınma yöntemleriyle birlikte paylaşımıdır.

Din ve inanç konusundaki ayrılık ve farklılıkların herhangi bir karşıtlık ya da çatışmaya yol açmaması, yalnızca toleransla, sevgiyle ve saygıyla sağlanamaz. Bu konuda duygusal yaklaşım yeterli değildir. İnsanın aklını ve bireysel buyrultusunu kullanabilmesinin de gereği vardır.

Din ve İnançlara Karşıtlık

Dinlere ve dinsel inançlara kökten karşı olanlar şöyle bir görüşü savunur: "Dinler, mezhepler, farklı tanrı anlayışları, çok ya da tek tanrıcı inanışlar ve diğer dinsel görüşler, insanları ve toplumları birbirlerinden ayırmış, bölünmelere neden olmuştur. Hepsi de birleşmeyi ve bütünleşmeyi önerip amaçladıklarını ileri sürmüş ama tersine, insanlar ve toplumlar arasında cepheleşmelere yol açmıştır."

Bu görüşte bir yanılgı var.

Aslında sözü edilen olumsuz sonuçlar dinlerin saf kendiliklerinden ileri gelmekte değildir.

Kusur ve yanlışlık, kendi dinsel dogmalarına körü körüne bağlanıp olasıya bağnazlıkla diğerlerine yüklenenlerdedir.

İnsanların ya da birtakım insan topluluklarının kusur ve yanılgıları, soyut olarak kurumlara mal edilemez. Suçlanması gereken dinler ve inançlar değil, onları yanlış uygulamış ya da kötüye kullanmış olan insanlardır.

"Tanrı adına", "din uğruna" diyerek kendi din ve inançlarından olmayan insanları kırmaya kalkışanların, başka insanları kötüleyip kırdıranların var olması, ne genel olarak "din" kavramının ne de özel olarak herhangi bir dinin noksanlığını ya da yanlışlığını gösterir.

Kötülük, noksanlık ve yanlışlık, özgün dinlerde ve inançlarda değildir; dini ve inancı kendi çıkarları doğrultusunda ya da tutkularını doyuma ulaştırıp egemenlik sağlamak için kullanan, bu amaçla dini ya da inancı başkalaştıran, giderek yozlaştıran insanlardadır.

İnanç saldırıları savaş ve kırımlarla bitmemiştir. Kendi din ve inançlarıyla uyuşmayan her insanın öldürülmesini, onların ardından gelebilecek kuşaklarının bile şimdiden yok edilmesini öngören, buna karşın kendi niteliklerini bir "din" olarak gösteren örgütler bile çıkmıştır.

İnsanların dinsel inançlarının yok edilmesi ya da tümünün tek bir çatı altında aynılaştırılması yoluyla tüm toplumlara yaygın bir ideal birlik sağlanamaz. Bu hiç kimseyi mutlu etmez.

Bu nedenle bir insanlık ülküsünü amaç edinen hiçbir sosyal kurum, böylesine bir tutum ve yaklaşıma karşı sessiz ya da yansız ve tepkisiz kalmamalıdır.

***

Dinleri, inançları ve tapınma yöntemleri her ne ve her nasıl olursa olsun, bireylerin birbirlerini sevmemeleri ve birbirlerine kucak açmamaları için İNSANLIK adına geçmişte aslında hiçbir neden yoktu.

Buna yol açan asıl nedenler bambaşkadır.

Sosyal, ulusal, özellikle ekonomik nedenler, geniş halk kitlelerini oluşturan insanların duygularıyla oynanarak dinsele ve inançsala dönüştürülmüştür.

Bugün de böyle bir neden yoktur.

Gelecekte de olmamalıdır.

Irk ve Soy Farklıkları

Tarih boyunca, belli bir ırkın ya da soyun diğerleri arasında üstün ya da seçkin olduğunu ileri sürenler, üstelik bunu zorla kabul ettirmeye kalkışanlar çıkmıştır.

Bu tür fanatik görüşlere dayanan kıyımlar 20. yüzyılda bile açık seçik bir şekilde görülmüştür. İnsanlara çektirilen acı ve uygarlıklara verilen zararlar, tarihin kanlı yaprakları arasındaki yerini almıştır.

Gene 20. yüzyılda bile görülmüş hatta günümüzde bile yer yer görülmekte olan bir diğer saplantı ise belli bir ırk ya da soyun hor görülmesi, aşağılanması, olanak bulunsa yok edilmesine çalışılmasıdır. Bu yüzden, aslında hiçbir topluma hiçbir yarar sağlamayan, ardında ancak gene acı ile "kan davası" benzeri öç alma duyguları bırakan, toplu kıyımlara varan, vahşet dolu sahneler yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Belli bir ırk ya da soydan olanların başka ırk ya da soylardan olanlar üzerinde üstünlük taslaması, hele egemenlik kurmaya girişmesi, insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesine engel olan etkenlerin başında gelir.

Bir ideal insanlık ülküsünün gerçekleştirilmesini amaç edinenler, ırk ve soy ayırımcılığına karşı çıkmaları gerektiğini çok iyi bilmelidir.

Bilmekle de kalmamalı, başkalarına da anlatmalı, onların da bu gerçeği kavramalarına ellerinden geldiği ölçüde yardımcı olmalıdırlar.

Hangi ırktan ve hangi soydan olursa olsun, her insan salt "insan" olarak görülmeli, insan hakları bakımdan diğerine eşit sayılmalı, eşit tutulmalıdır. Çünkü gerek bireysel değerleri gerekse dünya nimetlerinden pay almaları bakımından, her insanın bir diğerine eşit oluşu doğal bir yasadır.

Kendi ırk ya da soyunu diğerlerinden üstün, başkalarını ise hor görmek ancak sevgisizlik ve doyumsuzluktan ileri gelir. Dolayısıyla bu tutum açıkça "aşağılık duygusu" (inferiorite kompleksi) olarak nitelenebilir.

Belli bir ırk ya da soyu kötülemek, o ırk ya da soydan olanlara eziyet ederek acı çektirmek ise, "insan sevgisi"ne varamayışın hatta insanca bir tutum ve davranıştan payını alamamış olmanın göstergesidir.

Bazı zaman belli bir ırktan ya da soydan olan bir toplumun kendini diğer toplumlardan soyutlamaya çalıştığı, kendi kendini yüceltip üstün gösterme kaygısına kapıldığı hatta başkalarına karşı âdeta saldırgan bir tutum bile takındığı görülür. Bu tür bir tutum ve davranışın kökeninde yer alan nedenler araştırılınca, çoğu kez şöyle bir tablo ile karşılaşılır: Bu toplum aslında ayırımcı değildir. Onu başkaları, aşağılayarak ve ezmeye çalışarak bu tarz bir tutum takınmaya âdeta zorlamıştır.

İnsanların ırk ve soy farklılıklarından kaynaklanan karşıtlık ve aykırılıkların giderilmesi, bu konuda tarih boyunca sergilenmiş olumsuzluklara bir son verilmesi demektir.

İnsanların birbirlerini sevmesi ve hakları bakımından birbirlerini eşit tutmaları için, önce ırkının ve soyunun ne olduğuna bakıp buna göre bir değerlendirme yapmamaya alışmalarını sağlamaktır.

Bu konuda yine sosyal ve kültürel nitelikli kurumlara önemli görev düşer.

Ne yazık ki günümüzün bu tür kurumlarından birçoğu, henüz kendilerini bile kendi bünyeleri içinde ayırımcılık yapmaktan kurtaramamış, gerçekten "çağdaş" olarak nitelenebilecek bir kimlik edinememiştir. Etkinlikleri de doğal olarak kendi çağın geresinde kalmış kimliklerine uygun biçimde sürmektedir.

Eğer sosyal ve kültürel nitelikli kurumların, özellikle sivil toplum örgütü niteliği taşıyanların kamu oyu üzerinde önemli etkisi varsa, önce kendi içlerinde "ayırımsızlık ilkesi"ni içtenlikle benimsemesi gerekir.

Kurumlar ve örgütler, tüm üyeleriyle bir bütün olarak böyle bir ilkeyi benimserlerse, bunun toplumlara yansıtılması çok daha kolay, çok daha başarılı olur.

Ülke ve Ulus Ayrılıkları

Bir insanlık ülküsünün gerçekleşmesi bakımından çağdaş gereksinmelerden söz ederken, konu ülke ve ulus ayrılıklarından kaynaklanan karşıtlıklara geldiğinde, önce "evrensellik" olarak anılabilecek bir ilkenin üzerinde durmak gerekir.

Kimileri, özellikle "fanatik" olarak nitelenebilecek türde aşırı ulusalcılar (şövenist milliyetçiler) "evrensellik" sözcüğünden ve bununla bağlantılı konulardan hiç hoşlanmaz. Bundan nefret ettikleri bile söylenebilir.

Bunun nedeni, salt kendi uluslarını bilinçsizcesine başka uluslardan üstün tutma yanılgısına kapılmamışlarsa, evrenselliğin ne olduğunu bir türlü anlayamamaları, anlasalar da kendi yaklaşımları uyarınca anlamazdan gelmeleridir. Bu ilkenin "tüm ulusal değerleri yitirip ülke sınırlarını ortadan kaldırmak" demek olduğunu ileri sürerler.

Oysa evrensellik, ülke ya da ulus sınırlarını ortadan kaldırmak değildir.

Evrenselliğin ulusal duygu ve eğilimlere herhangi bir karşıtlığı da yoktur.

Evrensellik, tüm ülkeleri bir "dünya devleti" denilebilecek biçiminde tek bir çatı altında toplamak da değildir.

Gerçi tarihte görülmüş olduğu üzere günümüzde de bu tür amaçlar peşinde koşan sosyopolitik ya da doğrudan salt politik nitelikli örgütler vardır. Fakat bu tür örgütlerin temel niteliği "evrensellik" olarak nitelenemez.

***

Karşıt görüşleri olan kişiler arasındaki bir tartışmanın amacı herkesin kendi görüşünü diğerlerine kabul ettirmek değil, karşılıklı görüş alış verişiyle doğruları bulmak, en azından yaklaşmak olmalıdır. Bu nedenle de tartışmaya başlamadan önce kişiler arasındaki olası "kavram uyuşmazlığı" giderilmelidir. (Bunu da bana Rahmi Baba öğretmişti.)

Kavram uyuşmazlığının giderilmesi, bir kavramın kullanımında herkesin ille de aynı şeyi anlamasının sağlanması demek değildir. En iyisi budur ama herkesin bir kavramın kullanımıyla neyi anlatmak istediğinin açıkça bilinmesi yeterli olabilir.

Aksi takdirde bir konuyu tartışanlar birbirlerinden farklı şeylerden söz ederken birbirlerini gerektiğince anlayamaz. Tartışma âdeta bir ağız dalaşına dönüşür. Herkes salt kendi görüşlerinin doğruluğunda diretecek olursa, uyuşma olanağı ortadan kalkar.

Dolayısıyla, önce **"evrensellik"** terimini ne anlamda, hangi kapsamda kullandığımı açıklamam gerekiyor. (Siz buna katılmayabilirsiniz ama bu ortamda, karşı karşıya gelip görüşmediğimiz sürece bunun çaresi yok.)

***

Evrensellik, tüm evrene ilişkinlik ya da tüm evrene yaygın olma durumudur. Evrenin hiçbir yanını bir diğer yanından ayırt etmemektir.

Kapsamının böyle oluşuna karşın, "insanlık" söz konusu olunca "evren" sözcüğü burada fiziksel değil, sosyal bir nitelik taşır; "dünya" ile özdeşleşir. Çünkü başka dünyalardaki olası yaşama ilişkin bilgilerimiz yetersizdir.

Bu nedenle evrensellik kavramı "yeryüzüne yaygın" ya da "dünyanın hiçbir yanını bir diğerinden ayırt etmeyen" anlamına gelmek üzere kullanılır. Bunun ulusal ya da toplumsal değerlere bir karşıtlığı yoktur.

Evrenselliğin tanımı böyle olunca, şu nokta da çok önem kazanır:

Bu kavram ile "uluslararasılık" (enternasyonallik) ya da "beynelmilellik" aynı şey değildir. Bu da bir ilgi konusudur ve gözetilmesi gerekir ama evrensellikle özdeş tutulması yanlış olur.

***

Çağımızda, çoğu ülkelerin komşularıyla olan siyasal sınırı doğal değil yapaydır. Birçok ülke arasındaki siyasal sınır, harita üzerine insan eliyle çizilmiştir. Çoğu kez birtakım savaşların sonucunda taraflardan birinin elde ettiği ya da terk etmeye razı olmak zorunda kaldığı toprakların alış verişiyle yani ekonomik etkenler gözetilerek belirlenmişlerdir.

Bu tarz sınır belirlemelerinde, her iki tarafın da gönüllü olarak uyuştuğu pek ender bir olgudur. Çoğu kez, sınırın hemen berisindekiler ile ötesinde yaşayan insanların dilleri, töreleri, gelenekleri, kültürleri hemen aynı ya da pek benzer nitelikler taşır. Bu kadarla kalmadığı, sınırın aileleri bile böldüğü görülür.

Sınır belirlendikten sonra iki komşu ülke siyasal bakımdan birbirlerine yıllarca düşman olup diş bileyebilir.

Hatta her ikisi birden yeni kuşaklarını kendi ulusal görüş ve eğilimlerine uygun tarzda diğer ulusa karşıt ön yargılarla doldurarak yetiştirmiş olabilir.

Buna karşın sınırın yakınlarında yerleşik halkın öz nitelikleri pek önemli değişime uğramaz. Bu benzerlik kırsal kesimlerde daha belirgindir. Bu da sınırın oraya yapay olarak konulmuş bulunduğunun bir göstergesidir.

Siyasal sınırların belirlenmesinde yer yer o bölgenin coğrafî özellikleri kullanılır. Oysa bir nehrin iki yakasında ya da bir dağın bu yanıyla öte yanında yerleşmiş insanların yaşam tarzları birbirlerinden çok farklı değildir. Bir siyasal sınırın, yaşam tarzları birbirlerinden çok farklı olan toplumların yerleşim bölgelerinin birbirlerinden kesinlikle ayrıldığı noktaları birleştirerek saptandığı yerler pek seyrektir.

İki ülke arasındaki siyasal sınır, çoğu kez başka ulusların yeğlemesine dayanarak belirlenmiştir. Yer yer cetvelle çizildiği belli düz hatlar bile görülür. Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası buna güzel bir örnektir.

Sınırlar, birçok ortak değeri paylaşmakta olan, aslında tek bir toplum, bir bütün olması gereken insanları bölmektedir.

Bu zorlayıcı bölmelerin kaynağında ya politik, ya ekonomik ya da hem politik hem ekonomik nitelikli bir egemen olma ve çıkar elde etme eğilimi, **"emperyalizm"** vardır.

Tüm bunlara karşılık, birçok ülkede gerek dilleri, gerek gelenek ve görenekleri, töreleri ve kültürleri apayrı insanlar yani birbirlerinden farklı yaşam tarzları olan toplumlar aynı bayrak altında, aynı ulusallık bilinciyle, aynı ulusal değerleri paylaşarak, barış içinde yaşamaktadır.

Birçok yerde birbirlerinden birer siyasal sınır ile ayrılmış olan ülkelerin halkları arasında hiçbir sorun yoktur. Demek ki ülkeler arasındaki siyasal sınırların, herhangi bir insanlık ülküsü ile bağlantısı kurulamaz.

Bir insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesi bakımından ne bu sınırların ortadan kaldırılması, ne yerlerinin daha uygun kriterlere göre değiştirilmesi ne de yenilerinin belirlenmesi gerekir.

***

Ulus, yapısı bakımından yüce bir toplumdur. Ulusun yüceliği evrensellik tutum ve eğiliminde yadsınmaz.

Ulusallık bilinci konusunda fanatik (bağnaz) tutumlarla uğraşmak, tek yanlı ve ön yargılı ulusçuluk eğilimleri yerine bilinçli bir ulusallık tutumunun yerleşmesine çalışmak gerekir.

Çünkü sırf haritalardaki çizgilerle birbirlerinden ayrılmış, birbirlerinden ayrı yaşamak zorunda bırakılmış, aslında hiçbir alıp veremeyecekleri olmayan, iyi geçinmemeleri için hiçbir akılcı neden bulunmayan insanların birbirlerine düşman olmaları için İNSANLIK adına geçerli sayılabilecek hiçbir neden olamaz, hiçbir haklı gerekçe gösterilemez.

Bir insanlık ülküsü bakımından ne gibi önerilerde bulunmak olanağının bulunduğunu düşündüm. Şunları sıraladım:

- Uluslar birbirlerini kıskanmasın ve birbirlerine haksızlık etmesin.
- Hiçbir ulus kendini ötekilerden üstün görmesin. Gerek politik gerekse ekonomik bakımdan güçlü olan zayıf olanı ezmeye kalkışmasın.
- Gelişmiş ve ilerlemiş uluslar, yeterince gelişememiş ve geri kalmış olanların kalkınmasına herhangi bir art niyet gütmeksizin destek olsun.
- Uluslar hep birlikte barış içinde yaşayıp aralarında karşılıklı sevgi ve saygıyla pekişmiş bir dayanışma kursun. Hep birlikte evrimsel doğrultuda ilerlesin.

Düşünce Yapısı ve Yaşam Tarzı Farklılıkları

Her politik görüş ve sistemin hem iyi hem de noksan yanları bulunabilir.

Hiçbir politik görüş ya da sistem "tüm uygarlık tarihi boyunca görülmüş olanların en iyisi ve en doğrusu" olarak nitelenemez.

İnsanların, kendi politik görüşlerini başkalarına da benimsetmek ve daha yaygın bir biçimde uygulanmalarını sağlamak için çalışmaları baştan sona yanlış olsa da hoş görülebilir. Fakat politik görüşleri karşıt olan kişi ya da toplulukların bundan ötürü birbirlerine saldırmaları birbirlerini kırmaları ve yıpratmaları uygun görülemez.

Birbirlerini yalnızca düşünüde değil yaşamda da yıpratmaya, yıkmaya hatta yok etmeye kalkışmalarının birtakım nedenleri, gerekçeleri gösterilebilir ama tüm bunların İNSANLIK adına hiçbir haklılığı olamaz.

Herhangi bir politik görüş çok noksan ve çok yanlış olabilir. Bu nedenle beğenilmeyebilir ve benimsenmeyebilir.

Buna karşın kendi göreli (rölatif) bakışı açısından bir "haklılık" taşıyabilir. Bu nedenle saygıyla karşılanmalıdır.

İnsanın toplum halinde yaşamaya başlamasından günümüze dek süregelmiş sosyal sınıf ve ekonomik düzey farklılıkları, insanlar arasında çeşitli çatışmalara neden olmuştur. Bunları ortadan kaldırmaya kalkışmak, boşuna ve anlamsız bir çaba olur.

Tarihte bunu zorla, baskı uygulayarak hatta kaba güç kullanarak yapmaya kalkışanlar çıkmıştır. Bunlar da belki bir süre için başarılı olabilmişler ama insanın temel yapısına aykırı olarak kurdukları yapay sistemi uzun süre yaşatamamışlardır.

“Sosyal sınıf” kavramını yok etmek, tüm insanları aynı ekonomik yaşam düzeyine getirmek, olmayacak bir iştir. Çünkü insan, amaçları, duyguları, istemleri, emelleri, hırsları, tutkuları olan bir varlıktır. Bunların bulunmadığı bir nesne, bir mekanik araç, bir robot değildir. Üstelik toplumlarda birbirlerinden yer yer farkları olan sosyal sınıfların bulunuşu, ekonomik düzey ve yaşam tarzları bakımından insanlar arasındaki eşitsizlikler, bir insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesine engel değildir.

Ancak önemli bir engel vardır. Bu da, ayrı sosyal sınıflardan olan ya da ekonomik düzeyleri birbirlerinden çok farklı, yaşam tarzları da birbirlerinden çok değişik insanların birbirlerine bakış, birbirlerini değerlendiriş, birbirlerini yargılayış biçimidir. Değiştirilmesi, giderilmesi gereken işte budur.

Her insan, hangi sosyal sınıftan, hangi ekonomik düzeyde olursa olsun, diğerleriyle eş değer ölçüde sevgiye ve saygıya yaraşır.

Önemli olan insanların bunu içtenlikle duyumsayarak benimsemesidir. Kentlinin köylü, işverenin işçi, zenginin yoksul ile eşit tutulmasını yalnızca yasa kitaplarında yazarak ya da sözde kalmak üzere değil, güncel yaşamda uygulamak üzere gözetilmesini sağlamaktır.

Aynı konu insanlar arasındaki eğitim ve kültür farkları, düşünme tarzı ve töreler, benimsenen gelenek ve görenekler için de geçerlidir.

Hiçbir insan gerek öznel gerekse toplumuna özgü gelenek ve görenekleri nedeniyle yadırgama görmemeli, kötülenmemeli, kınanmamalı, hele hiç alaya alınmamalıdır.

Bu bakımdan tek onaylanamayacak olan şey, kör inanç ya da batıl saplantılardır. Çünkü bunlar hem bilime hem de akıl ilkelerine aykırı düşer, insanı ve giderek toplumu evrimsel doğrultuda ilerlemekten alıkoyar.

Ancak bugün birer kör inanç biçimine dönüştürülmüş olan her eğilimin kökeninde aslında deneyimden kaynaklanan mantıklı bir gerekçe yatar. Hele genellikle "atasözü" (darbı mesel) olarak anılan birtakım deyişleri dikkatle inceleyecek olursak, bunu kolayca kavrarız.

Bir söz yerine bir edim üzerine kurulu iyi dilek ve önerilerin, çağlar içinde zamanın aşındırmasıyla asıl gerekçeleri unutulmuş, bunların temelinde yer alan gözlem ya da deneyime dayalı bilgi birikimi yitirilmiştir. Sadece uygulama, nedeni bilinmeksizin kalakalmış, korunması sürdürülmüştür.

Bunlar sonradan yozlaştırılmış, giderek birer kör inanca dönüştürülmüştür. Kaynaklarındaki mantıklı gerekçeler bulunup çıkarılacak olursa, böyle bir edim bir kör inanç olmaktan çıkar, sadece bir "görenek" olur.

***

Bir insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesi doğrultusundaki çağdaş gereksinmelerden birinin amacı bilgisizliği yok etmek olmalıdır.

Buna kimse karşı çıkmaz.

Gerçi hiç kimse görünüşte bilgisizliği savunmaz ama geniş halk kitlelerinin bilgisizliğe tutsak edilmiş olması, bireysel ya da zümresel çıkarlarını öncelikli tutanların işine gelir. Böyle olunca bilgiyi sadece kendilerine mi saklarlar?... Hayır; bilgiyi önemsizleştirirler hatta gereksizleştirirler.

Üstelik toplumlardaki tüm bireylerin, âdeta işlevleri tıpatıp aynı olan makine parçaları gibi aynı eğitimden geçmiş olmaları, baştan sona aynı bilgi ve kültür düzeyine erişmiş bulunmaları beklenemez.

Önemli olan, eğitim ve kültür düzeyleri bakımından yetersiz kalmış olan kişilerin ve bu gibi kişilerin çoğunlukta olduğu toplulukların herhangi bir şekilde hor görülmemesi, aşağılanmamasıdır. Özellikle böyle bir durumdan yararlanmaya çalışılmaması, buna kalkışanların engellenmesidir.

İnsanlar, sırf gelenekleri, görenekleri, töreleri ve anlayışları farklı olduğu için birbirlerinden uzaklaşmamalıdır. Birbirlerini tanımaya ve anlamaya çalışmalıdırlar. Bunun için ise önce birbirlerine ilgi göstermelidirler. İlgi gösterilen bir insanı tanıma ve anlamaya çalışma, bilinçli sevgi bağı kurulmasının ilk basamağıdır.

Bu aşamaya varılınca, daha yüksek bir düzeyde olan insanlar kendi bilgi, kültür ve olanaklarından başkalarını da yararlandırmanın, onları da kendi düzeylerine getirmek için çaba göstermenin tadına varır. Hele bu doğrultuda başarılı sonuçlar elde ederlerse, bunun vereceği nitelenemez, ölçüye gelmez, tanımlanamaz, olağanüstü düzeydeki mutluluğu yaşarlar.

Bireyler arasında ekonomik ve eğitim düzeyi bakımından eşitsizlik olsa bile bu olgu her insanın eş değer görülmesine engel değildir.

Herkesin bunu böyle görmesine çalışılmalıdır. Bu insancı (hümanist) anlayışın her toplumda tüm insanlarca benimsenmesi, insanlık ülküsünün gerçekleşmesi doğrultusundaki çağdaş gereksinmelerden birinin özünü oluşturur.

Yöntemli Çalışmak

Sınırlı bir düzeyde de olsa irdelemiş olduğum çağdaş gereksinmelerin karşılanabilmesi için ne yapılması gerektiğini düşündüğümde, gelişigüzel ve dağınık değil, belli odakları hedefleyen yöntemli (metodik) bir çalışmaya girişmek gerektiğini kavradım.

Bu çalışma, bu yolda ilerlemeyi engelleyen ve engelleyebilecek nitelikteki olumsuz etkenlerle didişerek bir savaşım vermeyi, onları saf dışı bırakmak için uğraşmayı da içerir.

Bu hiç de kolay bir iş değildir. Üstelik sonuçları da kısa süre içinde alınamaz.

Bazı kurumlar, -özellikle sosyopolitik bir yapısı olanlar- bu amaçla toplu eylemler düzenler. Ancak bunlardan çoğunun, saf dışı bırakmak istedikleri engellere yenik düştüğü, amaçları doğrultusunda istedikleri tempoyla ilerleyememenin düş kırıklığına uğrayarak dağıldıkları ya da gösterdikleri etkinliklerden hoşlanmayan egemen güçlerce şu ya da bu şekilde ortadan kaldırıldıkları görülmektedir.

Tarihte bu olgu sayısız kez yinelenmiştir; günümüzde de yinelenmektedir.

Bu tür eylemsel girişimlerin, evrimsel bakımdan hiçbir yararı olmadığı söylenemez ama toplumsal boyutta ancak uzun süre içinde sınırlı bir yarar sağlanırken bireysel boyutta hayli zararlı çıkılmaktadır. Kimi değerli insanlar, bu uğurda yaşamlarını bile yitirmek zorunda kalmaktadır.

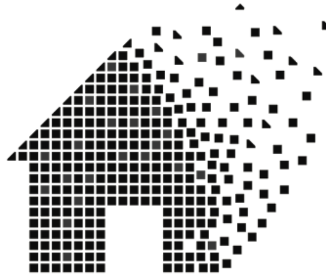

Bazı kurumlar ise toplu eylemlere girişmemeyi yeğlemiştir. Bundan ötürü toplu eylemde bulunan ya da bulunulması gerektiğini savunan diğer kurumlarca eleştirilirler. Önce kendilerini korumayı öngördüklerinden, “oportünist” olmakla suçlanırlar.

Bu tür kurumlar, toplumların ve insanlığın yararına olmak üzere, bireysel olarak çalışacak ya da toplu eylemde bulunan diğer kurumlara katılacak kişilerin yetişmelerine önayak olur, böylece kurumsal bilinçlenmenin gelişmesine katkıda bulunurlar.

Toplumların ve insanlığın genel yararına olan hemen her olumlu girişimde ve atılımda yer alan birçok önemli ve değerli kişi, adları dünya çapında duyulmuş olsun ya da olmasın, bir insanlık ülküsünün gerçekleşmesini benimsemekle birlikte benimsediği yöntem uyarınca açık ve somut bir eylem göstermeyen birtakım düşünü kurumlarında yetişmiş, kendilerini o kurumların içinde yontmuş, yoğurmuştur. Bu kurumlardaki eğitim ve öğretimden yararlanmış, esinlenmiş, kendini geliştirmiştir.

Bazı kurumlar ise daha farklı bir yöntem benimsemiştir. İnsanlık ülküsünü benimsemekle birlikte, bunu “güncel gerçeklerle bağdaşmaz” (fantastik) olarak niteleyerek etkin girişimlerde bulunmayı yeğlemişlerdir. Böyle bir çalışma yönteminin benimsenerek uygulamaya konması ise genellikle **“iyilik işlerinde bulunmak”** biçiminde yoğunlaşarak kendini gösterir. Hastaneler, bakım evleri, düşkünler için yurtlar, eğitim yuvaları açmak ve yürütmek gibi çalışmalar bu kapsama girer. Başka kurumlarda yetişerek insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesi doğrultusunda çalışmak üzere kendi kendilerini görevli sayan birçok aydın, öte yanda iyilik işlerinde bulunan kurumlarda da yer alıp üstlerine düşenleri yerine getirir.

Kuşkusuz iyilik yapmak, hayır işlemek, yoksul ve düşkünlere yardımcı olmak, hasta ve bakıma gereksinme duyanlara el uzatmak, acıları dindirmek, çevreye ve topluma somut katkılarda bulunmak birer “insanlık görevi” sayılır. Hele bu tür girişim ve hizmetlerin hiçbir karşılık beklemeden yapılması, bunları ululaştırır, yürütenleri ve katkıda bulunanları da yüceltir.

Ancak güncel bir nitelik taşıyan bu tür çalışmalardan elde edilecek olan olumlu sonuçlar, insanlık adına sürekli ve kalıcı değil, sadece yaşayan insanlar için geçerli ve geçicidir.

Bu "geçicilik", bu gibi işlerin hiçbir değer taşımadığı, yapılmalarına gerek olmadığı anlamına gelmez. Aksine, bunlar çok değerli ve gereklidir.

İnsan için bireysel boyutta da olsa yapılan her hizmet ve her katkı, ilgili toplum için de, genelde insanlık için de önemli ve yararlıdır. Çünkü insanlık bir bütün olarak toplumlardan oluşur; her toplumu oluşturan da bireylerdir. Çalışmaya bireyden başlamak, topluma yönelmeden önce insanların bireysel niteliklerini geliştirmek için çaba göstermek gereklidir

Bireysel Nitelikler

Kendini oluşturan bireylerin niteliklerine gerçekten önem veren, bireysel niteliklerin geliştirilmesini amaçlarından biri edinmiş olan bir kurumda, bu bakımdan elbette kurumun üyeleri öncelikli tutulur.

Kimileri, -özellikle öyle bir kuruma karşı ön yargısı olanlar- bu tutumu olumsuz hatta kötü bularak eleştirir.

Bu eleştirilerde, söz konusu kurumun, ortaya koyduğu amaçlarla açıkça çelişkiye düştüğü belirtilir. Bir diğer deyişle, kurumun amacının gösterildiği gibi olmadığı, arka planda başka amaçlar gürdüldüğü ileri sürülür.

Oysa toplumda bireysel niteliklerin geliştirilmesini öngören bir kurumun buna bir yerden başlaması gerekir. Kendi üyelerinden başlaması doğaldır.

Bu olgu, eğitime çok önem veren bir ailenin, eğitilmesini öngördüğü çocuklar arasında kendi çocuklarına öncelik tanımasından farksızdır.

Üstelik bireysel niteliklerle ilgili amaçlarını kendi üyeleri üzerinde gerçekleştiremeyecek olan bir kurumdan, bunu çok daha geniş boyutta, toplumun diğer katmanlarında gerçekleştirmesini beklemek boşunadır.

Kaldı ki bu tür bir kurum, kendi üyelerinin salt kendi başlarına kalıp yararlanmalarını değil, topluma katkıda bulunmasını da bekler.

Kendi kendime "Konuya bir insanlık ülküsü açısından bakılacak olursa insanlardan ne gibi bireysel nitelikler edinmeleri beklenir?" diye sordum.

Elbette herkes bu soruyu kendi görüş ve eğilimlerine göre, kendince en uygun ve en doğru olanı seçerek, farklı bir biçimde yanıtlar. Dolayısıyla benim kendi soruma verdiğim yanıtlar da ancak benim öznel (sübjektif) görüşlerim olur.

***

İşe insanlık ülküsünün gerçekleşmesine katkıda bulunacak bireylerin, var olduğunu öngördüğüm karakter yapılarını betimlemekle başladım.

Bence bu kişiler özgür düşünceli, ileri düzeyde bilgili ve kültürlü, aynı zamanda erdem sahibi insanlardır.

Alçak gönüllü ve iyi ahlâklı, çalışkan ve dürüst olmayı kendilerine ilke edinmişlerdir.

İnsanlık ülküsünün gerçekleşebilmesi uğruna, gerekirse kendi haklarından özveride bulunabilirler. Bunun karşılığında hiçbir yarar, bir çıkar gözetmezler. Yaptıklarının karşılığında herhangi bir ödül de beklemezler.

Tolerans, bu kişiler için, diğer birçok erdemin yanı sıra önceliklidir. Bunu kendilerine düstur edinmişlerdir. Öyle ki hiçbir dış etki ya da zorlama ile değil, nefes alıp verme gibi bir alışkanlık biçimine dönüştürmüşlerdir.

Bu kişilerin başkalarından hiçbir şey beklemediklerini söylemek doğru olmaz. Başkalarının da kendi edinmiş oldukları bireysel nitelikleri kazanıp gelişmeleri dileğindedirler. Ancak diğer insanlardan öncelikle bekledikleri, onların da toleranslı olmasıdır. Çünkü farklı inanç, düşünce, tutum ve eğilimleri olan insanlar arasında uzlaşma kapısını açacak anahtarın tolerans olduğunu bilirler.

Bu nedenle de herhangi bir düşünceyi, görüşü, inancı, ilkeyi ve tutumu benimsemeden ya da ona karşı çıkıp yadsımadan önce, dinlemeyi ve anlamayı, onu tüm yönleriyle inceleyip değerlendirmeyi öngörürler.

Hiçbir dogmaya sapmayan, bağnazlıktan arınmış, batıl bir nitelik taşımayan, insanların ve insanlığın kötülüğüne olmayan her türlü düşünce, görüş ve duygusal yaklaşımı, -sonunda bunları kabul etmeyip yadsıyacak olsalar bile- anlayış ve saygı ile karşılamayı ilke edinmişlerdir.

Olumlu bireysel nitelikler, göreli olmakla birlikte sayıp dökmekle kolay kolay bitmez. Hiç kimsenin bu niteliklerin hepsini kişiliğinde toplamış, tümüyle olgunlaşmış, tam ve üstün, her bakımdan bir "yetkin insan" olduğu söylenemez.

Elbette her insanın yer yer yanılgıları, yanlış tutum ve yaklaşımları, birtakım noksanları olacaktır. Önemli olan, bunların bilincine varabilmesi, elinden geldiğince bunları giderme çabasına girişebilmesidir.

Her insan çevresindeki iyi örneklerden onlara benzemek için yararlanmalı, kötü örnekleri de onlar gibi olmamak için dikkatle izlemelidir.

Kendi yaşam ilkelerini, dünya görüşünü başkalarının baskı ve etkisi altında kalmaksızın, sürekli bir öz eleştiriyle kendi kendine oluşturmalıdır.

Kendisi de bir iyi örnek olarak önce ailesine, sonra yakın çevresine, daha sonra yurduna, giderek tüm insanlığa katkıda bulunmaya çalışmalıdır.

Bunları böyle sıraladım ama sonra da şöyle düşündüm:

Bir insanlık ülküsünün, ancak tüm insanların sözünü ettiğim bireysel nitelikleri edinmeleri suretiyle sağlanabileceği mi kabul edilmeli.

Sanmam.

Gerçi dünya yüzündeki tüm insanların "yetkinlik" düzeyine varmaları, gönülden istenmeyecek şey değildir ama bunun olanaksızlığı bir yana dursun, gerekli olup olmadığı bile tartışılabilir.

Çünkü yetkinliğin böylesine yaygınlaşması sorunu kökünden çözümler ama tüm insanlık içinde yetkinlik düzeyine oldukça yaklaşmış insanların belirli bir orana varması bile zaten bu bağlamdaki çağdaş gereksinmelerin yeterince karşılanabilmesini sağlar.

***

Hangi bireysel niteliklerin olumlu, hangilerinin olumsuz, hangilerinin öncelikli hangilerinin sadece yararlı ya da gereksiz olduğu konusunda, sosyal kurumların tutumları arasında yer yer çelişkiler görülebilmektedir.

Bu çelişkilerden çoğu özel olarak bireylerin olgunlaştırılıp niteliklerinin geliştirilmesi ile doğrudan ilgili değildir. Çelişki boyutuna varabilen farklar, kurumların benimsediği ilkelerin farklı oluşundan ileri gelir.

Kimileri bu konuya dinsel bir açıdan bakar. Onlara göre, önce inançlı bireyler arasında **"din birliği"** oluşturulmalıdır.

Kimileri idealist (düşünceci) bir felsefeyi benimser. Onlara göre insanlar her şeyi sadece **"akıl"** ile ölçüp tartmalıdır.

Kimileri tinsel değer ve nitelikleri bir yana atmadan bilimsel yönteme tutunur. Onlara göre erdemler yeterli değildir. Herkes mutlaka **“bilimsel yöntem”** uygulanarak araştırılıp bulunmuş gerçekleri benimsemeli, böyle bir nitelik taşımayan her türlü varsayımı yadsımalıdır.

Kimileriyse salt özdekçi (materyalist) bir tutum takınır; duygu ve erdem gibi kavramları safsata olarak nitelendirir.

Dolayısıyla, her biri en olumlu bireysel nitelikleri kendi dünya görüşlerine uygun tarzda betimler.

Ne yazık ki böylece her biri evrensel bir yaklaşımdan uzaklaşmakta olduğunun, insanlık ülküsünün gerçekleşmesini ister istemez gecikmeye uğrattığının farkında değildir.

İnsan, kendi görüşleri, eğilimi, tutumu üzerinde diretip İNSANLIK adına özveri göstermedikçe, daha uyumlu olup uzlaşma arayışına girmedikçe sadece çıkmaz yollara saplanılır ve çözüm bulunması gecikmeye uğrar.

Tarihe Şöyle Bir Bakış

Tarih boyunca, bir insanlık ülküsünün gerçekleşmesi özlemini taşıyan, buna ulaşılması için gerekli olduğunu öngördüğüm ilkeler ile uyumlu, en azından bunlara pek benzer amaçlar benimsemiş kurum ve örgütler görülmüş olduğunu biliyorum.

Bugün artık çoğu tarihe mal olmuş bu kurumların hemen hepsinin yaptığı çalışmalarda ve göstermiş oldukları etkinliklerde iki temel yanılgıya düşmüş oldukları anlaşılıyor:

a) Çalışma sistemlerinin içrek (ezoterik) değil, doğrudan topluma açık olarak yapılmış olması;

b) Amaçlarını bir insanın doğal yaşam süresi içinde gerçekleştirmeye kalkışmış olmaları.

Kendi kendime şunu da sordum: “Bir kurum ya da örgütün çalışmalarını topluma açık olarak yapması yanlış bir uygulama mıdır?”

Bu sorunun yanıtını şöyle verdim: “Eğer o kurumun ya da örgütün amacı bir insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesine katkıda bulunmaksa; evet, yanlış bir uygulamadır. Çünkü amaç edinilen şeyin topluma ve tüm insanlığa mal edilmesi ile kurumsal ya da örgütsel çalışmanın topluma açık olarak yapılmasını bağdaştırmak doğru değildir. Bunlar, birbirine karıştırılmaması gereken, birbirlerinden ayrı konulardır.”

Kendi kendime yaptığım bu tartışmayı ortaya şöyle bir soru daha atarak sürdürdüm: "Gizli kapaklı çalışmalar, yapılanların içtenlikle yapıldığına ve yararlılığına kuşku kondurmaz mı?"

Bunu da şöyle yanıtladım: "Bir kere gizli kapaklı falan değil… Bu söz ancak ön yargılı karşıtların ağzından çıkar. İçrek çalışma, gizli kapaklı eylem değildir. Çalışmaların içrek bir yöntemle yürütülmesi ne kurumun kendisinin, ne amaç ve ilkelerinin ne de bu kurumda yer alan kişilerin toplumdan gizli tutulmasını gerektirir. Yöntemin özelliği, kurumun amaçları bakımından değil, kendi içindeki çalışmaların sadece üyelerinin katılım ve paylaşımıyla yürütülmesidir.

Tarih boyunca, özellikle **"Aydınlanma Çağı"** olarak anılan 18. yüzyılın ikinci yarısından bu yana, birçok sosyal kurumun hemen hemen "aynı" denilebilecek ölçüde benzer bir insanlık ülküsünü paylaştıkları görülür.

Fakat gerek uygulamaya dönük olan güncel gereksinmeleri belirlemelerinde gerekse amaçlarına uygun olarak benimseyip gözettikleri ilkeler bakımından birbirlerinden apayrı yollar tutup izlemişlerdir.

Bu kurumların bazılarının tutumları ve yapmış oldukları çalışmalardaki temel yaklaşım, diğerlerinden hayli farklı özellikler sergiler.

Öyle ki bazıları salt topluma ve insanlığa yönelirken bireyi göz ardı etmiş ve önemsiz tutmuş, bazıları ise tam tersine bireye aşırı öncelikle değer verdiği için toplumu ve insanlığı gerektiğince önemseyememiştir.

Öte yanda birtakım sosyal kurumların bu gibi etkinlikler göstermelerinden hiç de hoşnut olmayanlar ile böyle işleri kendi çıkarlarına aykırı görenler, bunların hepsini birbiriyle benzeştirip aynı potada eritmeye çalışmıştır.

İçrek nitelikli bir çalışma sistemini uygulayan ve bir insanlık ülküsünün şu ya da bu biçimde gerçekleştirilmesi peşinde koşan bu kurumlardan birçoğunun, Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkmış olduğunu söylemek yanlış olur. Daha eskidirler. Ancak yüzyılların etkisiyle değişimlere uğramış, yüzyılların birikimiyle beslenmiş, kendilerini yenilemişlerdir.

Aydınlanma Çağı, bundan önce gerek ortamın elverişsizliği gerekse çeşitli olanaksızlıklar nedeniyle varlıklarını açıkça ortaya koyup çalışamayan bu gibi kurumların kendilerini yeniden derleyip toparladıkları, yüzyıllarca baskı altında kalmış birikimini coşturdukları bir dönemdir.

Bu dönemde yeniden filizlenen sosyal kurumlardan birçoğu, kendine bir de **"tarihsel köken"** aramıştır. Bunu bulduğu zaman kendisini olduğundan çok daha güçlü bir kurum olarak görmeye girişmiştir.

Bu tutum doğru bir iş olmasa da en azından kurumun üyeleri üzerinde, onların çalışmalarını isteklendirici (teşvik edici) bir etki oluşturmuştur.

Bu etki, bu itici güç, çalışma yöntemi bakımından kurumsal boyutta bir eylemde bulunmayan, benimsenen ilkelerin toplum içinde yaygınlaştırılmasını ve amaçlara yönelmeyi bireysel çabalara bırakan sosyal kurumlar için çok önemlidir.

Tarih boyunca bu gibi sosyal kurum ve örgütlerden çoğu, bir çağın sona erişiyle birlikte varlığını yitirmiştir.

Varlıklarını uzun süre koruyamayışlarının çeşitli toplumsal, ekonomik, politik, dinsel, kültürel ve bunların karışımından oluşan nedenleri vardır. En önemlisi ise "düşünsel" olarak nitelenebilecek nedendir.

Bu kurumlar, kendi çalışma sistemlerini ve yapılarını, çağın değişmekte olan koşullarına göre uyarlayamamış, önceleri eski ilkeleri çağdaşlaştırarak kendilerini yenilemiş olmalarına karşın sonradan donup kalmış, değişim ve gelişim gösterememiştir. Benimsemiş oldukları ilkelerin ve çalışma sistemlerinin en iyisi ve en doğrusu olup, gelecekte de böyle kalması gerektiği gibi büyük bir yanılgıya düşmekten kendilerini alamamışlardır.

Başkalarının dogmalarına ve bağnazlığa karşı çıkıp bilimsel yaklaşımı, akılcılığı ve özgürlüğü savunmuş olsalar bile kendileri evrimsel olmayı başaramamış, bunun önemini ve gereğini kavrayamamış, kendilerini kendi yaratmış oldukları yeni dogmalara saplamışlardır.

Bu tutucu tavırları, zaman içinde uyguladıkları sistemin işlemez bir duruma girmesine, ilgi yitirmesine, giderek çökmesine, ardından kurumun varlığını yitirmesine yol açmıştır. Yalnızca tarih, onların anılarını, varsa yapıtlarını korumuş ve yaşatmıştır.

İşte bu nedenlerledir ki, günümüzde bir insanlık ülküsü peşinde koşmayı öngören ya da sürdüren sosyal kurumlara baktığımızda, bunların arasında varlıklarının yüzyıllardan beri sürdüğünü belirtenler olduğunu görebiliriz.

Bu tarihi günümüzden dört bin hatta altı bin yıl öncesine kadar taşıyanlar bile vardır. Aslında bunu o kurumun "çok eski olduğunu ileri sürmesi" biçiminde değil, bugün benimsediği ilkelerin ve edinmiş olduğu amaçların yüzyıllar önce bile var olduğu biçiminde değerlendirmek gerekir. Çünkü bugün varlığı sona ermemiş olan, o kurumun örgütsel yapısı değil, benimsediği amaçlar ve ilkelerdir.

Bu bakımdan birçok örgüt ya da kurumun, bir ortak mirasa sahip çıktığı da görülür. Benzerleri bulunmasına karşın, "asıl ve tek mirasçı" savında olanlar da vardır.

Çağımızın kurumlarından bazıları kendilerinden önceki diğer birtakım kurumlardan esinlenmekle yetinmiştir.

Bu esin kaynaklarına, bugün için de olumlu sayılabilecek birtakım öğeleri alıp çağdaşlaştıranlar da vardır.

Bazıları ise bu kadarla kalmayıp eski yanılgıları da değerlendirmiş, bunları yinelememek üzere ders edinmiştir.

***

İşte böyle bir sosyal kurum, yüzyıllardan beri süregelen bir insanlık ülküsünü, bu idealin gerçekleşmesi özlemini değiştirmeye gerek duymadan hatta tersine buna sıkıca sarılarak, sadece çalışma sistemi ve yöntemi bakımından kendisini çağdaş koşullara uygun olarak sürekli yenilemeyi benimsemiştir.

Ola ki aynı kurum içinde yer almakla birlikte, sürekli bir yenilenmeyi özümseyemeyenler vardır. Değişimin ve yenilenmenin doğruluğu bir yana dursun, zararlı olacağı görüşünü savunanlar da vardır.

Bu nedenle, dış görünüşünde hemen hemen "aynı" izlenimini veren kimi çağdaş sosyal kurumların kendi içlerinde örgütsel bakımdan bölünmeler baş göstermiş olduğu izlenebilir.

Kimilerine göre bu olgu yetersizliğin bir göstergesidir. Amaç ve ilkeleri bakımından tutarlı olan bir kurumun, kendi içinde herhangi bir tutarsızlık göstermeyeceğini ileri sürerler.

Aynı olgu, kimilerine göre ise evrimsel doğrultuda sağlıklı bir kimlik ve güç kazanmanın doğal aşamalarından biridir. Onlara göre de bu olgu, büyük bir orkestradaki birçok çalgının birbirinden ayrı notaları izlemesi sonucunda ortaya çıkan çok sesli müziğin ahengi gibidir. Aynı notada yelken açmış gemilerden hepsinin birbirinin "aynısının tıpkısı" olmayışı gibi bir şeydir. Başarı şansını artıran bir zenginliktir.

Kimileri de bu gibi bir olguya farklı bir görüş açısıyla, umut yitirmeksizin bakar ve bugün görülen tutarsızlığın, yarın birlik ve uyum sağlamayacağını söylemenin ancak bir kuruntu olduğunu savunur.

***

Bunları yazdıktan sonra üzerime bir yorgunluk çöktü.

"Artık yeter!... Alışılagelmiş olduğu üzere her çalışmanın belirgin bir sonu, bir sonucu olmalı. Anlatılanlar derlenip toparlanmalı ve anlamlı bir yere bağlanmalı." diye düşündüm.

Sonu Gelmeyen Düşünceler

Tüm toplumların ve tüm insanların barış, gönenç, güven ve mutluluk içinde yaşayıp, aralarında kurdukları güçlü dayanışma ile hep birlikte evrim doğrultusunda ilerlemeleri, günümüzün dileği değildir.

Bu, yüzyıllardan beri süregelen yüce bir insanlık ülküsüdür.

Bu amaçla, tarih boyunca dünyanın her yerinde gereksinme duyulmuş ve günümüzde de duyulan elverişli toplumsal ortamın sağlanması, karşılıklı güven ve anlayışın gerçekleştirilmesi için uğraşmak, bu uğurda çaba harcamak her insansever (hümanist) kişinin ödevidir.

Bu bir insanlık borcu, bir ödevdir.

Bu ödev, bu borç, insana baskıyla, zorlamayla kabul ettirilemez. Öyle yapılırsa çekilmez olur.

Fakat içten gelen bir istem ve bilinçle, sevgiyle sahiplenildiğinde, yaşam boyu sürecek zevkli bir uğraşıya dönüşür. Artık bir ödev değil, **görev** olur.

Bunun için, insanlar ve toplumlar arasında günümüzde bile görülmekte olan ırk, soy, din, dil, ulusallık, gelenek ve yaşam biçimi, töre, kültür, ekonomik düzey hatta cinsiyet farklılıkları nedeniyle ayırım güdülmesine son verilip, insanlığın tinsel birliği kurulmalıdır.

Bunun için insanlar, her ne bakımdan olursa olsun birbirine eşit sayılmalı, hukuk ve sosyal adaletin üstünlüğü benimsenip sağlanarak korunmalıdır.

Bunun için bilgisizliğe, dogmaların her türüne, bağnazlığa, kör inançlara, olumsuz tutkulara, erdemsizliklere, insanları ve toplumları karşıtlaştırarak birbirlerine düşürüp düşman eden etkenlere karşı çıkılmalıdır.

Bunun için gerçeklerin araştırılmasında bilimsel yöntemin uygulanması, akıl verilerine güvenilmesi yaygınlaştırılmalıdır.

Bunun için tolerans, içtenlik, karşılıklı sevgi ve saygı, ilke edinilmelidir.

Bunun için tüm insanların her bakımdan özgür oldukları da benimsenmeli, korunmalı ve savunulmalıdır.

Ancak bunun için her insan özgürlüğün sınırsız olmadığı bilincini de edinmelidir.

Bunun için her toplumda insanların erdemlerle bezenmesi sağlanmalıdır.

Tüm bunlar sadece istenerek yapılıp gerçekleştirilebilecek şeyler değildir. Bunların yapılıp edilmesi için toplumlarda sadece devlete, yönetime bel bağlama alışkanlığı terk edilmelidir.

Devlet, sorumlu olduğu toplum için üzerine düşen yönetsel görevleri yerine getirirken, toplumun ve onu oluşturan bireylerin gelişimini halkın kendi içinden çıkacak ve hiçbir siyasal eğilimi olmayan kurumlar, sivil toplum örgütleri üstlenmelidir.

Bir yandan toplumun güncel sorunlarını çözecek, bugünün yaşamını daha uygar ve insana daha yaraşır bir düzeye getirecek birtakım dernekler gerek bulundukları çevrede ve gerekse ulaşabildikleri yerlerde somut hizmetler üretirken, diğer yandan da insanların bireysel niteliklerini geliştirecek, onları insanlığa yararlı edecek kurumlar etkinliğe geçmelidir.

Bu amaçla, en küçük toplum olan aileden en büyük toplum olan ulusa kadar insanlara önderlik ve kılavuzluk yapabilecek, yalnızca yeterince olgunlaşmış kimseleri değil, bilgi ve insancı erdemleri gelişmeye elverişli kişileri sinesinde toplayan, onların bulundukları ortamda kendi kendilerini daha da eğiterek güçlerini birleştirmelerini, böylece çevrelerine ve insanlığa yararlı olmalarını sağlayan sosyal kurumların çalışmalarına gereksinme vardır; hem de durmak dinlenmek bilmeksizin…

Amaç kurumların başarıya ulaşması değildir.

Amaç bireylerin başarısı da değildir.

Amaç insanlığın toplu barış ve mutluluğu, evrimidir.

Bu yaklaşım evrenseldir. Ne ulusallığa ne de dinsel inançlara aykırı düşer; insanı seven, insan olmanın işlevini kavrayan, insanlığın yücelmesini gönülden isteyen herkesin yönelişi olmalıdır.

***

Bunları yazdığımda ve artık Bu konuda yazdıklarıma bir son vermemin uygun olacağını tekrar düşündüğümde, Konfüçyüs'ün bu bağlamdaki özdeyişlerinin günümüzde bile geçerli olmayı koruduğunu gördüm.

Birçok konu üzerinde kafa yorup düşünü üretirken, aslında onun çok daha iyisini düşünmüş ve bunu benim gibi uzun boylu anlatımlarla değil, bir iki özdeyişle, üstelik çok daha etkili olarak dile getirmiş olduğunu izledim.

Anımsadığım özdeyişlerden biri de şu oldu:

"Eski bilgeler toplumlarını düzeltmek için önce ailelerine bir çeki düzen verirlerdi. Bunun için de işe kendilerinden başlarlardı."

Demek ki aslında çalışmaya bireyden başlamak, çevreye ve giderek topluma yönelmeden önce insanların bireysel niteliklerini geliştirmek için çaba göstermek gerekiyor.

***

Her toplumun adam gibi adamlara gereksinmesi var.

İnsanlar, ister kadın ister erkek, ister yoksul ister zengin, ister dindar ister inancı kendine göre, toplumları içinde "adam" olmaya çalışmalı.

Toplumda adam olanların Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir Kabaağaç'ın adlandırdığı üzere **"adam gibi adam"** olabilmeleri için de birbirlerine gereksinmeleri var.

Aralarında kuracakları dayanışma ve iş birliği ile toplumların düzeltmeli ki bir insanlık ülküsünün gerçekleşebilmesinin yolu açılsın.

Ancak adam olmaya yönelen bu kişileri toplum ve insanlık yararına olmak üzere çalışmak için bir araya getirecek kurumlar da olmalı.

Ne Yapmalı?

Şu "insanlık ülküsü" iyiden iyiye kafama takıldı.

"Dünyada böyle bir ülküyü benimsemiş, bunun özlemini çeken çok insan vardır ama acaba bunun gerçekleşebilmesi için çalışan bir kurum öyle varsayımsal olarak değil, sahiden de var mıdır?" diye düşündüm.

Buna yanıt veremedim. Kesin olarak "Yoktur!" da diyemedim.

Çok sevdiğim ama yıllardan beri göremediğim, eskiden söyleşilerinden zevk aldığım, anlattıklarından çok şey öğrenmiş olduğum, ancak her nedense sonradan yollarımızın ayrı düştüğü bir dostum vardı: Marifî Orhon.

Bir keresinde bana **Birûni** adlı değerli bir Türk bilgininden söz etmişti. Tarihte İbn-i Sinâ'nın adını çok duymuşuzdur ama çağdaşı Birûni'yi pek bilmeyiz. Bunun nedeni olarak da İbn-i Sinâ'nın tümüyle Aristo mantığı ve felsefesini benimsemiş, Birûni'nin ise buna karşı çıkmış olması gösterilir.

Aristo mantık ve felsefesi de meğer ne güçlüymüş!... Ortaçağda sadece Batı dünyasını pençesi altına almakla kalmamış, Türk ve İslâm bilim adamlarını da etkilemiş. Bu konuda ülkemizdekiler bile seçici olmuş. Bu tür bir akıl yürütme ve felsefeye karşı çıkan çok önemli bir Türk bilim adamını toplumumuza tanıtmaktan âdeta sakınmışlar.

Ancak Birûni'nin doğumunun 900. yıldönümü nedeniyle ülke çapında yer yer konferans ve seminerler düzenlenince, adına ansiklopedilerde kısaca değinilen bu büyük Türk bilginini tanıma olanağını elde ettik. Marifî'nin bana ondan söz edişi de zaten o sıralardaydı. *[Bu, yıllar önceki durum… Günümüzde İstanbul'da onun adını taşıyan bir özel üniversite bile var.]*

Birûni, 11. yüzyılda ortaya dehşetli bulgular sermiş. Matematik, geometri, tıp ve astronominin yanı sıra özellikle botanik alanında günümüze ışık tutan önemli bilimsel çalışmalar yapmış, kitaplar yazmış.

Bir kitabında şöyle bir sözü geçiyor: “Doğadaki taç yapraklı çiçekler arasında yedi ve dokuz yapraklı olanı yoktur.” Sonra bir de şunu ekliyor: “Kim bilir, aslında belki dünyamızın benim görmediğim bir yerinde ya da başka dünyalarda vardır. Ben çok aradım; bulamadım.”

6 yaprak

8 yaprak

10 yaprak

İşte tam bir bilimsel tutum…

Üstelik başka dünyalarda yaşam olabileceğini de düşünmüş.

Benim de aradığım gibi bir kurumu bulamayışım işte böyle…

Ancak ben çok aramış olduğumu da söyleyemem. Kim bilir, belki vardır. Belki geçmişte vardı da günümüze gelemedi.

Buna karşın, ben öyle bir kurumun var olamayışını kabullenemedim; bir türlü içime sindiremedim. Günümüzdeki birçok kurum, dernek, sivil toplum örgütü gibi kuruluşların amaç ve ilkelerini gözden geçirdiğim zaman, ortaya koyduğum “insanlık ülküsü”nün tanımı ve gerekleriyle tam olarak uyuşmadıklarını gördüm.

“Acaba günümüzde bu kurum bir gizli örgüt niteliği taşıyor da ben onun için mi izini bulamıyorum?” diye düşündüm.

Kendi kendimi, “Hayır!... Gizli olamaz. Çünkü gizlilik böyle bir kurumun amaç ve ilkelerine ters düşer.” diye yanıtladım.

Bunun üzerine, hakkında bilgi bulamamış olsam bile, böyle bir kurumun günümüzde var olduğuna ilişkin güvenimi koruyarak, bir tasarım yaratmaya karar verdim. Tıpkı eski çağlarda düşüncelerinde bir “ideal devlet tasarımı” yaratmış olanlar gibi.

Tasarlayacağım kurum, sosyal bir nitelik taşımalı ve içrek (ezoterik) yöntemle çalışmalıydı.

Böyle düşününce, çok yıllar önce Rahmi ve Abdürrahim ile aramızda geçmiş olan bir söyleşiyi anımsadım.

O gün Abdürrahim, politikada olduğu gibi sosyal nitelikli kurumların da aynı ülkü peşinde koşmakta olsalar bile amaçlarını göz ardı ederek veya sonraya bırakarak benimsedikleri ilkeleri ya da çalışma yöntemlerini öncelikli tuttukları için, ister istemez bölünmeye uğradıklarından söz etmişti. Dediği doğruysa, günümüzde de bir "insanlık ülküsü"nü evrensel amaç olarak benimseyen tasarımsal kurumun da ilkeleri ve çalışma yöntemleri bakımından üyeleri arasında yer yer uyuşmazlıklar olması, bu etkenin kurum içinde bir örgütsel bölünme yaratmış bulunması gerekirdi.

Demek ki günümüzde bu nitelikte tek bir kurum değil, dıştan bakıldığında birbirine çok benzer hatta "tek" gibi görünmekle aslında birtakım farkları olan birden çok örgüt tasarlamak gerekirdi. Çünkü tarih boyunca olduğu gibi, günümüzün de gerçekleri bunu gösteriyordu.

Daha bir tek varsayımsal kurumu bile düşüncelerimde oluşturamamışken, aynı evrensel amacı paylaşan ama ilkeleri bakımından yer yer farklı nitelikleri olan örgütler tasarlamak doğrusu işime gelmedi. Tarih bunun böyle olmasını gerektiriyorsa ne yapabilirdim ki?

***

Her nedense, birdenbire yüzyıllar önce Orta Asya'yı kendilerine yurt edinmiş Oğuz Türkleri'nin bir geleneğini anımsadım.

O toplumda erkek çocuk adsız doğardı. Büyüdüğü zaman topluma yararlı bir iş yapması, bir yapıt kazandırması ya da bir kahramanlık örneği göstermesi, böylece bir "ad" kazanması gerekirdi. Ancak bundan sonra "adam" olmuş sayılırdı.

Konuyla ilgisi yoktu ama ben bu eski geleneği anımsayınca tasarladığım kurumun donanmış olması gereken niteliklerini düşünmeden önce buna bir ad koyma gereğini duydum.

Bir insanlık ülküsünün gerçekleşmesini amaç edinmiş olan bu kurumun adı gelişigüzel konamazdı.

Bu, içrek nitelikli bir kurum olduğuna göre üyeleri de sıradan kişiler değil, içrekliğin kaçınılmaz bir gereği olmak üzere seçilerek alınan kişilerdi. Sonra kurumun kendine özgü öğretimini izliyor, olgunlaşma yolunu tutuyor ve yetkinleşmeye doğru ilerlemeye çalışıyorlardı.

Bir diğer deyişle kurumdaki bireysel ereklerine "adam olmak" denebilirdi. Henüz tam anlamıyla adam olmuş sayılmasalar bile, kurumun üyeliğinin bir sıfatı olmak üzere her birinin "adam" olarak anılması yerinde olurdu.

Kurumda erkeklerin yanı sıra kadınlar da bulunabilirdi. Cinsiyet fark etmez, hepsine “adam” denirdi; bazı dinsel benimseyişlerdeki ilk insan olan adam gibi… Yapacakları çalışmalarla, daha kuruma girer girmez kendilerine verilen bu sıfata yaraşır olmak için uğraşmaya istekli olmaları sağlanırdı.

Bu kurum “içrek” (ezoterik) bir nitelik taşıdığına göre üyelerine yönelik öğretimi topluca değil, bir aşamalar silsilesine bağlı olarak izlenirdi.

Bu silsiledeki aşamalar art arda olabileceği gibi ulu bir ağaca benzer biçimde dallara bölünmüş de olabilirdi.

Her aşamada yapılan çalışmalar ise bir okulda aynı düzeydeki sınıfların birkaç ayrı şubesi olduğu gibi ayrı ayrı kollarda yürütülürdü. Bu kolların tümünü ortak bir çatı altında toplayarak yöneten organları vardı.

Bireylerin kurumdaki varlığı sadece kendileri için değildi. Olgunlaşarak yetkinleşmeye doğru yol almaları ancak bireysel düzeydeki bir amaçtı.

Sonra, edinmiş oldukları olumlu bireysel nitelikleri topluma yansıtacaklar, kurumun amaç ve ilkelerini, yaygınlaştırmaya çalışacaklardı. Çünkü insanlık ülküsünün gerçekleşebilmesi için, bir bütün olarak insanlığı oluşturan çeşitli toplumların buna hazırlanması gerektiğini biliyorlardı; bunun bilincindeydiler.

Tüm bunları düşününce, böyle bir kurumun adının benimsediği amaç ya da ilkelerinden değil, kendini oluşturan bireylerin nitelikleri uyarınca konması gerektiğini öngördüm.

Bilim, daha henüz insan soyunun nasıl başladığını tam olarak keşfedemedi.

Bu konuda birçok varsayım, birçok kuram var ama bunlardan hiçbiri bilimsel yöntemle kanıtlanamadı. Bu bağlamda günümüze dek dinler hep baskın çıktı. Bilim, kanıtları olan gerçekleri arayıp dururken, dinler bu sorunu bir “dogma” ile çözümleyiverdi. Buna göre tüm insan soyu Âdem ile başlar. Demek ki Âdem insanlık tarihindeki ilk adam sayılır.

Bir insanlık ülküsünün peşinde koşan bu tasarımsal kurumda yetişmiş, olgunlaşmayı aşarak yetkinleşmiş kişi ise son adam olmalıydı.

Bu **“son adam”** ortaya çıkana dek kurumun üyesi olan gerek erkek gerek hanım tüm adamlar, bu doğrultuda yetişmeye çalışmalarını salt kendi başlarına yürütecek değildi. Aralarında sağlam bir dostluk, güçlü bir dayanışma, birlik ve bütünlük oluşturmalıydılar.

Bu düşünü bombardımanının sonunda tasarımsal kurumun adını belirleme olanağına ulaştım: **“Adamlar Birliği”**.

Tasarımsal Tarihçe

Çağımızın düşünürlerinin felsefeye bakışı artık eskiye oranla çok farklı ama günümüzün felsefesinin bir geçmişi, bir temeli var.

Tarihte **“Aydınlanma Çağı”** olarak da anılan 18. yüzyılın ikinci yarısı, bu bakımdan en önemli dönem sayılır.

Bundan öncesinin düşünülmesi istenirse, **“Rönesans”** yeterli olmaz. Temelinde yer alan Doğu felsefesine, onun da temelini kurmuş Antikçağ uygarlıklarına uzanmak gerekir.

Antikçağdaki felsefenin tohumlarının ne zaman, nerede atıldığı düşünülürse, belki yola **“Hermetizm”**in beşiği olan Eski Mısır’dan çıkıkılabilir.

Tarih öncesi çağlara ilişkin bildiklerimizdeki yanlışlar, doğrulardan çok gibidir. Belgeler yetersizdir; veriler pek az ve dağınıktır; üstelik bunlardan birçoğu egemen güçlerin uygun görmüş olduğu gibi düzenlendiğinden, hayli yanıltıcıdır. 18. yüzyıldan bu yana ise, benzer yanıltmalar yer yer görülmekte olsa bile tarihte yer almış olayların akışına ilişkin bilgilerin güvenilirliği daha yüksektir.

1700’lü yılların başlarında, bir insanlık ülküsünün peşinde koşarak gerek bireylerin gerekse toplumların yaşamında bu amaçla uyumlu bir anlayış yaratmak isteyenler, bunun artık birbirinden kopuk bireysel çalışma ve girişimlerle sağlanamayacağını kavramıştı. Zaman zaman bir araya gelerek aralarında dertleşen, böylece bu konuya bir çözüm arayan birkaç **adam** örgütlenmeye karar verdi.

Her ne kadar “Karar vermek eylemin yarısıdır.” derlerse de bu adamlar dileklerini hemen uygulamaya koyamadı. Çünkü hiçbir ülkedeki siyasal ortam buna elvermiyordu. Gerek krallar gerekse dinsel kurumlar halktan kişilerin kuracağı bir örgütün oluşmasına izin vermeye hiç yanaşmıyordu. Yüzyıllar önce bu tarz örgütlerin örnekleri görülmüştü. Bunlar hem egemen güçler hem dinsel kurumlar için baş ağrısı olmuştu. Bu nedenle de artık benzer oluşumlara göz açtırılmamıştı.

Adamlar sabırlı davrandı. Beklediler. Bir insanlık ülküsünün gerçekleşmesi yolundaki girişimlerde bulunulması bunca yüzyıl boyunca zaten askıda kalmamış mıydı? Bu amaçla örgütlenmek için bir süre daha beklemekle zaman yitirilmiş sayılmazdı.

O sırada ülkelerin birinde ortaya çıkmış olan bir siyasal boşluk ortamından yararlanma olanağı doğdu. Bu fırsatı değerlendirenler Adamlar Birliği adlı bu kurumun temelini attı.

Sayıları pek azdı. Ancak, kurumun dışında olmakla birlikte onlara yandaş çıkan ve destek verenler vardı.

Destekten çok ilgi gördüler. Meğer bir insanlık ülküsü peşinde koşmak, bunun için özveriyle çalışmak, “adam olmak” isteyen ne kadar çok insan varmış!... İnsanlığın bu özlemi yüzyıllar boyunca nasıl bastırılmış, nasıl engellenmiş!

Bu benim safça düşüncem de olabilir. Belki de ilgi gösterenlerin birçoğu, kötü niyetli olmasa da sırf gösteriş heveslisiydi.

Adamlar Birliği hızla serpildi. Çok tutuldu. Yalnız kurulduğu yerde değil, diğer birçok ülkede de örgütlendi. Yaygınlaştı. Bu kuruma ilgi gösteren, amaç ve ilkelerini paylaşanlar giderek arttı. Gösteriş heveslisi olanlar da öyle olduklarıyla kaldı.

Ne yazık ki çok kısa bir süre sonra kurumun içinde uyuşmazlıklar çıktı. İlk örgütlenmeyi sağlayanlar arasında bile tam bir uyuşma yoktu ama onlar amaçlarının önemi ve değeri uğruna toleranslı davranmayı, sadece kendi tutum ve eğilimlerinde diretmemeyi, kurumun genel yararını öne alarak özveride bulunmayı yeğlemişti. Artlarından gelenler ise öncülerinin bu ılımlı tutumunu sürdüremedi.

Önce bireysel görüş ayrılıkları doğdu. Bunlar kümelenince gruplaşmalar oluştu. Zamanla, amaçları aynı olmakla birlikte hayli farklı ilkeler edinen, dolayısıyla çalışma yöntemleri bakımından da farkları olan birtakım ayrı yapılanmalar ortaya çıktı. Bunda, 18. yüzyıl ortalarında ağırlığını giderek daha çok duyumsattıran aydınlanma eyleminin de büyük etkisi vardı.

Aydınlanma akımı tek yönlü değildi. Düşünce özgürlüğünün yüzyıllarca bastırılmış sınırları zorlanıyor, yer yer kırılıyordu. Bu arada birbirinden farklı eğilimler doğuyordu. Herkes bu akımın çeşitli eğilimlerinden kendine göre pay çıkarıyor, kendi yorumunu yapıyordu. Adamlar Birliği de bundan payını aldı. Kendi içinde birbirleriyle zıtlaşan çeşitli gruplar oluştu. Birçoğu tutunamayıp kısa süre içinde dağıldı. Bir insanlık ülküsünün bir gün mutlaka gerçekleşeceğinden umut kesmeyip çalışmayı sürdürmek isteyenler diğerlerine katıldı.

Gerek siyasal yapılanma gerekse sosyal yaşam bakımından 18. yüzyıl sonlarında doğup 19. yüzyılda belirgin bir biçimde ortaya çıkan yenilikler, Adamlar Birliği içindeki gruplaşmaların azalmasına yaradı ama ortadan kalkıp aralarında tam birlik ve bütünlük sağlanmasına yetmedi.

İzleyen yüz yıl içinde Adamlar Birliği içinde oluşmuş gruplardan bazıları ilkelerini kesinleştirdi. Çalışmalarında uygulamakta oldukları yöntemleri de "hiçbir zaman değişmez ve değiştirilemez" olarak nitelendirdiler.

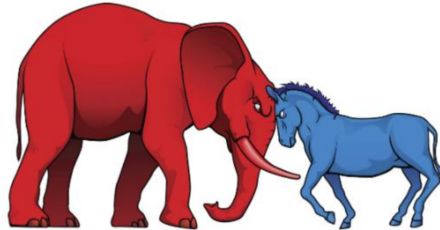
Bazılarıysa kendini çağın akışına bıraktı. Onlara göre, dünyada bilimsel, kültürel, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişim dur durak demeden sürüyordu. Evrende değişmeden kalan tek bir şey varsa onun da değişimin kendisi olduğu anlaşılıyordu. Üstelik değişimin hızı da artmaktaydı. Çağın gerek ve gereksinmelerine ayak uydurabilmek için esnek olmayı, evrim doğrultusunda değişebilir olmayı benimsediler.

Böylece Adamlar Birliği'nde birçok grup olsa bile birbirleriyle çelişkili belirgin iki kanat oluştu.

Kesinliği ve değişmezliği benimsemiş olan kanattaki örgütler tutarlı bir görünüm sergiledi. Fakat zamanla eskiyip çağın gerisinde kaldılar. Bugüne dek varlıklarını korumayı başarmakla birlikte, yakın geçmişte ister istemez kan yitirmeye başladılar. Hayli süre boyunca toplumlarda gördükleri ilgi azalmaya yüz tuttu. Üstelik örgütlerinin genç üyeleri de bu katı tutuma karşı çıkmaya başladı. Sıkıntılar baş gösterdi.

Adamlar Birliği'nin "evrimci" olarak da nitelenebilecek diğer kanadında yer alan örgütler ise tutumlarının kaçınılmaz gereği olmak üzere sınırsız bir özgürlüğü savundu. Böylece günümüze dek çağın gereklerine ayak uydurarak geldiler. Ancak özgürlüğe hiçbir sınır konmayınca her kafadan ayrı bir ses çıkar oldu. Bu yüzden kendi içlerinde tutarlılık sağlayamadılar; belirgin bir strateji oluşturamadılar. Dün bir başka şarkı söylüyorlardı; bugün bir başka telden çalıyorlar. Yarın ne okuyacakları belli değil.

Bu iki karşıt kanattakiler birbirleriyle didişip durdu.

***

Bu düş kırıcı, umutları suya düşüren bir durum mu?

Bu iki karşıt kanattan hangisi diğerine oranla üstünlük sağlayacak?

Evrende her şeyin bir karşıtının olduğunu anımsadım.

Devinimi sağlayanın, evrimi gerçekleştirenin bu diyalektik olduğunu düşününce, karşıtlığın hiçbir karşıtlık bulunmamasından daha yararlı olduğunu düşündüm.

Madalyonun Öteki Yüzü

Evrimsellik ya da sürekli gelişim benimsenince, ipin ucu kaçar.

Gelişim doğrultusunda değişerek çağın koşul ve gereksinmeleriyle uyum içinde olmak insana doğru gibi gelir ama bunu ne başarmak ne de korumak ve sürdürmek kolaydır.

Günümüzde doğru ve uygun sayılan ilkeler, yararlı olduğuna inanılan tutum ve strateji, çalışma yöntemleri, benimsenen "dünya görüşü", bir bakarsınız ki yarın çağcıl olmayı yitiriverir. Eskimiş ve geçersiz sayılır.

Dün bunun böyle olduğunu görmüştük. Yarın da böyle olacaktır.

Bundan yakınanlar görülür. İnsanlar evrim doğrultusundaki değişikliklere ilke olarak karşı çıkmasa bile sık sık bir şeylerin değişmesinden hayli rahatsız olur, huzursuzluk duyarlar.

İçlerinden biri çıkıp diğerlerine "Peki ama biz de başkalarının yapmış olduğu gibi gerek bireysel gerekse kurumsal bakımdan kendimizi kesinliğe, değişmezliğe ve değiştirilemezliğe bağlamış olsaydık, daha iyi mi olurdu?" diye sorar.

Bu soruya ne "Evet!" ne de "Hayır!" diye kısa ve kestirme bir yanıt verebilirler.

Ortada paradoksal bir sorun vardır. Her iki ucu da tutulamayan bir değnek gibi…

Bu soruna bir çözüm, kim bilir belki de herkesi hoşnut etmese bile bir orta yol bulunması, değneğin ortadan ve dengede tutulması gerekir.

Antik Yunan uygarlıklarının bilge düşünürlerinden Thales, birçok konu üzerinde çeşitli değerlendirmeler yapmış. İnsanın benimsediği tutumun temelinde yer alan öznel nedenleri ve bunun sonuçlarını gözlem yoluyla incelemiş.

O çağın bilgi birikimi Thales'in "bilimsel" bir yargıya varabilmesine olanak vermemiş ama herkes için çok önemli ve günümüzde bile geçerli bir öneride bulunmuş: **"Ölçülü ol!"**

Ölçülü olmak, orta yolun bulunup dengenin sağlanmasını kolaylaştırır.

Bu yol, biraz o yana biraz bu yana eğilmek anlamında olmamalıdır. Sözü edilen dengedir; tahterevalli değil. Öyle bir tutum ve davranış onurlu adamlara yakışmaz.

Ölçülü olmak bir erdem sayılır. Adam olan ölçülü olmayı bilmeli ama sorunlara çözüm aramaktan da geri kalmamalıdır.

***

Önceleri kalıcı değil, geçici çözümler bulunmalıdır.

Geçici çözümler belli bir süre için tutarlılık sağlayabilecektir.

Bu nedenle böyle çözümlere kökünden karşı olanlar da bulunmasına karşın, geçici çözümden yana olanların eğilimi uyarınca bu tutum ilk bakışta mantıklı görünebilirse de bir başka tehlikeyi birlikte getirir.

Sadece "bir süre için" geçerli olmak üzere tutarlılık sağlayalım denirken, bunun ardından gelecek bir zaman diliminde yine "bir süre için" geçerli yeni bir çözüm üretilemeyince, önce "geçici" olması öngörülmüş çözümün değişmezliği, kalıcılığı ortaya çıkar.

Karayolları'nda çalışırken bunun somut örneklerini görmüştüm. Örneğin bir yere geçici çözüm olsun diye bir köprü yapılırdı. Sonra orada kalıcı çözüm bulunamaz, bulunsa da bir türlü uygulanamaz, böylece o geçici çözüm kalıcılığa dönüşürdü. Bundan otuz yıl kadar önce yapılmış birtakım geçici bağlantılar, geçitler, köprüler var. Oldukları gibi kaldılar. Şimdi herkes aslında onların bir kalıcı proje uyarınca yapılmış olduğunu sanıyor.

Tutarlılık mı istemiştiniz?... Buyrun size tutarlılık!... Buyrun size "geçici" olmak üzere katı ilkeler, kesin yöntemler ve kurallar, belirgin bir strateji.

Derken bir de bakmışsınız ki bu katı ilkeler, kesin yöntemler ile kurallar ve belirgin strateji bu kadarla bile kalmamış. Savunucuları, bunlara bir de "tartışılmazlık" eklemiş.

O zaman, buyrun size yeni bir "dogma".

Hem öylesine bir dogma ki yaratıldığı dönemden sonra gelen birçok kuşak boyunca ister istemez sürecek… Bedeni çoktan toprağa karışmış, toprak olmuş yaratıcısını, dillerde ve gönüllerde pek olmasa bile tutum, ilke, benimseyiş ve yöntemlerde yaşatacak.

Eğer bu olumlu ve yararlı bir yapıt ise ona değer biçilemez. Ancak geri kalmışlıktan başka hiçbir işe yaramayan böyle bir antika, acaba hangi bit pazarında kaç para eder?

Para etmeyince "evrim" yürümez olur. Değişim zorunlu oluşunu sürdürür. Bunun sağlanması ancak **"devrim"** ile gerçekleşir.

Geçici Çözüm

"Devrim" sözcüğünü kullanmaktan pek hoşlanmayınca, şu "bir süre için" geçerli olacak çözüme dönüp, kendi kendime sordum: "Bu bağlamdaki o bir süre nedir?... Ne kadardır? Ne kadar olmalıdır? Bu açık ve somut olarak ortaya konmalı... Bir yıl mı, beş yıl mı, on yıl mı?... Yoksa daha mı çok?"

Geçici bir çözümden söz ediliyorsa, on yıldan daha uzun bir süre zor düşünülür. Bana göre, benim yaşımda olana göre zor…

Bu süre içinde dünyada neler olup bitecek?... Bilimsel, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik alanlarda ne gibi değişiklikler olacak?

Bugün için "iyi ve doğru" olduğu kabul edilenlerin yarın da öyle olacağına ne denli güvenilebilir?

Eğer böyle bir güvence sağlanamıyorsa, o "bir süre" için geçerli çözümün iyi ve doğru olduğunu söylemeye kalkışmak bile yanlış olmaz mı?

Ancak geleceğin getirecekleri her ne ve her nasıl olursa olsun, bugün açık önerilere de gereksinme vardır. Yarını düşünmediğimiz, önemsemediğimiz, umursamadığımız, sadece bugüne baktığımız için değil, tersine bugünden çok yarına önem verdiğimiz için bunlara gereksinme duyarız.

Eğer bugünü çözemezsek yarına hemen hiçbir şey bırakamayacağımızı bilmeliyiz.

Öyle bir durumda, evrimsel süreçte üstümüze düşen görevi yerine getirememiş duruma düşeriz.

Bunu yapmazsak, başaramazsak, bizden sonra gelenler geçmişten gerektiğince yararlanamayınca tümüyle göz ardı ederek her şeyi alaşağı edip ilk baştan başlamak zorunda kalacaklardır.

Sorunlara uzun bir süre için çözüm üretmek, elbette çok daha olumlu, çok daha yararlı olur.

Ancak geçmişin deneyimi bunun başarısızlığa uğrayacağını göstermektedir. Nitekim bu yüzden, şimdilik bir geçici çözüm üretip onu sadece "geçici" olarak görmek gerekir.

***

Bu tutum "plansızlık" olarak nitelendirilebilir.

Doğrudur...

Fakat bırakın başarısızlığını, uzun bir süre için geçerli olacak bir planın hazırlanması da uzun süre alacaksa, böyle bir planın hazırlandığı süre içinde ne yapılacak?... Hiçbir şey yapılmadan söz konusu planın hazırlanması mı beklenecek?... Uzun süre için geçerli olacak bir planın hazırlanıp hazırlanamayacağı bile belli değil.

Diyelim ki uzun süre geçerli olacak bir planın hazırlanması olanağı var.

Bunun gerçekten de "uygun" olacağı üzerine şimdiden nasıl güvence verilebilir?

Büyük olasılıkla bu plan da zaman içinde yer yer birtakım değişikliklere, uyarlamalara, yenilemelere uğratılacak yani "yüzde yüz geçerli" olmayacaktır.

Yüzde yüz bir olasılık varsa o da şimdiden uzun süreli bir gelecek için tasarlanmış hiçbir şeyin yüzde yüz geçerli olmayacağıdır.

Demek ki zaten uzun süre için geçerli sayılabilecek bir planda bile ara çözümlere, mutlaka yenilemelere ve güncelleştirmelere gerek duyulacaktır.

O zaman, yenileme ve güncelleştirmelerin gerçekleştirildiği aşamada kısa süreli bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapıldığında, yine tutarsızlıktan yakınılmayacak mı?

Gerek doğa gerek toplum diyalektik yasalara bağlıdır. (Bunu hayli zaman önce Abdürrahim'den öğrenmiştim.)

Bu nedenle bilmeliyiz ki yaşamın her alanında ve her anında değişim gereklidir, kaçınılmazdır; yapılacaktır.

Yapılmayacak olursa bir gün kendiliğinden gerçekleşecektir.

Kendilerini birtakım kesinliklere, değişmezliklere bağlanmış olanların başına gelecek olan budur. Doğal değişimi denetim altında tutamayacak, kendi istedikleri gibi yönlendiremeyecek, durduramayacaklardır.

Eyvah!... Devrime geliyoruz.

***

Devrim olmasını istemiyorsak evrimi sürdürmek, sağlamak gerek.

Bilinmeli ki evrim değişimi zorunlu kılar ama her şeyin gelişigüzel, olur olmaz değiştirilmesini zorunlu kılmaz.

Değişim gerekli olsa bile kurallar, yöntemler, stratejiler salt artık yeterince uygulanmış ve kullanılmış olduğu için değiştirilmemelidir.

Değişim, bir amaç haline sokulmamalıdır.

Bunun için gereksinme, zorlama, itiş gerekir.

Ancak, bunlara karşı direniş göstermemeyi de şimdiden kafaya koymak, tutuculuğu bağnazlık biçimine dönüştürmemek, açık görüşlü ve zamanı geldiğinde değişim göstermeye, değişime hem ayak hem de kafa uydurmaya hazır olmak gerekir.

Değişim

Herhangi bir ulusu, herhangi bir toplumu ya da toplum içinde herhangi bir kurumu düşünelim.

Acaba bu ulusun, toplumun ya da kurumun bugün yürürlükte olan yasaları, kuralları, gelenekleri, yöntemleri ve uygulanmaya konmuş stratejisi, şöyle ya da böyle, aşağı yukarı geçerliliğini sürdürüyor mu, yoksa bunların hiç olmazsa bir bölümü hemen şimdi bir değişime mi uğratılmalı?

Kimileri bu soruya "Şimdilik herhangi bir değişiklik yapmak gerekmez, fakat gelecekte gerekecektir." diye yanıt verirken, kimileri de "Hemen birtakım değişiklikler yapılması zorunludur; başlamak için geç bile kalındı." diye yanıt verebilir.

Birtakım değişikliklerin hemen yapılmasını isteyenler, bunu sadece kuru kuruya dile getirmekle kalmamalıdır. Öngördükleri değişikliklere ilişkin öneriler de getirmelidirler.

Böyle olmazsa, bu tür istemler önceden kararlaştırılmış bir beğenmezliği, uyumsuzluğu, ön yargılı karşıtlığı ya da bilinçsiz ve kararsız bir değişim arayışını sadece olumsuz eleştirilerle yansıtan birer boş lâf olmaktan öteye gidemez.

***

Diyelim ki bir an önce değişim yapılmasını isteyenlerce ortaya konulan bu eleştiriler somut ve gerçekçi, üstelik önerilerle birlikte getiriliyor.

Şu da bilinmeli ki, hangi nedenle olursa olsun salt kuramsal (teorik) olup, uygulanabilir (pratik) olmayan öneriler, uzun bir süre içinde değerli olsa bile bugün geçerli bir değer taşımaz.

Herhangi bir öneri, ancak uygulanabilirliği oranında gerçekçidir.

Diyelim ki getirilen eleştiriler gerçekçi; bunları bütünleyen öneriler de hem açık ve belirgin hem de uygulanabilir nitelik taşıyor. Belki biraz daha çaba harcamak, biraz daha özveri göstermek, biraz daha kurumsallaşmak (organize olmak), iş ve güç birliğini pekiştirmek, görev bilinciyle paylaşımı ve katılımcılığı artırmak gerekiyor.

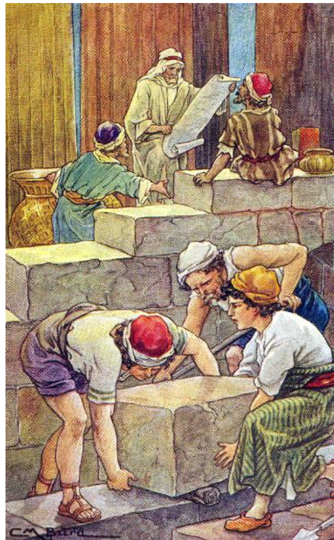
Öyleyse, bu olumlu eleştirileriyle birlikte belli öneriler getiren herkese yöneltilecek çok önemli bir soru daha var:

«Sen bu önerinin uygulanmasında nasıl bir görev almayı, ne gibi bir katkıda bulunmayı, yapılması gereken işlerin arasında neleri üstlenmeyi düşünüyorsun?»

Toplumca en önemli noksanlıklarımızdan biri de zaten bu değil mi?... Sorumluluk ve görev bilincini gereğince edinememiş olmak; paylaşmayı, iş birliğini, katılımı becerememek; dayanışmayı bilip istemek ama yürürlüğe koyamamak…

Bundan daha kötüsü, yalnızca öneri ve tasarım üretmekle kalıp, elleri kolları sıvayarak doğrudan işin içine girmekten bilinçli olarak kaçınmak, çalışmayı yani asıl üretimi yapmayı başkalarının üzerine yıkmak olur.

Bir binanın yapımı salt plan ve projeyle gerçekleştirilebilir mi?... Yapı malzemesi gerektiğince işlenip temele, duvara, köşeye, basamağa, çatıya, kendine en uygun ve işlevli olduğu yer her neresiyse oraya yerleştirilmezse neye yarar?... Onları yerine kim gerektiğince işleyip yerleştirecek?

Öte yandan, şimdilik hiçbir değişiklik yapılmamasını isteyenlerin ise içinde bulunulan durumu ve ne gibi gereksinmelerin olduğunu gerçekten bildiğinden kuşku duyulur.

Biliyorlarsa, karşılanmasından çekiniyorlar demektir. Bu çekingenliğin ardındaki kaygı nedir acaba?

Aslında insan, yapısı gereği, hep olanı olduğu gibi korumaya eğilimlidir. İnsanın bu doğal eğilimini bilerek, tutucu davrananları, kararsız kalanları hoşgörüyle, anlayışla karşılamak gerekir.

Bununla birlikte, hiçbir değişiklik yapılmamasını isteyenler bu istemlerinde bilinçli ise yani sağlam bir gerekçeleri varsa, şu andaki durumun ve gidişin en iyisi ve en doğrusu olduğunu hatta bundan sonra da böyle olacağını salt sözle değil, bilimsel yöntemle ve akıl yoluyla kanıtlayabilmelidirler.

Çifte Boyut

Bu konunun iki boyutu var; biri kurumsal, diğeri bireysel.

Sorunlara çözüm arayışında öteden beri alışılagelmiş yöntem kurumsal boyuttan başlamak, sonra bireylerin buna uymalarını istemek...

Böyle olunca, sorunlara kurumsal boyutta çözümler bulunsa ve yürürlüğe konsa bile bireysel gereksinmelere bir türlü ulaşılamaz.

Çünkü kurumsal boyutta ortaya konan çözümleri uygun bulmayanlar, durmadan yapılması gerekenlerden söz etmeyi sürdürür, işlerine gelmeyen uygulamalara uyum göstermez hatta elinden geldiğince karşı çıkar.

Böylece, bu kez kendileriyle kurum arasında çözümsüz bir çelişki oluştururlar.

Zorlanırlarsa, gönülsüz bir kabullenme, bir boyun eğme olgusu doğar.

Bunun sonrası dışlanmak ya da kendi kendini dışlamaktır.

Bireysel sorunları kurumsal çözümlerle giderilemeyen kişi kendini kurumdan âdeta soyutlar. Kurumun yasalarına, kural ve yöntemlerine, stratejisine sadece dışlanmamak için yani zorunlu olduğundan uyar. İçtenlikle benimsemez ve sahiplenmez. Gücü varsa kendine göre uygun olan yönde değiştirebilmek için fırsat kollar.

Kurum, birey ile toplum arasındaki bu diyalektik çelişkinin farkındadır. Kendini koruyabilmek için birtakım önlemler alır.

Önlemlerin başında kurumun tutumuna karşıtlıkları gidermek gelir. Bunun en kolay ve en sık başvurulan yöntemi ise söz ve davranış özgürlüklerini olabildiğince kısıtlamak hatta baskı olarak nitelenebilecek sıkı bir denetim uygulamaktır. Böyle bir ortamda kurum eleştirilemez çünkü buna şiddetle karşı konur. Kurumsal boyuttaki yapıp etmeler tartışılamaz sayılır.

Birtakım "kraldan çok kral yandaşı" çıkar. Bu kişiler yönetimin üzerinde etkili olur hatta yönetimi ellerine bile geçirebilir.

Kurumda yönetim görevinde bulunmak genellikle sürelidir. Yönetenler, er ya da geç yönetimi başkasına devretmek gerektiğini bilmektedir. Bunun için önlem alırlar. Kendileriyle aynı görüşte olmayanların hatta aynı tutumu benimsemeyenlerin kendilerinden sonra yönetime gelmesini hiç istemez, bunu baştan engellemeye çalışır. Perde arkasında kalıp yönetmeyi sürdürmeyi düşünmeseler bile kendilerinden sonraki yönetim tarzının kendilerininkiyle özdeş olmasını gözetirler. Bu amaçla çalışır, akıl almaz hatta hiçbir töreye uymaz yöntemlere bile başvururlar.

Bu yöneticilerin çevresini dalkavuklar sarar. Yöneticileri sık sık pohpohlar, şaklabanlık eder, onlara şirin görünmeye çalışırlar. Yöneticiler bir yandan bunlara kanar, diğer yandan da tüm ipleri kendi ellerinde tutup bireyleri birer kukla gibi görmeye, üstelik onları buna inandırmaya yönelir.

Kurumun asal ülküsü unutulur. Ülkü, yöneticilerin bireysel benimseyiş ve tutkuları ile özdeşleştirilir.

Bir kurumsal egemenlik var olduğunu sanırsınız ama aslında egemenlik, yetkesi tartışılamayan belli bir kişi ya da zümrenin eline geçmiştir.

Bu ortamdan yararlanan uydular da belirir. Yönetim erki ile yönetilen kitle arasındaki kopukluktan yararlanıp kendi borularını öttürmeye başlar, daha sonra kendi bayraklarını açmak üzere hazırlanmaya girişirler. Bunların sayısı artıp aralarında başarılı olanları çıkarsa, kurumun yakın bir gelecekte yozlaşarak parçalanmaya uğraması kaçınılmaz sonuçtur.

Bu olgu bir kurgu değildir. Gerek genel olarak insanlık tarihinde gerekse özel olarak birçok kurumun tarihçesinde görülmüş, yaşanmıştır.

İnsan hep kendi deneyimleriyle yaşamayı sever; öylesinden hoşlanır ama bir türlü tarihten ders almayı, özellikle kendinden öncekilerin yaşadığı olumsuzluklara bir kez daha düşmemek için uyanık olmayı beceremediği sürece, kendi geleceğinin olumsuzluğunu hazırlar.

Sorunların kurumsal boyuttaki çözümlerinin paylaşımla, benimsemeyle, sahiplenmeyle oluşturulması beklenir. Kurumsal çözümlerin, sadece şu ya da bu şekilde yönetime gelmiş olanlara bırakılmaması, bunların kurumsal kamuoyunun yani çoğunluk buyrultusunun belirlemesi gerekir.

Toplum içinde yaşayan her insan, çoğunluğun buyrultu ya da yeğleyişiyle verilmiş kararlara uyar. Bireysel görüş ya da eğilimi farklı olsa bile uyar. Çoğunluğun tutumunu benimseyip sahiplenmese bile uygular.

Bu olgu "özgürlüğün yitirilmesi" ya da "özgürlükten özveride bulunma" değildir. Demokratik yapı içinde yaşamanın temel kuralıdır.

Elbette bireyin toplumun çoğunluğunun kararlarını ya da yeğlemelerini değiştirmek için çalışma ve girişimde bulunma hakkı saklıdır. Ancak bunun yolu ve yöntemi her şeye karşı çıkmak değil, uyum göstererek çoğunluğu bilinçlendirmek, onları entrika çevirmeden kendi yanına çekmek, böylece çoğunluğun yapısını değiştirmek üzere çaba göstermektir.

Yapılması Gerekenler

Önce şu soruya yanıt bulmak istedim: "Tanımlamış olduğum gibi bir insanlık ülküsünün gerçekleşebilmesini istiyor muyum?"

İstemiyorsam ya da böyle bir şey beni hiç ilgilendirmiyorsa bundan sonrasını göz ardı etmem gerekirdi.

Göz ardı etmedim.

Sırada bir soru daha vardı: "Paylaşım, dayanışma ve görev bilinci edinmek, benim gibi düşünen ve bu özleme ortak olan kişilerle bir araya gelerek iş ve güç birliği oluşturmak gerektiğini biliyor ve anlıyor muyum?"

Anlıyorum diyelim... "Bunu kabul ediyor muyum?"

Eğer bu bana ağır gelecekse yani bu yükü kaldıramazsam, paylaşımda bulunamazsam, dayanışmaya da yanaşmazsam, **“görev bilinci”**nin ne olduğunu bilmiyor ve öğrenmek de istemiyorsam, kendimi başkalarıyla iş ve güç birliği içine girmeye hazırlayamazsam, katılımcı olamazsam, bu konunun ötesiyle ilgilenmeyebilirdim.

İlgilendim.

Aynı anda şunun farkına vardım: Artık başkaları tarafından yapılması gerekenlerden değil, görev üstlenmek ve bunu başkalarıyla da paylaşarak yürütmek isteyenlerden biri olarak **“yapmamız gerekenler”**den söz etmeliyim.

Kuşkusuz yapmamız gerekenler, her birimize göre farklılık gösterir.

Herkes kendi sazının bildiği telinden çalmak ister, kendi tutum, eğilim ve görüşlerini başkalarınınkinden daha iyi ve daha doğru görür; en azından kendi bakış açısı ve yaklaşımını öncelikli, bilemediniz daha önemli tutmaya çalışır.

“Bunu doğal karşılamak gerekir ama herkese tutum ve davranışlarında sınırsızca özgürlük tanınması doğru olmaz.” diye düşündüm.

Sakın önceki anlatımlarımı anımsatıp «Hoppala!... Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu!» demeyin.

Bu görüşümü hemen açıkça bir “düşünü çelişkisi” olarak nitelemeyin.

Hele bir durun bakalım. Ne diyeceğimi, ne önereceğimi bekleyin. Sözüm daha bitmedi. Azıcık sabırlı olun.

Bu bağlamda herkese tüm tutum ve davranışlarında sınırsız özgürlük hakkı tanınması anarşiye yol açabilir.

Buna karşılık, herkes aslında kendilerinden hiç farklı olmayan diğerlerinin kendisine tanımış olduğu özgürlüğün bilincine varırsa yani herkes başkalarının özgürlük hakkını da kendisininkine eş değer görerek onları da kendi özgürlüğü gibi koruyup savunursa, karmaşaya meydan kalmaksızın uyum ve düzen kurulur.

Bu yola baş koyan herkesin elinde güçlü olanaklar var. Bu olanaklar erdemlerinden oluşuyor. Alçak gönüllülük, tolerans, ölçülülük, anlayış, bağlılık, sevgi bağlama ve saygılı olma bunların başında geliyor.

Bir insanlık ülküsünün gerçekleşebilmesi yolunda çalışmaya gönüllü olanlarda bu insancı erdemlerden hiçbiri yoksa, o zaman zaten bencillikleri ile baş başa kalarak bu bağlamdaki girişimleri erdem sahibi kişilere, **adam** olanlara bırakmaları gerekir.

Birlik kuracağım kişilerin bu gibi bireysel sorunları aşmış olduklarını varsaydım. Birdenbire kendimi, tasarımlayıp adını "Adamlar Birliği" olarak koyduğum oluşumun bir üyesi gibi duyumsadım.

İçimi bir kıvanç, bir mutluluk sarıverdi.

Sorunlarımıza kurumsal boyutta çözümler yaratıp, kurumu oluşturan bireylerin körü körüne bunlara uymalarını istemek yerine, önce sorunlarla bağlantılı olmak üzere bireysel boyuttaki çözümleri oluşturup, bunları uyumluca birleştirerek, kurumsal boyuttaki çözümleri bulmaya hep birlikte yönelmemiz gerektiğini düşündüm.

Bunun için ne yapılması ya da nelerin yapılmaması gerektiğini gözden geçirince, şöyle bir önerilere vardım:

- Başkalarından önce biz, bir insanlık ülküsünün gerçekleşebilmesi yoluna baş koyup böyle bir yolculuğa çıkan **adamlar**, toplumca genelde noksan olduğumuz çeşitli olumsuzluklardan sıyrılmasını bilmeliyiz.
- Önce kendimizi dogmanın her türünden ve boş inançlardan arındırıp, bilgimizi geliştirerek deneyimlerimizi artırırken, her zaman ve her koşul altında bağnazlıktan sakınmalıyız.
- Bencillik ve kendini beğenmişlik etmemeli, hiçbir şeye ne körü körüne yandaş ne de ön yargıyla karşıt olmalıyız.
- Her ne yapılacaksa, her birimiz onu belli bir yanından sıkıca tutmalı hatta tutmakla da kalmayıp onu yüklenmeye, sırtlamaya, taşımaya, yürütmeye, olduğu yerden daha yukarıya kaldırmaya, sonra da olması gereken yerine yerleştirmeye hazır olmalıyız.
- Paylaşmayı, birbirimizle tam iş birliği etmeyi becerebilmeliyiz.

"Diyelim ki bunları başardık... Yeter mi?" diye düşününce, bu işi soyuttan somuta geçirmek, bireysel kalmaktan kurtarıp kurumsallığa vardırmak gerektiğini anladım. Önerilerimi şöyle sürdürdüm:

- Hepimiz ayrı ayrı ama topluca, eş güdüm içinde, kurumsal yapı altında bir bütün olarak çalışmalıyız.
- Başkalarının bize görev vermesini beklememeliyiz. Hepimiz üstümüze düşen görevleri saptamalıyız.

“Sorumluluk ve yetki birbirinden ayrılamayacağına göre, yetkiyi birtakım belli kişilerin ellerinde tuttuğu, sorumluluğun ise başkalarınca üstlenildiği bir kurum ya da toplumda yararlı ve başarılı bir çalışma yapılıp insanlara böylece mutluluk ve esenlik sağlanabileceğini ileri süren varsa beri gelsin. Olmaz öyle şey!” diyerek devam ettim:

- Kimsenin bizi birtakım yetkilerle donatmasını beklememeliyiz. Kendi kendimizi yetkilendirmeliyiz.
- Verilecek kararlarda ve yapılacak işlerde inisiyatifimizi kullanmayı bilmeliyiz. Bugüne dek bilememişsek öğrenmeliyiz.
- Öğrenmeyi denemeliyiz. Yürekli olmalı, denemekten korkmamalıyız. Gerekiyorsa öğrenmesini öğrenmeliyiz.

Bu arada *“Zaten yaşam da başlı başına bir denemedir. Deneyim insana çok şey öğretir. Nitekim bu nedenle çok deneyen çok okuyandan daha çok şey bilir.”* diye düşündüm.

Şunu ekledim:

- Kendi kendimize verdiğimiz ya da kurumdaki eş güdümlü ortamda paylaştığımız görevleri elimizden geldiğince yerine getirmeli, bundan kaçınmamalıyız. Görevi yapmamak için aslı astarı olmayan gerekçeler uydurmaya kalkışmamalıyız. Bu bağlamda başkalarını kandırmak bir yana dursun, önce kendi kendimizi kandırmamalıyız.

Bu aşamada “özeleştiri”nin önemini anımsadım.

- Özeleştiri hepimizin günlük işlerinden olmalı, sıradan bir alışkanlığa dönüşmeli. Sabah lavaboda yüzümüzü yıkadıktan sonra bir an başımızı kaldırıp tam karşıya dikkatle bakmalıyız.
- Eşgüdümlü bir paylaşım düzenlemesinde, katılımcı çalışma ortamında her birimize düşen ya da bizden yerine getirmemiz beklenen görevleri isteyerek üstlenmeli, görevi yerine getirmekte gönüllü olmalıyız.
- Görevin önemini de iyice kavramalı, bunun yerine getirilmesiyle bir katma değer sağlanacağını bilmeli, buna inanmalıyız.
- Gönüllü olmalıyız ama olanak, yetenek ve becerilerimizin ne olup ne olmadığını, olanın da ölçüsünü bilmeliyiz. Bilmeliyiz ki, herhangi bir görevi yerine gerektiğince getirip getiremeyeceğimizi de bilelim.
- Yapamayacağımız işe girişmemeliyiz. Kendimizi olduğumuzdan büyük görmemeliyiz. İçimizden biri çevresindekilerin ona güvenmesini sağladıktan sonra umutları boşa çıkarmamalı.

- Gücümüzün ne olduğunu da bilmeliyiz. Taşıyamayacağımız bir yükün altına girmemeliyiz. Böyle bir şey yapacak olur da yüklendiğimizi taşıyamazsak, ola ki bundan böyle kendimizi hiçbir yük taşıyamayacak durumda buluruz.
- Tutamayacağımız sözler vermekten kaçınmalıyız. Bir kez söz verdikten sonra bundan ötürü pişmanlık duyarsak, onurlu adamlar olarak ondan geri dönemeyiz. Bu nedenle, neyi yapmaya söz vermekte olduğumuzu iyi bilmeli, bilinçle kavramalıyız.

"Böyle olursa, herkesin olduğu yerde kalıp bireysel gelişimi bakımından hiçbir girişimde bulunmaması olgusu doğmaz mı?" diye de düşündüm.

- Bunların böyle oluşu, kendimizi hiç zorlamamamız gerektiği anlamına gelmemeli. Görevi yerine getirebilmek için olanak, yetenek ve becerilerimizin biraz üzerine çıkmayı da öngörmeliyiz. Bir diğer deyişle, bir yandan görevi yerine getirirken, diğer yandan kendimizi daha üstün, daha ağır ve daha karmaşık görevlere hazırlamalıyız.

  Bir kurumsal ortamda aynı amaçla tek tek ama hep birlikte çalışacaksak, şu saymış olduklarımın hepsinden önce birbirimize saygı göstermeli, birbirimize ilgi gösterip tanımalı, sevmeye çalışmalıyız.
- Sevginin insanın başkasından önce kendisini sevmesiyle başladığını bilerek, hem kendimizle hem toplumla barışık olmalıyız.

Söz Veriş

Adamlar Birliği, dışarıdan bakıldığında herhangi bir dernek, bir sivil toplum örgütü gibi görülebilirse de aslında bu kurumun kendine özgü bir içyapısı, donanmış olduğu birtakım özelliklerinin olduğunu düşündüm. Bunların arasında bazısı örgütsel bir nitelik taşımalı bazısı da kurumun üyelerini yani bireyleri yakından ilgilendirmeliydi.

Bireysel özellikler bana örgütsel olanlardan daha önemli göründü.

Üyeleri bakımından böyle bir kurumun özenli bir **“seçicilik”** tarzı vardır. Hele Adamlar Birliği söz konusu olunca, kuruma katılmaya niyetlenen kişinin **adam olmak** üzere hazırlanması da gerekir. Kurumun temel niteliklerinden birinin **“içreklik”** olduğunu da önceden bilmeli ve bunun bilincine varmalıdır. Birtakım yükümlülükler altına gireceğini anlamalı, bunları önceden içtenlikle kabullenmelidir.

Kurumu kendisine değil, kendisini kuruma uyarlayacaktır.

Bu kurumun üyelerinin yükümlülükleri, her biri için bağlayıcı olduğu kadar, onlara toplumları içinde birer önemli kişi niteliği kazandırmaya yöneliktir. Adam olmak boşuna değil… Bir insanlık ülküsünün bir gün gelip gerçekleşebilmesi doğrultusunda çalışacak olan bu kişiler yani adamlar, hiçbir ayırım gözetmeksizin insanlara karşı toleranslı olmalıdır. Sadece bu kurumda kendileriyle birlikte çalışan diğer adamları değil, tüm insanları sevmeye çalışmalıdırlar. Ailelerinden başlayarak yakın çevreleri, mahallelileri, köylüleri, kentlileri, yurtları ve ulusları için ellerinden gelen her şeyi yapmalı, hiçbir iyiliği esirgememelidirler.

***

İnsanlık ülküsü evrenseldir.

Ancak evrensellik düşünüsü kendi kendine, bir bütün tarzında oluşmaz. Ona varabilmek önce ulusallık (milliyet) bilincine sahip olmaktan geçer.

Bu ise kentin, ondan önce mahalle ya da köyün, daha önce hısım ve akrabanın, hepsinden önce de ailenin gözetilmesiyle sağlanır.

Bunu kavrayan ve benimseyen adamlar, üyesi oldukları kurumu da bir aile gibi görmelidir.

Adamlar, hiçbir zaman ve her ne koşul altında olursa olsun doğruluktan ve hakseverlikten ayrılmamalıdır. Bu kadarla kalmayarak, başkalarının haklarını da sanki kendi haklarıymış gibi görmeli ve savunmalıdırlar.

Adam olan kişi, bunları yapacağına söz vermelidir.

Bu sözü önce kendisine vermelidir.

Hiç kimse söz vermeye zorlanamaz ama adam olmak isteyen kişi kendisini zorlamalıdır.

Bir sözün başkalarının önünde, başkalarına verilmesi kişiyi yüceltir.

Bu sözün tutulması, adamı “adam” eder.

Adam olan kişi onurunu her şeyin üstünde tutup en değerli varlığı sayarak titizlikle korumalıdır.

Hiçbir yargı organı verdiği sözde durmayan bir kişiyi cezalandıramaz. Onuruna düşkün bir adam, böyle bir durumda en değerli varlığını yitirir. Bu, cezaların en ağırıdır.

Ola ki bir kişi Adamlar Birliği'ne katılırken vermesi gereken sözlerin bilincine varamamıştı. İstediği sadece bu kuruma üye olmaktı; adam olmak değil. Şimdilik kendisinden ne istenirse yapmayı, yapamayacaklarını yapar gibi görünmeyi, sonrasını ise sonra düşünmeyi öngörüyordu. Uyar oğlu olduğu için kuruma üye olmayı başardı ve "adam" unvanını aldı.

Bir unvan almış oldu; adam niteliğini henüz edinmedi.

Şimdi kendi kendisine sormalı: "Sahiden benimseyerek mi, yoksa sırf öyle gerektiği içtin mi söz verdim?... İçtenlikli miydim, yoksa ikiyüzlü mü?... Verdiğim sözü iyice anladım mı?... Bilinçli miydim, yoksa umursamaz mı?"

İkiyüzlü olmak elbette kötü ama umursamazlık daha da kötü. Bunlar onu "adam" unvanını almış olsa bile gerçekten adam olabilme yolundan alıkoyar. Sokakta da birilerine "adam" deniyor ama o kişilerin çoğu adam değil.

Ondan söz vermesi istenmişti. O da istendiği için söz verdi. Geçti bitti.

Gerçekten geçip bitti mi?... Şimdi söz verişlerini gözden geçiremez mi?... Yerine getirip getiremeyeceğini düşünemez mi?... Artık çok mu geç?

Söz verişlerini yerine getiremeyecekse ya da istemiyorsa, onursuz duruma düşmemek için kurumdan ayrılamaz mı? Adam olmaktan cayamaz mı?...

Neden olmasın?... Zaten buna istekli ve bunun için kararlı değildi ki!

Hangi kurumda olursa olsun, o kurumun gerekleri uyarınca söz veriliyorsa, bunları yerine getiremeyecek olan bir kişinin sergileyebileceği en onurlu davranış hemen o kurumdan ayrılmak, söz verişlerinden caymasının hoşgörülmesini, bağışlanmasını dilemektir.

Ancak keşke caymasa!... Keşke bir kez bu yola koyulmuşken hiç olmazsa gidebileceği kadar gitse!

Çünkü zaten bu yolun sonunun nerede olduğu belli değil.

Bu yolun bir sonunun olup olmadığı bile belli değil.

***

Eskiden sinemada bir film görmüştüm... Şimdi ne adını anımsıyorum ne de konusunun tümünü... Şöyle böyle anımsadığım bir bölümü vardı; ondan söz etmek istiyorum.

Olgunlaşarak yetkinleşmeye doğru ilerlemek isteyen bir kişiyi kendi başına bir yolculuğa çıkarıyorlardı. Ona "Haydi git ve ara." diyorlardı. Ne araması gerektiğini açıklamıyorlardı. Sadece araması gereken şeyi bulduğu zaman bulmuş olduğu gibi getirmesini söylüyorlardı.

Çoğu filmlerde olduğu gibi bu filmin de bir kahramanı vardı. Başkalarının yanı sıra o da yolculuğa çıkıyor, dağ tepe demeden dolaşıyor, yıllar boyu değişik kültürleri olan çeşitli toplumlarda yaşıyor, birbirinden çok farklı insanlarla tanışıyordu. Her gittiği yerde yeni insanlarla karşılaşıyor, onlara başından geçenleri anlatıyordu. Ne araması, nasıl araması gerektiğini, onu nerede bulacağını soruyordu. Sıradan kişiler onun bu sorusuna gülüyor, kimileri onu deli sanıyor, alaya alıyordu.

Arada sırada bilge kişilerle karşılaştığı da oluyordu. Onlar ise herhangi belirgin bir öneride bulunmuyor ama arayışını sürdürmesini öğütlüyordu.

Kahramanın başından geçen olayların sonunu çok iyi anımsıyorum.

Issız bir yerde yalnız başına geçirdiği bir gecenin sabahında, dağların arasından güneş yükselip güzelim doğayı renk cümbüşüyle süslerken, yüzünü yıkamak için durgun bir su birikintisine yönelip eğildiğinde, kendisini gördü.

Aradığının ne olduğunu anladı. Üstelik bulmuştu da.

Şimdi iş onu geri götürmeye kalmıştı.

Onu öylece götürebilir miydi acaba?

Çok uzaklaşmış, buraya gelene dek yıllar geçmişti. Gelmiş olduğu yere dönene dek de yıllar geçecekti.

Geçecek olan yıllar, bulduğunu olduğu gibi götürmeye elvermeyecekti.

Film orada bitti. Bundan sonrası izleyicinin yorumuna bırakılmıştı.

Yine Savaşım

Bir insanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesini sağlamak üzere çalışmayı hedefleyen bir kurum, ister istemez bir savaşım (mücadele) içine girer.

Bu savaşımın hedefi ne kişiler ne de toplumlardır. Hemen her toplumda görülen, böyle bir amaca uygun ilerlemeyi engelleyen düşünü, tutum ve davranışlardır.

Kişiler, doğal yaşam süreleri içinde bu bağlamda kendilerine düşenleri yapıp bitiremeyebilir. Etkinliğe geçmeden önce hepsinin yapması gereken iş, bilgilerini artırıp erdemlerini geliştirmek, adam olmaktır.

Ancak kurumun üyesi olmakla birlikte aralarında ne kadar çalışırlarsa çalışsın bir türlü adam olamayanlar da görülür.

Olabilenler ise sadece kendilerini olgunlaştırıp geliştirmekle kalmaz, yakın çevrelerinden başlayıp tüm insanlığa dek uzanan toplumsal nitelikli bir uğraşıya da katılır.

Bu yaptıklarının yanı sıra onları bir asal görev beklemektedir: **Bilgisizlik ve bağnazlıkla savaşmak.**

Bundan daha önce de söz etmiştim ama bu yineleme gerekli çünkü Adamlar Birliği'nin en önemli savaşımı budur.

Bunu söylemek yetmez. Yapmak gerekir. Fakat gelişigüzel de yapılamaz. Nasıl yapılacağını, nasıl yapılması gerektiğini de bilmek gerekir.

***

"Ben olsaydım ne yapardım?" diye düşündüm.

Her şeyden önce, yapacağım bireysel çalışmaların çevremde sert tepkilerle karşılanmamasını öngörürdüm. Bu nedenle de çevre ile bütünleşmeye çalışırdım. Görüş ve düşüncelerimin çoğunu kendime saklar, bulunduğum çevrede yadırganmamak için âdeta onlar gibi olurdum. Ancak elbette bir farklılığımın bulunduğu duyumsanırdı; bunu da bilirdim.

Günü geldiğinde çevrede etkili olacağımı unutmazdım. Bunun için saygı uyandırmam, bana saygı duyulmasını sağlamam gerektiğini düşünürdüm. Bu saygının "gerçek saygı" olabilmesi için temelinde korku ya da kuşku değil, sevgi olması gerektiğini de bilirdim. Olası ön yargılar nedeniyle, katı tutum ve yaklaşımlarda bulunmazdım.

Daha baştan kendimi başarısızlığa sürüklememek için düşündüklerimi söylemeden önce başkalarının düşüncelerini öğrenmeye çalışırdım. Düşünce üretemiyorlarsa, bunu yapmalarına yardımcı olurdum.

Ben kendimi adamdan sayıyorsam bilgili olsam gerekti. Bundan ötürü, bilmediklerimin bildiklerimden daha çok olduğunu da bilmem gerekirdi.

Bağnaz olup olmadığını kendime sorardım. Hiç de bağnaz olmadığımı ileri sürsem bile “Acaba farkına varamadığım bağnaz bir yanım var mı?” diye kendi kendimi sorgulardım.

Bilgilerimi sürekli olarak yeniler, olabildiğince geliştirirdim.

Sadece kendimle kalmaz, çevremdekilerin de benim gibi olabilmeleri hatta beni aşıp daha ileri gidebilmeleri için usul usul çaba gösterirdim.

Çevremdekilere, öğrendiğim ya da bulduğum gerçekleri anlatmaktan sakınırdım. Bunun yerine onlara soru yöneltir, akıllarını kurcalamalarını sağlar, kendi gerçeklerini bulabilmeleri için fırsat tanırdım.

Bilgisizlik ve bağnazlıkla savaşmak, etkin (aktif) bir çalışmayı gerektirir.

Fakat bunun çok özenle izlenecek bir yolu ve yöntemi olmalıdır. Don Kişotluk etmeye özenmenin insana hiçbir yararı olmaz.

Bilgisiz bir kişinin bilgisizliğini, bağnaz birinin bağnazlığını yüzüne vurmak, bu savaşımı daha baştan yenilgiyle bitirmek olur.

Bilgisizlik ve bağnazlıkla savaşım, gerek bilgisizlik gerekse bağnazlıktan, hele hele dogmalardan, kör inanç ve ön yargılardan hiç söz etmemeyi gerektirir. Bu savaşım, alçak gönüllülüğü elden bırakmaksızın, bilenin kişiliğini ve üstünlüğünü sadece sezdirmeyi zorunlu kılar.

Öyle yapardım.

Alçak gönüllülük insanın kendini olduğundan noksan ya da aşağı görmesi ve göstermesi değil, aksine olduğundan daha dolu ya da yüksek göstermeye kalkışmamasıdır. Bu nedenle adam olan kişinin gerektiğince “bilgili” olduğunu göstermesi, gereksizcesine bilgiçlik taslamadığı sürece onun alçak gönüllü tutum ve davranışına aykırı olmaz.

Fakat adamın başkalarına bilgili olduğunu gösterebilmesi için, görünüşte değil, gerçekten bilgili olması gerekir.

Üzerinde durmayı öngördüğü konuda kendini yeterince bilgili bulmuyorsa, istemi dışında gündeme geldiğinde bir görüş belirtmeden önce yeterince bilgi edinmelidir.

Bir şeyi bilmiyorsa bilmediğini söylemekten çekinmemelidir.

Bilgilenmeye, neyi bilip neyi bilmediğimi de bilmeye bakardım.

Adam olan kişi bilgisini karşısındakine zorla değil, ancak istem üzerine aktarmalıdır.

Bilgi, istenmediği sürece saklanmalıdır.

Daha az bilgisi olan kişi adamın kendinden bilgili olduğunu anlayıp ona her bakımdan saygı duyduğu zaman, bu savaşım kazanılmış demektir.

Çünkü şimdi o, adamdan kendisini de bilgilendirmesini isteyecektir.

***

Bilgiyi aktarmak kolaydır.

Asıl zorluk, bunun gerçekten alınıp edinilmesini sağlamaktadır.

Kişinin söyleneni duyması yetmez. Dinlemesi, anlaması, kavraması, soru sorması hatta tartışmaya girişmesi gerekir.

Benim bildiklerimi öğrenip kendi kanılarıyla karşılaştırdıktan sonra bana soru sormalarını, tartışma açmalarını beklerdim. Buna fırsat yaratırdım.

Birisinin bilgilenmeyi istemesini sağlamanın en etkili yöntemi kuşku yaratmak, onun merakını kamçılamaktır.

İnsan bildiklerine sarılmayı, bir yere tutunmayı çok sever ama daha fazlasını edinmek, daha başka türlüsünü elde etmek için hep açtır. Ona bu açlığı duyumsattırmak gerekir.

Bunu da yapmaya uğraşırdım.

Yanılgıları, bilinenlerin yanlışlığını ortaya serip kişiyi küçük görmek çoğu kez olumsuz bir tepki yaratır. Yanılgılarını giderip doğruları bulmayı kişinin kendisine bırakmak ise hem çok daha etkili hem de çok daha yararlıdır. Sonuç verir.

Ben de başkalarına yanılgılarını göstermek yerine, onların doğruyu bulup kendi yanılgılarını sorgulamalarını hedeflerdim.

Keşke adam olsaydım da tüm bu dediklerimi dediğim gibi yapsaydım.

Çevre

Şimdi bireyle işimi bitirmiş sayarak, “yapılması gerekenler”e dönüp tüm bunları hangi toplumda, hangi çevrede yapmamızın uygun olacağını düşündüm. Kendi kendime “Birçok konuda bilgisiz olduğunu sandığımız, dogmalara kapılmış ve bağnazlığa saplanmış, kör inançlar edinmiş kişileri aramaya mı çıkmalıyız?” diye sordum.

Çevreme şöyle bir baktım. Böyle kişiler o kadar çoktu ki, aramaya gerek olmadığını anladım.

Ancak hepsine birden yetişmek olanaksızdı; kimden, nereden, hangi çevreden işe girişmeyi belirlemekte yarar olduğu kanısına vardım.

Sorunlardan söz ederken geçici çözüme, aşamalı çalışmaya değinmiştim. *“Şu halde işe ailemizden başlasak nasıl olur?”* diye düşündüm. Sonra sıra hısım ve akrabalarımıza, komşulara, arkadaşlara, iş yerindekilere, varsa üyesi olduğumuz dernek ya da örgütlerde karşılaşıp görüştüğümüz kişilere gelse... Bu işin içine bizim şu İnşaatçılar Derneği de girebilirdi. Gerçi orada bu tür kişiler zor bulunuyordu ama olsun; denenebilirdi.

“Adam olana bu çevre yeter; çok bile.” dedim kendi kendime.

Güncel olağan konuşmalarımızın dışında, birlikte olduğumuz kişilerin bilgisizliğini giderebilecek, dogmalarından arınıp boş inançlarından kurtulmalarını sağlayabilecek, hele bağnazlıktan tümüyle uzaklaşabilecek oldukları konu başlıklarını saptayıp bunları da gündeme getirsek...

Onların da kendilerinden kuşku duymalarını, sonra da kendi kendilerini sorgulamalarını, çözüm aramalarını, eğer buna ulaşamayacak olurlarsa bize baş vurmalarını sağlasak...

En değerli varlığımızı onlarla paylaşsak: Özgür düşüncemize onları da ortak etsek...

Eğer adam olmuşsak, onlar için de aynı fırsatı yaratsak...

Yapamaz mıyız?...

İstersek yapabiliriz... Yapmalıyız.

Yapmak için de bir kez başlamamız gerekir. Başlamalıyız.

Kendi kendime "Ne zaman?" diye sordum.

Hemen şimdi çünkü vakit o vakittir.

***

Gerçekten "adam" olmuş muydum da bunları düşünüyor, böyle yargılarda bulunuyordum. Daha önce «Keşke adam olsaydım.» dememiş miydim?

Hayır!... Henüz adam olmamıştım ama olmaya başlamıştım.

Başlamak bitirmenin yarısıdır.

İlk yarıyı bitirip ikinci yarıya başlamak o yarıyı bitirmenin yarısıdır.

Onun da yarısını bitirip sonrakine başlamak bir diğer yarıyı daha bitirmiş olmaktır.

Bu böyle sürer gider.

Hep başlanır; hiç bitmez.

Her bitiş yeni bir başlangıçtır.

Kurum içrek yani ezoterik… Dolayısıyla, kurumun kendi içindeki asal işlevi ya da yöntemi **"inisiyasyon"**.

Adamlar Birliği'nde olan biten de işte budur.

Hep "inisiye" olunur. Hiçbir zaman bütününe varılamaz.

Bütünün ne olduğu da belli değil.

Bir "bütün" olup olmadığı bile belli değil.

Şayet bir "bütün" varsa, zaten o dün bir başka türlüydü, bugün ise daha bir başka olsa gerek.

Yarın ise çok daha başka olacak.

Gökyüzünde gördüğümüz bir yıldızın aslında bizim onu gördüğümüz gibi bir nitelikte olmadığı hatta belki orada bile olmadığı gibi…

Dünden Yarına

Dün dündü; bugün bugündür; yarın da yarın olacak!

Bugünü atlayarak dünden yarına gidişi nasıl tasarlayacağımı bilemiyorum ama bir de dünün öncesi var. Onunla başlayalım.

13. yüzyıl sonlarında Batı dünyasının insanı henüz kapalı bir düzen içinde, salt inançları ile yetinerek yaşıyordu.

Böyle yaşaması gerektiğine, en olumlu tek yaşam tarzının bu olduğuna inandırılmıştı.

Aslında bundan yüz yıl kadar önce, zihninde yeni düşünüler doğmaya başlamış, başka yerlerde yaşayan insanların çok farklı yaşam tarzları olduğunu duymuştu. Bundan ötürü şaşkınlığa düşmüştü. Sandığınca kendi yaşam tarzı "yaratılış"tan beri böyle süregelmekteydi. Bunu değiştirmeyi aklına bile getiremezdi ama ötekileri de merak eder olmuştu.

Ancak en az yüz yıl kadar daha bu merakıyla yaşamak zorunda kalacaktı.

14. yüzyıl ile birlikte Batı dünyası insanının yeryüzünün diğer yörelerini çok daha iyi ve daha yakından tanımasına neden olan yoğun bir devinim, bir gidiş geliş trafiği, bir iletişim etkinliği başladı. Elbette bu gelişim başka insanların nasıl yaşadıklarını, nasıl düşündüklerini öğrenme amacını taşımıyordu ama onu kendi içine kapanıklığı yadsıyıp dışa dönük bir dünya görüşü edinmeye yöneltti.

Bu yönelimin ilk aşaması, Antikçağın yazın ve felsefesini yeni baştan canlandırmaya çalışmak biçiminde oldu. Hem tarihsel hem güncel bilgilerini artıran Batılı, önce kendini çevreleyen doğa ile içinde yaşadığı toplumu, sonra kendini tanımaya başladı. Dolayısıyla "insan"ı tanımaya başlaması, "hümanizm"e yakınlık duymasına yol açtı.

Batı dünyasındaki insanın düşünsel yapısındaki bu değişim gerek bilim gerekse sanat ve felsefe alanlarında büyük girişimlere elverişli bir ortam hazırladı. 15. yüzyıl öncesinde Batılı, eski çağların coğrafya ve tarihçilerinin başka ülkeler hakkında verdikleri bilgileri Kilise'nin sansüründen geçtiği kadarıyla öğrenebilirdi. Şimdi, sınırlandırılmayan bilgileri de ediniyor, daha ileriye uzanmanın coşkusuna varıyordu.

İnsanın uzaklara doğru yola çıkmasına yalnızca bu coşku yetmezdi.

O zamanlar için pek değerli iki âlet icat edildi: Pusula yön belirlemeye, usturlap gök cisimlerine bakarak yer saptamaya yarıyordu. Batı insanına açık denizlere çıkabilme olanağını işte bunlar sağladı.

Değişik ülkelere yolculuklar, bir yandan hümanizmin gelişimine katkıda bulunurken diğer yandan bununla çelişkili bir tarzda "sömürgecilik" olgusunu doğurdu.

Sömürgeciliğin iki temel amacı vardı. Biri zor kullanarak egemenlik altına alınan ülkelerin zenginliklerini Avrupa'ya taşımak, diğeri bu ülkelerdeki yerli halkı Hristiyanlaştırmak.

Dolayısıyla, 15. yüzyılda Batı dünyası insanının hümanizmi uzaklardaki insanları tanıma eğiliminden öteye gitmiyordu. Hak güçlünün elindeydi ve güç Hristiyanlığın tanrısında olmalıydı. (!)

Öte yandan Ortaçağ Avrupası'nda düşünce, sanat ve bilim sorunlarını kesinlikle sınırlandırılmış bir boyutta ele alma ve işleme yöntemi vardı. Bunların tümü, kökenini dinden alan ahlâkî ölçülerle yürütülmekteydi.

Her şey yalnızca Kilise'nin kendince tanımlamış olduğu amaç ve ilkelere uygun olmalıydı. Bilim ve felsefe, ancak Kilise'nin dogmaları ile çelişkili olmadığı sürece geçerli sayılabilirdi.

Rönesans adı verilmiş akım, bilimin ve düşüncenin böylesine dar bir çerçeve içinde sınırlandırılışına karşı çıkmaya hatta bu sınırları yıkmaya ya da yok saymaya girişiyordu.

Rönesans, farkında bile olmadan özgürlüğüne susamış ve onu arayan insanı, bu arayışında bilinçlendirmeye yöneliyordu.

İlkeleri arasında belki de en önemli olanı şuydu: “Din ile olduğu gibi dünya ile de metafizik ile olduğu kadar fizik ile de ilgilenmek gerekir. İnsan, Tanrı’dan önce kendini ve doğayı tanımalıdır. Üstelik insan, kendini ve doğayı ne kadar iyi tanır, ne kadar iyi anlarsa tanrısal buyrultunun yüceliğini de o ölçüde kavrar.”

***

Rönesansın öncelikli uğraşısı, unutulmuş olan eski sanat, bilim, yazın ve felsefenin yeniden canlandırılmasıydı.

Ancak bu kadarla kalmadı. Şayet kalacak olsaydı, 16. yüzyılda Avrupa insanının kafasını allak bullak edip ona yeni ufuklar açan bir büyük akım niteliğini kazanamazdı.

İki yönelimi daha vardı: Biri eskiden kalma olanı eleştirip yorumlamak, diğeri yenisini yaratmak...

Katolik Kilisesi önce bu akıma karşı çekimser bir tutum takındı. 15. yüzyıl sonlarına doğru Floransa’da Giovanni Mirandola, Hristiyanlığı Stoacılık, Platonculuk hatta İskenderiye Okulu ve Doğu insanına özgü birtakım anlayışlarla bağdaştırıp uzlaştıran bir felsefe oluşturmaya girişince, Kilise’nin gözü açılıverdi.

Bundan böyle Katolik Kilisesi, Rönesansa ve hümanizm akımlarına karşı kendini koruma, önlemli olma, bilimin Katolik dogmalarını yıkmaya yönelebilecek girişimlerini de engelleme gereğini duydu ama geç kalmıştı.

Ok yaydan çoktan çıkmıştı. Hedefi neresinden vuracaktı hatta vurabilecek miydi bilinmez ama yoldaydı işte…

***

Hümanist akımın gelişmesinde baskı makinesinin olağanüstü etkisi oldu. Antik Yunan ve Latin yapıtlarının birçoğu basıldı.

Tam bu sıralarda, tarihin en ünlü hümanistlerinden biri olan Hollandalı Desiderius Erasmus, insanın bireysel buyrultu özgürlüğünü savunan ünlü felsefesini ortaya koydu.

Ancak bu iş pek o kadar kolay değildi. Yağma yoktu.

Hümanizme dayanarak dini sorgulamaya girişen Fransız Etienne Dolet 1546’da yakıldı. Buna karşın, Fransa’da dine karşı bir yenileşme eyleminin başlayışı artık durdurulamazdı.

Hümanistlerin araştırmaları ve düşüncenin yeni yönelimi, Leonardo da Vinci'nin kimliğinde belirginleşti.

Leonardo, bir sanatçı olmaktan çok bir bilim adamıydı. Üstelik yalnızca bilimsel yasaları saptamaya uğraşmakla kalmadı. Bulgularını güncel yaşama uygulamaya girişti.

Leonardo'nun pratik çözümlerini felsefeye uyarlayan Niccolo Machiavelli, **"Tarihsel Pozitivizm"** adı verilen doktrini oluşturdu.

Bu gelişimi kaçırılmaz bir fırsat sayan Galileo Galilei, kendinden yüz yıl kadar önce Polonya asıllı Nicolaus Copernicus'un ortaya atmış olduğu astronomi kuramlarını geliştirince, Kilise'nin dehşetli tepkisiyle karşılaştı.

Bunları doğatanrıcı (panteist) nitelikli bir dinsel felsefe oluşturmakta kullanan Giordiano Bruno da zaten yakılarak idam edilmişti.

İtalya'da durum böyleyken, bugün Almanya dediğimiz ülkede Johannes Kepler astronomik araştırmaların gelişimini âdeta doruğuna ulaştırıyordu.

Ancak tüm bu bilimsel nitelikli bilgi birikiminin bir genel sistem içinde toplanması ve yer çekimi yasalarının belirlenebilmesi için Isaac Newton'u beklemek yani aradan 60 yıl kadar daha geçmesi gerekecekti.

***

François Rabelais, çağdaşlarının başına gelenlerden ders almayı bildi ve önlemli davrandı. Düşünce özgürlüğünün öncülerinden biri olma edindi ama anlatımlarında açık seçik değil, alegorik bir sezdirme yöntemi kullandı.

Jean Calvin ise hiç aldırmadı ve Katolik Kilisesi'nin zorunlu tuttuğu dinsel geleneklerle açıkça savaşıma girişti. Ortaya koyduğu öğreti ile birlikte Fransa'da bir dinsel reform eylemi başladı. Ne var ki Katolikliğe karşıt olmaktan pek de öteye gidemeyen bu öğreti, aslında hümanist akımın gelişimini köstekler bir nitelik taşıyordu.

Yahudiliği enine boyuna inceleyen Johannes Reuchlin, Yahudi filolojisi üzerine bilimsel araştırmalar yapıp, Katolik Kilisesi'nin önerdiği İncil'in doğruluğunu sorgulamaya girişti.

Onu, Hristiyan keşiş ve papazların bilgisizliğini kıyasıya eleştiren Martin Luther yandaşlarından Ulrich von Hutten izledi. Ardından Luther'in dinin yozlaştırılmış biçimine açıkça karşı koyan ünlü bildirgesi, İncil'in Almancaya yapılmış çevirisiyle birlikte yayımlandı. Bu olay dinde **"reform"** adıyla anıldı ama aslında Katolikliği protesto edişinden ötürü Protestanlık adını alan yeni bir Hristiyan mezhebinin oluşturulmasından başka bir şey değildi.

Bu yenilenmiş inanç sistemi bir yandan Hristiyan dünyasını yerinden oynatırken diğer yandan da Katolik Kilisesi'nin tüm Ortaçağ boyunca hatta biraz da sonrasında sürmüş olan hegemonyasına karşı ulusçuluk akımının doğmasına neden oldu.

***

Ulusçuluk akımı, Avrupa'nın yüzyıllar boyu sürmüş, sıkı sıkıya korunmuş, en iyisi ve en doğrusu olduğuna inanılmış politik yapısını henüz kolay kolay sarsamayacaktı. Bunun için en azından iki yüz yıl daha geçmesi gerekecekti.

İngiltere Kralı 8. Henry bireysel sorunlarından yani karısından boşanıp sevgilisiyle evlenmek isteyişinden ötürü Katolik Kilisesi'ne başkaldırıp "Anglikan Mezhebi"ni oluştururken, İskoç John Knox'un önderi olduğu Lutherci Püritenlik Britanya'ya sokuluyor, Calvin yandaşları ise beri yanda Presbiteriyenlik olarak anılan bir diğer mezhebi yerleştiriyordu.

Kıta Avrupası dinsel çatışmalarla sarmaş dolaştı.

Kendini Avrupa'dan hep ayrı ve farklı hatta üstün tutan İngiltere ise aynı sıralarda tarihinin en kanlı iç savaşını dinsel çekişmeler nedeniyle yaşadı.

17. yüzyıl öncesindeki tüm bu olayları şöyle özetlemek isterim:

İnsan hümanizmi arıyor, ona ulaşmak istiyordu.

Din ise insanı boğuyor ve kardeşi kardeşe boğazlatıyordu.

***

17. yüzyılda yalnızca Rönesans'ın temelini atmış olduğu hümanist akım ve felsefe değil, yeni matematiksel yöntem ve buluşlar da özellikle doğa bilimlerinde büyük gelişim sağladı.

Geometrinin yüzyıllarca alışılmış olduğundan hayli farklı bir biçimde, "aşırı" denebilecek yoğunlukta değerlendirilerek kullanılması, öteden beri atıl kalmış olan mekaniğin gelişimine olağanüstü bir hız verdi.

Güncel yaşamda işe yarayan makinelerin icat edilmesi, insanların bunları kullanır olması, bilimsel ve teknik araştırmaları daha da isteklendirdi. Tarihin bu döneminde doğan ekonomik çöküntülere karşın, bilim ve teknik başını almış yürüyordu.

17. yüzyılın ünlü İngiliz bilim ve devlet adamı Francis Bacon ortaya şöyle bir görüş attı: "Bilimsel yasalar, salt gözleme dayanan verilerle bulunamaz. Bunun için deneye ağırlık verilmesi, doğal olduğu söylenen bir olgunun aynı koşullar altında kendini yinelediğinin görülmesi gerekir."

Böylece bilimdeki "yöntem"in babası niteliğini kazanan Bacon, dinlerdeki temelsiz inançları da bilimsel yaklaşımıyla eleştiriyor, ön yargıları "bir tür putataparlık" olarak nitelendiriyordu. İnsanlığın evrimsel doğrultuda yol alabilmesi için mutlaka dinlerin saçmasapan dogmalarından arındırılması gerektiğini savunuyordu.

Aynı sıralarda ünlü Fransız matematikçi ve düşünür René Descartes, insanın doğruyu yanlıştan ayırabilmesi için üstün bir yetenekle donatılmış olduğunu, bu yeteneğin de "akıl" olduğunu ileri sürüyordu.

Almanya'da Johann Valentin Andreä, roman türündeki yapıtlarıyla tüm Avrupa'yı saran ve **"Rozikrusiyenlik"** (Rozkruacılık) olarak anılan akımın canlanmasına önder olmuştu. Bu akım, bir yandan hümanizmi insana salt insan oluşundan ötürü değer vererek yenilenmiş bir boyutta güçlendirirken diğer yandan da tarihin derinliklerinde unutulup kalmış ya da öyle olmasına çalışılmış Hermetizm'i yeniden gündeme getiriyordu. Bir yandan "tıp"ın gerçek bir bilim dalı olarak oluşumuna yöneliyor diğer yandan da alşimi (simya) ve gizlici (okült) nitelikli eğilimlerle iç içe olarak gizemcilik (mistisizm) anlayışını yeniliyordu.

***

1650'li yıllarda Hollanda'da Baruch Spinoza, aslen Yahudi oluşuna karşın Kamutanrıcılık (Panteizm) akımını bir kez daha çağdaş felsefeye getirince, Katolik Kilisesi'nin süngüsü iyice düştü.

17. yüzyıl ortalarında Fizik ve kimya bilgini Robert Boyle'un İngiltere'de "Görünmez Kolej" diye kurduğu akım sonradan politik etkiyle "Royal Society" olarak anılan Krallık Bilim Araştırma Kurumu'na dönüştü.

Aynı yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da G. W. Leibniz, Descartes'ın akılcılı yaklaşımına güncel bir biçim kazandırdı. İngiltere'de John Locke da "insan" denilen varlığa bakışın yüzyıllardan beri korunmuş zincirlerini kırıp "deneysel felsefe"nin temelini attı.

18. yüzyıl başlarında, iki büyük felsefî akım, "akılcılık" ve "deneycilik" birbirlerini bütünleyerek el ele verdi. Hâlâ halkı boyunduruk altında tutma eğiliminde olan din adamlarını daha önce hiç görülmemiş boyuttaki çok sert eleştirilerle kınadılar.

Bu eleştiri girişiminin en önemli ereklerinden biri zihinleri dogmalardan kurtarmaktı. Ancak bundan sonra tüm insanlığı içeren bir hümanizme yönelmenin söz konusu olabileceği benimsenmişti.

Krallar ve diğer aristokratlar, güç ve yetkelerini biraz da dine borçluydu.

Bunun için, bu yeni atılımların gelişip serpilmelerine karşı çıkmadılar ama onları açıkça desteklemekten kaçındılar.

Sanki karşı çıksalar ne olurdu?

Durdurabilirler miydi?

Durduramazlardı... Belki biraz geciktirebilirlerdi; hepsi o kadar.

Dünün Günboyu

Dün, bir insanlık ülküsünü amaç edinerek bir araya gelip etkin olarak çalışmak üzere ilk kez örgütlenen adamlar şöyle düşünüyordu:

"Dinsel inanç, türü ve kapsamı ne olursa olsun, bireye huzur ve mutluluk getirebilir. Bireyi dinsel inançlarından soğutmak ya da bunlardan tümüyle uzaklaştırmaya çalışmak hiçbir işe yaramaz. Aksine, birey belirli bir inanç sahibi olduğu ölçüde sağlam bir karakter edinebilir."

Adamların bu bağlamdaki görüşleri şöyle sürüyordu:

"İnsanların birleştirilmelerine bakılmalı, aralarında dostluk ilişkileri kurulmalı, var olanlar güçlendirilmelidir. Oysa dinler, farklı inançları olan toplumları birbirlerinden uzaklaştırmakta hatta birbirleriyle çatışmalarına neden olmaktadır. Bu ise hümanizmin gelişimini engellediği gibi, insanın evrimini sağlayacak olan bilimsel ilerlemeyi de kösteklemektedir."

Adamlar, görüşlerini açıklarken simgeler (semboller) kullanıyordu. Bunları şöyle bir anlatımla dile getiriyorlardı:

"Nasıl çağlar boyunca insanların barınması için binalar, dinsel pratik için tapınaklar inşa edilmiş, böylece insanların nesnel birliğinin sağlanmasına katkıda bulunulmuşsa, şimdi de farklı inançları olan kimselerin bir arada ve bir çatı altında ortak amaçlar doğrultusunda birleşebilmeleri için tinsel birlik oluşturmalarına katkıda bulunulmalıdır. Tinsel birliği oluşturmak üzere bir araya gelenlerin toplandığı yer, herhangi bir din ya da inancın tapınağı değil, **insanlığın mabedi** olur."

Adamlar, bu amaçla önce insanlar arasındaki ayırımcılığın giderilmesinin farkındaydı ve şöyle bir görüşü savunuyordu:

"İnsanlar arasında ayırımcılığa neden olan bir diğer etken toplum içindeki sosyal sınıflardır. Özellikle halkı yönetme yetkisini ellerinde tutan soylular, geniş halk kitlelerinden kopuk bir yaşam sürmekte, kendi zümresel çıkarlarından başka bir şey düşünmemektedirler. Bir insana, soylu olup olmadığına bakılarak değer biçilemez. Kimileri soylu doğmuş olabilir ama bu onların özgür ana babalardan olma özgür insanlara oranla üstün kılmaz.

Aksine, geniş halk kitlelerinin düzenli ve mutlu bir yaşam elde edebilmesini sağlayanlar, onlar için çalışan özgür insanlardır. Özgür insanlar da, soylular gibi dürüst ve onur sahibi kimselerdir; yüzyıllar boyunca, toplumların yararına olumlu yapıtlar gerçekleştirmişlerdir. Aralarında oluşturacakları birlik, evrensel hümanizmin ilerleyebilmesi doğrultusundaki güçlerini artıracaktır."

Halktan insanların oluşturacağı ve hümanizmi hedefleyen bu kurumun ilke ve yöntemleri, o tarihlerin koşulları altında ancak bu kadar olabilirdi.

Kısa bir süre sonra Burjuvazi'ye doğru bir eğilim görüldü.

Bu eğilimin temelinde, aydınların politik ve ekonomik bakımdan güçlenmesi istemi öncelik taşıyordu. EŞİTLİK ilkesi artık ortaya konuyordu.

Ancak bu ilke henüz yalnızca "doğuştan özgür" sayılan insanların, "soylu" olanlarla eşitliğinden ileri gidememekteydi.

Adamların bu eylemi, halktan kişilerin bir araya gelerek sivil toplum örgütleri kurabilmelerine olanak sağlaması nedeniyle pek tutuldu. Ancak düşünsel yapısının öğeleri yetersizdi. Batı dünyasının insanına, özlemlerine ulaşabilmesi bakımından bir ortam sağlamanın ötesinde henüz yeni bir olanak getirilememişti.

Buna karşılık, artık durdurulamaz bir aşamaya varmış olan düşünsel eylem, adamları da etkiledi.

Dünün sabahında güneş yükselirken oluşan özgün düşünsel yapılarının da değişip gelişeceği müjdesini verdi.

Dinsel toleransın aşırılığa vardırılması, toplumun geleneksel yapısının doğruluğu üzerine kuşku kondurulması, ancak bireyin düşüncelerinde kaldığı sürece tepkisiz kalabilirdi. Nitekim dünün öğle saatlerinde adamlar topluca kurumsal bir girişime kalkışınca şimşekleri üzerine çekti.

Bu nedenle, daha tutucu bir toplumsal yapısı olan yerlerde henüz gücünü yitirmemiş olan monarşik erke karşı kurumun varlığını koruyabilmek bakımından dünün gün doğumundaki özgün deist nitelikli ilkelerden geri adım atmak, Katolik değilse bile Protestan inanç öğelerinin kurumsal boyutta benimsenmesine razı olmak gerekti.

Dolayısıyla, kurumun tutucu kanadındakiler genelde Hristiyan Hümanizmi olarak nitelenebilecek bir tutuma yönelirken, çalışmalarında bilimi ilgi alanlarından olabildiğince uzak tuttu. Beri yanda ilericilikten ödün vermemeyi kafalarına takmış olanlar ise kelleyi koltuğa almış gibiydi.

***

Katolik Kilisesi bu gelişimden çok tedirgindi. Üstelik bir de bu kurumun benimsenmiş dogmalar ile açıkça savaşıma girişmesi Kilise babalarını neredeyse çıldırtacak boyuta vardı. Kurumun kökeni tarihin derinliklerine gömülü kalmış birtakım eski akımlara dayandırılıyordu.

Aydınlanma Çağı'nın eşiğine gelmiş olan Avrupa insanı ise bunu çok çekici buldu. Descartes'ın akılcı ilkeleri, genel düşünsel gelişimin ana esinlenme kaynağı oldu. Temeli din olan geleneksel ahlâkı hafife alma eğilimleri başgösterdi.

Derken Montesqieu, din ve ahlâk kurumlarına karşı açıkça saldırıya girişti. Kilise yasalarının yerini insan bilincinin ve buyrultusunun üstünlüğü almaya başladı. Teist dinlerde sözü edilen "bireysel kurtuluş" yerine, insanlığın toplu gönenç ve mutluluğunun varsayımsal bir "öteki dünya"da değil, üzerinde yaşanılan "bu dünya"da sağlanması özlemi getirildi.

Bu eğilim Voltaire'in felsefesinde bütünleşti. Çağımızın anlayışına hayli yakın bir bütüncü hümanist ülkü olmaya dönüştü.

Voltaire, çağın uygarlığının eski uygarlıklardan daha üstün olduğunu, bunun da gelişeceğini, hiçbir gücün insanın evrimini durduramayacağını ileri sürüyordu. İnsanlığın gelişimini akıl ve toleransın benimsenmesine, bireysel ve toplumsal özgürlüğe dayanan bir dünya kurulmasına bağlıyordu.

***

Dünün öğle ertesinde Diderot ile d'Alembert'in öncülüğünü ettiği ünlü Ansiklopedi hazırlandı ve basımına girişildi.

ENCYCLOPÉDIE,
OU
DICTIONNAIRE RAISONNÉ
DES SCIENCES,
DES ARTS ET DES MÉTIERS.
PAR UNE SOCIETÉ DE GENS DE LETTRES.
TOME SIXIEME.
A PARIS,
M. DCC. LVI.

Bu yapıt, bilimlerin ve felsefelerin evrimini çiziyor, gözlem ile deneyin değerini vurguluyor, gerçeklerin bulunması uğraşısında bilimsel verilerin üstünlüğünü ortaya koyuyor, böylece halkın gözünü açmaya çalışıyordu.

Ansiklopedistler dine doğrudan saldırmıyordu ama açıklama ve yorumları Kilise'nin dogmalarını yıkıyor, öğretilerine ağır darbeler indiriyordu. Evreni, dünyayı, düşünceyi, toplumu ve politik kurumları pozitivist ve akılcı bir görüşle inceliyor, bunların üzerindeki tanrısal buyrultuyu âdeta hiçe sayıyordu. İnsanları, her ne bakımdan olursa olsun özgürlüklerini aramaya, onu elde etmeye, koruyarak sürdürmeye çağırıyorlardı.

Bu yüzden krallar ve diğer birçok soylu da Ansiklopedi'ye karşı çıktı ve Ansiklopedistler'i ezmeye girişti.

Jean Jacques Rousseau da Ansiklopedi'ye karşı çıkanlardandı. Fakat onun karşı çıkışı duygusal yaklaşımından ileri geliyordu. Rousseau, aslında doğuştan iyi olan insanın, bencillik ve köleliğin kaynağı olan mülkiyetin etkisiyle toplum içinde yozlaştırıldığını savunuyordu. Ortaya attığı felsefe bir yandan ekonomik bir nitelik taşımaktan çok duygusal nitelikli insancı sosyalist düşünülerin kapısını açmaya hazırlanırken, diğer yandan bireyin öz varlığındaki iyilikleri arayıp bulmasını öneriyordu.

Adamlar her iki tarz düşünü ve yaklaşımdan da etkilendi. Her şey bir yana dursun, oluşturdukları kurumun özgün düşünsel yapısının yetersiz kaldığı, bunun geliştirilip çağa uyarlanması gereği bir kez daha ortaya çıktı.

Artık toplum kıpırdanmaya başlamıştı. Kralın geleneksel gücünün karşısına ulusun gücünü çıkarmaya yönelmişti. Bireysel ahlâk bakımından herhangi bir dinsel yetkeye gerek olmadığı görüşü de güç kazanıyordu.

Ancak adamlar düşünsel bakımdan kendi aralarında bir türlü tam bir uyum sağlayamıyordu. Kimileri bilimselliği öncelikli tutarken kimileri giderek daha çok gizemcilik (mistisizm) üzerine kurulu bir düşünce tarzına yöneldi.

Kurumun düşünsel yapısını okültist ilkeler ve yöntemler üzerine oturtmak isteyenler bile çıktı.

Fantastik düşünüler ve yaklaşımlar birbirini kovaladı durdu.

Adamlardan kimisi Leibniz'in düşünceci gelenekçiliğinden esinlenerek dinsel bir kisveye büründü. Din ile bilimi çağlar öncesinde olduğu gibi yeniden bağdaştırmaya yöneldiler.

Bu yöneliş çeşitli ve karmaşık eğilimlerin doğmasına neden oldu. Bunun çözümü ancak Immanuel Kant'ın felsefesiyle sağlanabildi.

Kant, din ile bilimin apayrı şeyler olup bunları bağdaştırma çabasından hiçbir sonuç alınamayacağını ileri sürüyordu. Ahlâkı dinden soyutluyor ama bunu yaparken dinsel inançları küçümsemiyordu. İnsanın evrimini bilimdeki gelişime bağlı tutarak akıl ilkelerine öncelik veriyordu. Buna karşın insanın duygusal eğilimlerini de göz ardı etmiyordu.

Adamlar, ikindi zamanına Kant'ın bu bireşimci felsefesiyle yenilenmiş bir düşünsel yapıya kavuşarak girdi.

***

Dünün akşam öncesi, genel olarak Batı'da tarih boyunca görülmüş en karmaşık olayların yaşandığı bir dönem oldu. Hem toplumsal hem düşünsel açılardan devrim ve karşı devrimler birbirini kovaladı.

Kapitalizmin oluşumu, onu izleyen endüstri devrimi, sonra Sosyalizme yöneliş, iletişim olanaklarının artışı gibi düşünsel yapıyla doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte düşünceyi hayli etkileyen saymakla bitmez çeşitli sosyal, bilimsel, teknik, politik ve ekonomik etken birbiriyle iç içeydi. Bunlar, toplumsal yaşamın koşullarını eskiye oranla birbiri ardınca ve oldukça kısa süreler içinde büyük değişimlere uğrattı.

Batı dünyasının insanı bir yandan toplumcu, diğer yandan dinsel ve kültürel sorunların yepyeni ve bambaşka açılardan ele alınıp ortaya konuşuyla, sürekli düşünsel değişimler sergiledi.

Adamların düşünsel yapısı da giderek billurlaştı.

Dünün akşam saatleri, gün batımı yaklaşırken, birbirinden farklı çok sayıda düşünsel eğilim iki karşıt kanatta kutuplaştı. Biri yine tutuculukta diretti; diğeri yine özgürlük ve ilericiliği seçti. Bu bakımdan Batı cephesinde yine yeni bir şey yok.

Tutucu (muhafazakâr) olmayı seçenler eskiye olan bağlılıklarıyla öğündü; hatta bundan gurur duyduklarını açıklamaktan bile çekinmedi. Öylesine ki çağı yakalayabilmek bakımından zaman zaman "ufak tefek" denilebilecek birtakım yenilikler yapmak zorunda kalınca, bunun gerekçesini uzun uzadıya açıklamak gereğini duydular. Sanki ağır bir suçlama ile karşı karşıya kalmış gibi kendilerini savundular.

İlericiliği benimseyenlerin kanadındaki düşünsel yapıda ise zaman zaman değişimler izlendi. Toplumsal katmanların, bilim ve felsefenin gösterdiği yeniliklerden etkilendiler. Bu etkiler, yaşanılan dönemin koşullarıyla uyumlu biçimde değerlendirildi, evrensel bir insanlık ülküsünün doğrultusunda kuruma uyarlandı. Hepsi geçerli oldukları sürece "diyalektik" olarak niteleyebileceğimiz bir öğretimin kapsamında yer aldı. Hiçbir zaman kesinleştirilmedi ve dogmalaştırılmadı. Aksine, evrime açık olmaları öncelikli tutuldu ama bu olgu, ilerici olmayı benimseyen adamların tutuculara oranla üstünlük sağlamasına yetmedi.

İkisine birden topluca bakarsak, durum "eski fil eski at!"

İnsan, özellikle kendi yaşamı süresince sosyal ve düşünsel yapıda birtakım değişmeler oluşmasından hoşlanmaz. Uyum gösteremeyeceğini sanır ve çekinir. Bu nedenle daha çok tutuculuğa, olanı olduğu gibi korumaya eğilimlidir. Bu eğilimiyle kendini daha rahat, korunmuş ve güvende duyumsar. Bu yüzden, tutuculuğu benimseyenler, tarih boyunca ilericilikten yana olanlara ve değişip gelişmeyi savunanlara oranla çok daha büyük bir "kitlesel güç" oluşturmuş, ilkeleri ve kurumlarındaki öğretimlerinin kapsamı bakımından çok daha tutarlı olmuştur.

İlericiler ise bu tutumlarının gereği olarak öncelikle özgürlüğü savunur. Her kafadan ayrı bir ses çıktığı için kendi aralarında birlik oluşturmak bakımından hayli güçlük çekmişlerdir.

Dünün akşamında, ilericiliği benimseyen adamların arasında üç temel eğilim görülmekteydi:

1. Kurumun ilk örgütsel oluşumu sırasında ortaya konmuş olan, bakış açısı bakımından değişik anlamlara çekilebilecek ya da yoruma elverişli oluşları nedeniyle farklı yönelimlere neden olabilecek öğeleri ve konuları açıklığa kavuşturmak;
2. Artık hemen hiçbir işe yaramayan, uygulanması olanaksız, simgesel bakımdan bile değerlendirilemeyecek ya da birtakım zorlamalarla yapay anlam ve değerler kazandırılabilecek olan öğeleri kaldırmak;
3. Güncel gereklere uygun ilkeleri ve kurumun öğretiminde yer alan öğeleri birtakım dolaylı ya da dolambaçlı anlatımlara girişmeden, açık seçik biçimde ortaya koymak.

Bunların yapılabilmesi kolay olmadı elbette... İlerici adamlar arasında hayli farklı eğilimde olanlar vardı.

Bunu yadırgamamak gerekir; çünkü bu ortamda her şeyden önce insana “özgür düşünce hakkı” tanınıyordu.

Buna karşılık, ilerici kanatta yer almakla birlikte kurumun düşünsel yapısı bakımından böylesine geniş ölçüde toleranslı bir tutum benimsenmesini kaldıramayan, alışageldikleri yöntemleri birer “gelenek” olarak niteleyip bunların değiştirilmemesini savunanlar da vardı.

Bir diğer kutupta ise açıkça “devrimci” bir nitelik taşısa da tüm alışılmış geleneklerin bir anda silkilip atılmasından, eskiyle hiçbir bağlantısı ya da eskiye benzerliği olmayan yepyeni bir kurumsal anlayış oluşturmaktan yana olanlar yer alıyordu.

Kimileri ılımlı tutumu, çağ dışı kalmış geleneklerden kurtulmanın gerekli olduğunu savunurken aşırılığa kaçmayıp ölçülü olmayı öngörüyordu.

Bu nedenlerle Adamlar Birliği kurumunun düşünsel yapısı bakımından ilerici adamların yer aldığı kanatta, dünün gün batımına kadar tam bir birlik ve uyuşma sağlanamadı. Nitekim bu olgu da adamlardan tutucu kanatta yer alanların örgütsel bakımdan dünya çapındaki üstünlüğünü pekiştirmesine yaradı.

***

Dünün akşamı iyiden iyiye çökerken hemen tüm ulusları saran ilk savaş patladı. Bildiğimiz savaş bu: Birinci Dünya Savaşı. Bu adın ne denli doğru konmuş olup olmadığı tartışmalıdır ama dünyanın her yanını olmasa bile tüm Avrupa’yı sarmıştır.

Bu savaş, ilerici adamların ülkelerine diğerlerinden çok daha fazla zarar verdi. Üstelik savunulan ilkelere öylesine ters düştü ve amaçlarına ilişkin umutlarını öylesine yıprattı ki onları “önce düşünsel bakımdan birliklerini sağlayıp bundan sonra bir dünya çapında örgütsel düzen içinde birleşmeye çalışmak” yerine “önce evrensel düzeyde geçerli bir örgütsel birlik oluşturup sonra böyle bir örgütün çatısı altında toplanarak düşünsel uyuşmaya varmaya çalışmak” seçeneğini benimsemeye âdeta zorladı.

İlerici adamlar, tutucu kanatta yer alan adamların her türlü politik olanağı kullanarak uyguladıkları tüm engelleme girişimlerine karşın, aralarında uluslararası düzeyde bir örgütsel birlik kurmayı başardı.

Böyle bir çatı altında bir araya gelince, ortaklaşa benimsedikleri ilkeleri şöyle belirttiler:

- Amacımız, insanlar arasında dostluk bağları oluşturmak, gerçekleri araştırmak, ahlâkın geliştirilmesine, iç dayanışmanın artırılarak insanlığa yaygınlaştırılmasına çalışmaktır.
- Görevimiz insanlığın gerek nesnel gerekse tinsel gelişimini, gerek düşünsel gerekse sosyal birlik ve bütünlüğünü sağlamak üzere, elimizden gelen her çabayı harcamaktır.
- Tüm onurlu ve idealist insanların, bu birlik zincirine katılabilmeleri için çaba gösterilmelidir.
- Benimsenen en önemli düstur toleranstır.
- Adamlar gerek kendi öz varlıklarına gerekse tüm insanların vicdan özgürlüğüne saygılı olmalıdır.
- Her türlü çalışma, bedensel ya da düşünsel oluşu arasında fark gözetilmeksizin aynı ölçüde saygın tutulmalıdır.

Benimsedikleri düşünsel yapı kapsamında öteden beri "özgürlük", "eşitlik", "bilimsellik", "akılcılık", "tolerans", "alçak gönüllülük", "sevgi", "saygı", "onur", "özveri", "sevecenlik", "dürüstlük" gibi ilkeler vardı.

Gecenin ilerleyen saatlerinde, bu ve benzerlerine ek olarak bir de yaptıkları içrek nitelikli çalışmalarda uygulamayı öngördükleri düşünsel yaklaşımın temel niteliğini belirleme gereğini duydular.

Bu ise kurumun tutucu kanadında benimsenen ve hep öyle kalması gerektiği savunulan "metafizik düşünce"ye karşıt "diyalektik düşünce" oldu.

Böylece ilerici adamlar için dün, yeni bir günün müjdesini vererek gece yarısı sona erdi.

Bugün

Günümüzün sabahında, ilerici adamlar, artık bu kurumun düşünsel yapısını oluşturan ilkeleri kendilerine göre şöyle dile getiriyordu:

- Biz, ahlâk eğitimi ve dayanışma uygulamasıyla gerçeklerin araştırılmasını amaçlayan, kesinlikle insansever, felsefî ve evrimsel bir topluluğuz. Nesnel ve tinsel gelişim, bireysel olgunlaşma ve insanlık toplumu için çalışırız.
- İlkelerimiz, karşılıklı tolerans, bireyin hem başkasına hem kendisine saygısı ve saltık bir vicdan özgürlüğüdür.
- Metafizik kavramlar üzerine herkesin kendine özgü bireysel değer yargıları bulunabilir. Bu gerekçeyle, her türlü dogmatik benimseyişi tümüyle yadsıyoruz.

- Yeryüzündeki adamları birleştiren dostluk bağlarının tüm insanlığa yaygınlaştırılmasını görev bildik. Üyelerimize, kendi iç işlerimize özgü bilgileri saklı tutarak, amaç ve ilkelerimizi başka insanlara anlatıp öğretmelerini, kendilerinin de birer örneği olmalarını öğütlüyoruz.
- Görevi gereği her adam, tüm koşullar altında yardımsever, aydın, kendisiymiş gibi başkalarının yaşamını tehlikelerden koruyucu ve haksızlıklara karşı savunucudur.
- İnsanın çalışmasını kaçınılmaz görevlerden biri sayıyoruz. Bedensel çalışma ile zihinsel çalışmayı eş değer görüyoruz.

***

Güneş iyice yükseldi. Öğle zamanına gelindi.

Adamlar Birliği'nde gün doğumundan hemen sonra ortaya konmuş olan ilkelere ne ölçüde uyulmuş olduğu tartışabilir. Belirtilen amaçların gerçekleştirilebilmesi için herhangi bir ilerleme sağlanmış olup olmadığı da sorgulanabilir.

Kaldı ki bu kuşku sadece ilerici adamlar için söz konusu değildir. Tutucu kanatta çok daha etkili olarak, çok daha önce ortaya çıkmıştır. Gerek ilerici gerekse tutucu kanatlarda bunun böyle olmayacağı, böyle yürümeyeceği çoktan anlaşılmıştır.

Dünün sabahındaki evrensel nitelikli amaçlar bugün değişmiş olmasa bile, bunların gerçekleşmesi yolunda ilerleme isteniyorsa uygulamanın değiştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Tutucu kanattaki adamlar, düşünsel yapıları bakımından eylemde gereken değişimi göstermeye yatkın değildir. Güncel olarak toplumun yararına yapılacak birtakım aktif çalışmalarda, bu kurumu bir basamak olarak kullanmak eğilimindedirler.

Bunun üzerine ortaya, "O zaman bu kurumun içrek niteliğini korumasının, dolayısıyla kendine özgü bir öğretiminin bulunmasının ne gereği var?" diye bir soru atılabilir.

Nitekim günün öğle ertesinde bu soruyla sık sık karşılaşıldı.

Bugün için tutucu kanattakiler bu soruya yanıt vermekte hayli güçlük çekiyor, "Kurumsal bakımdan öteden beri sürdürülmüş olan geleneksel yapı böyledir. Bundan sonra da böyle gidecektir." demekle yetiniyorlar.

Bu ya bir kaçamak yanıt ya da polemiğe sapıştır.

Tutucu kanattakiler, sanki özgürlüğe gereken önemi veriyormuş gibi kendilerine yöneltilen eleştirileri “özgürlüğe saldırı” olarak niteliyor. Eleştiri ve uyarılara kulak vermek şöyle dursun, sırtlarını çevirip işitmezden, aldırmazdan geliyorlar.

Bu tutum yanlıştır. İnsanlık ülküsünün gerçekleştirilebilmesi bakımından hiçbir işe yaramaz.

İlerici kanattakiler ise bugün eleştiriye açık olduklarını ileri sürüyor. Ancak kamuoyunun onlardan etkin ve açıkça yararlı birtakım eylemsel girişimler beklediği belirtilince, kurumun yapısının buna elverişli olmadığını söylüyorlar. Kuruma bundan yüzyıllar önce konmuş birtakım kurallardan özveride bulunarak, farklı bir örgütsel yapı edinmeye pek yanaşmıyorlar.

Bana göre böylece onlar da kendilerini bir başka tutuculuğa tutsak eden bir kisveye bürünüyor. Bireysel yeğleyişlerim bakımından tutucu kanatta yer alanlardan değil, ilericilerden yana olduğumu, bu bağlamda objektif bir tutum sergilemediğimi keşfetmişsinizdir.

Tamam, orası öyle ama doğruya doğru, eğriye eğri…

***

Tutucu kanattakilerin düşünsel yapıları bakımından hiçbir değişim göstermemekte direnmekte oluşlarına karşın, kamuoyunun rahatça izleyebildiği belli birtakım etkinliklerde bulunmakta oluşları da dikkate değer.

Buna karşılık, ilerici kanattakilerden bir bölümü de, -hepsi değil- sıradan birtakım etkinliklerde bulunmak yerine, bulundukları toplumun yönetim erkini etkilemek hatta bir insanlık ülküsünün gerçekleşmesi bakımından yönlendirmek üzere girişimlerde bulunuyor. Kurumun aslında “bireysel” olan bu çalışma tarzı ilkesini “kurumsal” boyuta taşıyor.

Buna karşın bugünden de pek umut yok...

Anlaşılan gün boyunca pek farklı bir olgu ile karşılaşmayacak, bugünün akşamını da böyle edeceğiz.

Peki, hiç olmazsa yarın için umut var mı?

Belki!

Yarın Üzerine Varsayım

Bugünün gece yarısında “Acaba yarın nasıl olacak?” diye bir soruya gerçekçi olabilecek yanıt bulmak çok zor.

Geçen günün düşünsel yapısında “bilimsellik” öncelik taşıyor, istesek de istemesek de ağırlığını duyumsattırıyor.

Bu böyleyken, yarın için "kehanet" olarak nitelenebilecek bir tahminde bulunmaya girişmek ne denli doğru olur?

"Doğru olsa da olmasa da böyle bir kurum tasarısını ortaya atan benim. Dolayısıyla geleceğin olasılıkları üzerine hiç olmazsa birkaç söz etmekten kaçınamam." diye düşündüm.

***

Dünün sabahında "tutucu kanat" ya da "ilerici kanat" diye bir ayırım yoktu. Toplum ileri gitmek istiyor ama birtakım zümreler onu elden geldiğince durdurmaya hatta geri çekmeye çalışıyordu. Bu çabanın ardında bir ülkü değil, iyi niyet de değil, olan bu çıkar kaygıları vardı.

Üstelik egemenlik ve güç. aslında küçük bir azınlık olan bu çıkarcı ya da yararlanmacı çevrenin elindeydi.

Dünün ilerleyen saatlerinde, egemen güçlerin baskısı adamların sonradan tutuculuğu benimseyen kanadını boyun eğmek zorunda bırakmıştı. Bu baskı günümüzde artık eskisi kadar güçlü değil ama sona ermiş ya da ortadan kalkmış olduğu da söylenemez.

Buna karşın tutucu kanatta süregelen ve hiç değiştirilmeyen düşünsel yapının çağdaşlaşmasından umut kesildi.

Bu nedenle, tutucu kanattaki adamlar bakımından da yarın bu kurum ikinci plana düşecektir.

Ancak gelecekteki bu değişim, yarının ilerleyen saatlerinde tıpkı Ortaçağ sonlarında Batı dünyasında görülen RÖNESANS patlaması gibi bir yeniden oluşuma yol verebilir.

Eğer diyalektiğin **"nicelikten niteliğe geçiş yasası"** bu alanda da geçerliyse, -Abdürrahim olsa geçerli olduğunu söylerdi- tutucu anlayışın yarın sıçramalı bir değişim göstermesi, bir diğer deyişle evrimi yaşayarak değil, devrim geçirerek edinmesi kaçınılmaz.

İlerici kanatta yer almış adamlar bu bakımdan tutuculardan daha şanslı gibi görünüyor.

Çünkü bugünü geçmişlerinden yararlanarak oluşturup yarına daha iyi hazırlandılar.

Buna karşın dilerim yarına sahip çıkmaya kalkışmak gibi bir yanılgıya düşmezler.

Çünkü yarının sahibi artık onlar değil, bugünün gençleri olacaktır.

***

Bugünün gençlerini, biz orta yaşlı ya da yaşlılığa doğru ilerleyenlerin doğrularının “tek doğru” olduğunu benimsemeleri için zorlamaya, bu bağlamda baskı yapmaya, etkilemeye girişmeye hiç hakkımız yok. Bizden öncekilerin bu tutumundan yakınmamış mıydık?

Yarın, bugünün adamlarının değil, henüz adam olmamış gençlerin bir insanlık ülküsüne nasıl baktıkları, onu nasıl karşıladıkları önem taşıyacaktır. Onlar “bir insanlık ülküsü”ne bizim baktığımız gibi bakmayacak gibi bir görünüm yansıtıyor.

Adamlar, sadece kendilerinden öncekilerin değil, sonraki kuşağın tutum ve anlayışına da saygı göstermesini bilmeli...

Yarının sahibi olacak günümüzün gençliği, içrek (ezoterik) bir dizgeden hoşlanmıyor.

Bu, belki henüz bilmediği, belki iyice anlamadığı, belki önemini ve değerini henüz kavramadığı, belki bu işin içine yeterince girmediği hatta şimdilik girmek istemediği için böyle olabilir.

Nedeni her ne olursa olsun bu olgu, gelecekteki adamların düşünsel yapısının öğelerinin çok daha belirgin olması gerektiğini gösteriyor.

İçrek yapılanma ve çalışma tarzının kaçınılmaz öğeleri olan simgeler, özdeyişler, alegorik anlatımlar hatta içerdiği öğretimin tümü, önemini yitirecek ve bunların yerini bir doktrinsel yaklaşım alacak gibi görünüyor.

Elbette bunun yeni dogmalara hatta bağnazlığa yol açması tehlikesi var.

Gençliğin bunun bilincinde olmadığını söylemek ise boş bir bilgiçlik taslamak olur. Günümüzdeki gençliğin bağnazlığa karşı tutumu, adam olanların bugünkü tutumundan da ileri, ona hiç göz açtırmayacak sert bir eğilim sergiliyor. Bu da, kendi doktrinlerini her gün sorgulayıp gerekiyorsa değiştirmelerini, sürekli bir yenileme çabası içinde oluşlarını ortaya çıkarıyor. Bu niteliklerinden ötürü bugünün adamları, gençliği “tutarsız” görmekte olabilir.

Oysa bu tutarsızlık izlenimi veren tutumun altında, öteden beri alışagelmiş olandan hayli farklı, atılgan, değişimci bir tutarlılık var.

***

Bir insanlık ülküsü olarak ortaya konan "tüm insanların barış ve mutluluk içinde yaşayacakları bir dünya" gençliğe pek çekici gelmiyor.

Gençlik, başka arayışların peşinde…

Gençlik, herhangi bir ülkünün peşinde koşan bir kurumun varlığını koruyabilmesini **"gerçekçi"** olmasına bağlıyor. Bir insanlık ülküsünü de bir "boş imge" ya da bir "kurgu", en azından bir "tatlı düş" olarak görüyor.

Demek oluyor ki, gençlik yarın adam olduğunda bugünün adamlarının öngördüğü amaçları yeni baştan gözden geçirip değiştirecek... Bu da köklü değişimler gerektirecek...

Adamların günümüzde benimsediği sosyal ilkeleri gözden geçiren gençlik, bu bakımdan uygulamada hemen hiçbir şey yapılmadığını da belirtiyor. Bunların hemen hemen hepsinin lâfta kaldığına dikkat çekip, sadece yapılması olanaklı şeylerin ilke edinilmesini, olanaksızlığı belli şeylerle uğraşılmamasını, boşuna zaman ve emek yitirilmemesini öneriyor.

Bunları bugünün adamları yapmazsa, bugünün gençliği adam olduğunda yarın yapacak gibi görünüyor.

Gençlik, adamların ortaya koydukları amaçlar ile kurumsal yapılanmada benimsenen "toplu eylemden kaçınma" ilkesi arasındaki çelişkiyi de çok iyi görüyor. Bunu içine sindiremiyor ve kıyasıya eleştirerek soruyor:

"Bireysel çalışma ve girişimlerinizle, kendinizi ve belki de yakın çevrenizi biraz daha bilgili ve erdemli kılmanın ötesinde, benimsediğiniz amaçların gerçekleşmesi bakımından bugüne dek ne ilerleme sağladınız?"

Bu sorunun yanıtının dün olan bitenleri anlatmakla verilişi gençliğe yeterli gelmiyor. Dünü değil, bugünü soruyor. Birtakım dolambaçlı açıklamalara, kaçamaklara girişildiğinde, şöyle diyorlar:

"Adamların yeni baştan kurumsallaşması gerekir. Adamlar Birliği'nin, (bu adı taşımaya devam etmeyebilir) belirgin bir stratejisi olmalıdır. Bunun doğrultusunda yapılacak olan somut çalışmalarda, her adam, bilgisine, deneyimine, beceri ve yeteneğine göre saptanacak belirli bir görev üstlenmeli ve bunu yürütmelidir."

Gençliğin eylemsellikten yana olan bu görüşü, kurumun tutucu kanadında bugün görülen çöküntünün yakında ilerici kanada da yansıyacağını sezdiriyor.

Gençlik, kendine göre çok uzun bir süre içinde gerçekleşmesi beklenen tasarımlar peşinde koşmak da istemiyor.

Hele bu "çok uzun süre"nin ne olduğu açıkça ortaya konamayınca hiç yanaşmıyor.

Onu daha güncel, somut, pratik, özellikle kendi yaşam süresinde kesin sonuç alınmasını beklediği, bunu görmek istediği, bunu yaşayacağı amaçlar ilgilendiriyor. Daha hızlı ve bilimsel düşünüyor. Akılcılığı idealist olarak değil, özdekçi (materyalist) bir yaklaşımla benimsiyor.

Gençlik, doğaya karşı bugünün adamlarından çok daha duyarlı bir tavır sergiliyor. Bu tavır, salt "doğa" ya da salt "insan" için olmakla kalmayan, çok daha geniş kapsamlı, **"doğayla barışmış ve bütünleşen insanlık"** biçiminde evrensel bir anlayış tarzında görünüyor.

Bugünün ilerici kanattaki adamları insanlar arasında ayırımcılığa yol açan köktenci tutumlara edilgin (pasif) bir yöntemle karşı çıkarken, gençlik bunu yetersiz buluyor. Ayırımcılığın her türüne kökünden ve hoşgörüsüz bir tutumla karşı çıkıyor, eleştiriyor, kınıyor, şimdiden karşıt etkinliklere girişiyor. Özgürlükte zaten hiçbir sınır tanımadığı, eşitliği doğal saydığı için, bugünün adamlarının bu bağlamdaki ilkeleri, çoğunun indinde bir "ilke" bile sayılmıyor.

Yarının adamları olacak bugünün gençliğine göre, "önce toplum ve insanlık, sonra birey" değil, "önce birey ve sonra çevresel toplum, daha sonra insanlık" önem taşıyor.

Gençliğin bu tutumu, âdeta Nâzım Hikmet'in dizelerinden birinde geçen şu dileği pekiştiriyor:

"Yaşamak,
Bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşçesine
Bu hasret bizim."

***

Dünden gelip, bugünden hızla geçerek geleceğin nasıl olabileceğine ilişkin olmak üzere zihnime yansıyabilen olasılıkları düşündüğümde, ister istemez günümüzdeki adamların gerçekten de “adam” olup olmadığını sorgulamanın gereğini duyumsadım.

Çuvaldızı bırakıp iğneyi aldım:

Kendime batırıp, baktım.

Henüz adam olamadığımı fark ettim.

Adam Olabilmek

Batı dünyasındaki düşünürlerden söz edildiğinde, genellikle iki tarihsel dönem üzerinde durulur. Biri Ortaçağ öncesi, diğeri sonrasıdır.

Ortaçağ öncesinde özellikle Antik Batı Anadolu ve Yunan uygarlıklarının düşünürleri ağırlık taşır.

Aslında bu düşünürler, toplumlarında kendilerini "aydın" yapan ışığı Doğu dünyasının düşünürlerinden almıştır.

Etimolojik olarak Anadolu sözcüğü, Yunancada "Anatole" biçiminde dile getirilen ve "gün doğuşu" anlamına gelen sözcükten dönüştürmedir.

Nitekim bu nedenle Batı felsefesinde hep **"Ex Oriente Lux"** (Işık Doğu'dan Çıkar) sözü kullanılır ama bu ışığın çıktığı kaynak felsefe üzerinde pek durulmaz. Hatta "Antik Grek" olarak adlandırılan uygarlığın, özellikle bunun bilgisel ve kültürel temelinin Ege Denizi'nin batısında değil doğusunda, Anadolu'nun batısında oluşup geliştiği de çoğu kez göz ardı edilir.

Elbette bu tutumun kökeninde yer alan bir neden vardır. Kimileri bunu doğrudan ve yalnızca "din" konusuna bağlar ama bu çok dar kapsamlı bir düşüncedir; dolayısıyla yanlıştır. Antik Grek uygarlığındaki din ile Batı'da yaygın dinin ilgisi yoktur. Konumuzun başlığı ile bağlantı kurulursa, bu nedenin bir yönü toplumsal düzeyde "adam olmamak" deyimiyle dile getirilebilir.

Aziz Nesin'in öykülerinden birinin ***"Biz Adam Olmayız"*** başlığını taşıdığını anımsıyorum. Oysa adam olmalıyız. 1960'lı yıllarda, o günün koşulları göz önünde tutulduğunda haklı olan Aziz Nesin'i 21. yüzyılda artık haksız çıkarabilmeliyiz.

Yapabilirsek!

Zor!... Topluma şöyle bir göz atarsak henüz yapamayacakmışız gibi bir görüntüyle karşılaşıyoruz.

Umut?

Sönmesin ama gerçekleri de görmezlikten gelmeyelim.

***

Antikçağın ardından, neredeyse bin yıl süren ve Batı dünyasını karanlığa boğan Ortaçağ dönemi gelir.

Aslında bu dönemde kesinlikle hiçbir bilimsel ilerleme olmamış, hiçbir felsefe üretilmemiş değildir. Fakat bilim ve felsefe bu dönemde çok cılız kalmıştır.

Çünkü özgürlükler kaldırılmış, akıl zincire vurulmuştur.

Bu nedenle yaklaşık bin yıl boyunca Batı toplumu, bundan önceki gelişimiyle karşılaştırıldığında, hem bilimde hem felsefede hem de sanatta olsa olsa bir arpa boyu kadar ilerleyebilmiştir.

Ortaçağın sonlarına doğru Batı dünyası, Doğu'da parlayan ışığın yine farkına varır. Bu kez ışığın kaynağı sayılan Uzakdoğuya İslâm uygarlığı da eklenmiştir. Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda İslâm dünyasında araştırıcılar ile düşünürler, bilim ve felsefede büyük atılımlar sağlamıştır.

Fakat İslâm uygarlığının bu görkemi birdenbire durdurulur. Işığını yine Doğu'dan almış olan Batı dünyası aydınlandıktan sonra başını alıp ileriye doğru giderken, Doğu dünyası kendi ortaçağ düzeyinde kalakalır.

Batı dünyası, Rönesans ile uyanır. Gözlerini iyice açınca kalkıp ilerlemeye girişir. Hızı giderek artar.

Avrupa'da özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda gerek bilime gerekse felsefeye yepyeni boyutlar kazandıran bilim adamları ve düşünürler belirir. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki "Aydınlanma Çağı"nda gerek bilgi gerekse felsefe gemi azıya almış bir at gibi başıboş bırakılmaz; belirgin sisteme kavuşturulur. Nitekim bu yüzden Batı'da, **"Lex Occidente Est"** (Yasa Batı'da oluştu.) deyişi çıkarılır.

***

Tarihte "büyük yüzyıl" olarak da anılan 19. yüzyıl hayli farklı bir karakter sergiler. Bu sırada felsefe biraz duraklama gösterir. Buna karşılık bilim ilerlemeyi sürdürür. Bir yandan uluslararası ticaretin diğer yandan endüstrinin hızlı gelişimi teknolojik atılımlara yol açar.

20. yüzyıl, birbirini kısa aralıklarla izleyen iki dünya savaşının oluşumuna karşın, gerek bilimde, gerek teknolojide gerekse felsefede yeni bir dönem sayılabilir. Bu dönemde oluşanlar anlatmakla bitmez. Önceye oranla pek kısa bir zaman dilimi içinde âdeta birkaç çağ birden yaşanır.

Teknolojinin ağırlığını koyduğu bu dönemler "Elektromekanik Çağı", "Atom Çağı", "Elektronik Çağı" gibi adlarla anılırsa da bunların hiçbiri bu dönemin karakterini tam olarak yansıtmaya yetmez. Sonraki yüzyıllarda bu adlandırmalar unutulabilir ama yakın geçmişimizdeki bu dönemde bize göre her şey baş döndürücü bir dönüşümle ilerleyip gelişmiştir.

İnsanlığı **"Bilgi Çağı"**na hazırlayan dönemdir bu.

Önemli olan, 21. yüzyılda sadece bir azınlığın değil, tüm insanlığın bilgi çağını yakalayabilmesi, onu yaşayabilmesidir.

Eğer Olursan, Yaparsan, Başarabilirsen

20. yüzyıldaki düşünürlerin, geçmişten hayli farklı bir tutumla, bir yandan yaşamın güncel olaylarıyla diğer yandan da doğanın gerçekleriyle bağlantılı "pratik" olarak nitelenebilecek bir felsefe yeğledikleri görülür.

Bu dönemin düşünür ve yazarlarından Rudyard Kipling'in hemen hemen tüm dünyada pek iyi bilinen ***"If"*** *(Eğer)* başlığını taşıyan ünlü şiiri birçok çevirmen tarafından Türkçeleştirilerek yayımlanmış, okullardaki ders kitaplarına bile girmiştir.

Yapılmış çevirilerden birini olduğu gibi alıp aktarmaktansa, yapıtın özgün ritmini korumaya çalışarak bir deneme yapmayı yeğledim.

Bu şiiri dilimize çevirenler arasında Bülent Ecevit bile var. Fakat hepsi sadece anlam üzerinde durmuş; özgün yapıtın ritmini göz ardı etmişler. Ben ise anlam tam yerli yerine tam oturmasa bile şiirin özgün ritmini de korumayı öngördüm.

Rudyard Kipling şöyle diyor:

Eğer çevrendeki herkes kafasını oraya buraya sallarken,
Bunun kusurunu sana bulurlarsa, başını dik tutabilirsen;
Eğer herkes senden kuşku duysa da kendine güvenebilirsen,
Fakat kuşkuculuklarını da hoşgörüyle karşılayabilirsen;
Eğer beklemesini becerebilir ve usanmazsan beklemekten,
Ya da hakkında yalan söylense de yalanlara bulaşmazsan;
Ya da senden nefret edildiği halde hiç nefrete yönelmeden,
Gene de çok iyi gibi görünmez, çok akıllı gibi konuşmazsan;
Eğer hayal kurabilir ama ezdirmezsen kendini hayallerle;
Eğer düşünebilir ama salt düşünmekle kalmazsa amaçların;
Eğer bir arada olabilirsen hem zaferle hem felâketlerle,
Ve bu sahtekârlara karşı tıpatıp aynı olursa tutumların;
Eğer dayanabilirsen duymaya söylemiş olduğun gerçeklerin
Aptallara tuzak kurmak için hilekârlarca ters alınmasına;
Ya da kırımını izleyebilirsen ömrünü verdiğin şeylerin,
Ve girişebilirsen yıpranmış âletlerle yeniden yapımına;
Eğer tüm birikmiş kazançlarını bir küme halinde toplayıp
Atabilirsen hepsini şansın kucağına tek yazı turada;
Ve yitirirsen ve sonra en başına dönerek yeniden başlayıp;
Zararını ise tek bir sözle bile ağza almazsan hiçbir anda;
Eğer yüreğin, sinirin ve gücün çoktan tükendikten sonra da
Şimdi de senin sıran geldiği için onları zorlayabilirsen;
"Dayan!" diyen öz gücünden başka bir şey kalmadığında
Dişini sıkmasını başarır, sonuna kadar dayanabilirsen;
Eğer konuşabilirsen kalabalıklarla, koruyup erdemini,
Ya da krallarla yürüyebilir ama benliğini yitirmezsen;
Eğer ne düşmanların ne de sevgili dostların incitirse seni;
Herkesi önemli sayar ama kimseyi çok önemsemezsen;
Eğer doldurabiliyorsan hiç bağışlamasız olan dakikayı;
Öyle bir mesafe koşusuyla ki altmış saniye değer taşısın;
Senindir işte bütün dünya ve içerdiği nesnenin her bir payı,
Ve - bundan da ötesi var - oğlum, sen artık adam olacaksın!

Rudyard Kipling’in şiirinin çevirisini buraya koyuşumun nedeni sadece kitabın bu bölümünün başlığından ileri geliyor; belirttiği görüşlerin hepsini paylaştığımdan ötürü değil…

Tüm bunları yapabilen bir kişi belki adam olmuş sayılabilir ama adam olmak için ille de bunları yapmak mı gerekir?

Adam olmak için Kipling’in bu dizelerinde hiç değinmemiş olduğu başka niteliklerin edinilmesi de gerekmez mi?

Elbette herkes her konuda olduğu gibi bu konuda da kendine özgü değer yargıları uyarınca özgür düşüncesini oluşturabilir.

Oluşturmalıdır da.

Gerçeklere ulaşmamızda katkısı olabilecek bu düşünceler arasında yer yer karşılaştırmalar yaparak doğruları bulmalıyız.

Bunu yapmayıp düşünmekten kaçınma özgürlüğünü kullananlar ise (böyle bir özgürlük düşünülebilirse) başkalarının özgür düşüncelerine katılmasalar bile saygı duymayı bilmelidir. Öyle yapmalılar ki onlara da saygı duyulsun.

Nitekim daha önce bir ara değinmiş olduğum gibi, 18. yüzyılın yazar ve düşünürlerinden Voltaire, en az kendisi kadar ünlü olan çağdaşı Jean Jacques Rousseau’ya yazdığı bir mektupta şöyle demiş:

“Düşüncelerinizden hiçbirine katılmıyorum ama onları savunabilmeniz için elimden gelen her şeyi yapmaya hazırım.”

Bu sözü daha önceki bir bölümde yazmıştım. Burada tekrar edişim çok önem verişimden ötürü. Tam bir TOLERANS örneği…

Adam olmak için böylesine yüce gönüllü olabilmek gerek.

Adam Gibi Adam

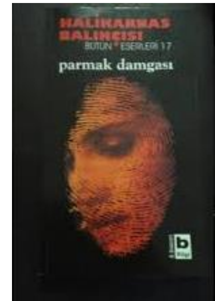
Çoğumuz, ünlü romancılarımızdan Cevat Şakir Kabaağaç'ı yapıtlarında kullandığı takma adıyla, **"Halikarnas Balıkçısı"** olarak tanırız. Özgür düşüncelerinden ötürü o tarihlerde ücra bir yer olan Bodrum'a sürülmüş, yıllarca orada kalmak zorunda bırakılmış olduğu için bu adı kullanmıştır.

Bir televizyon dizisine de dönüştürülmüş, böylece toplumumuzca bir kez daha tanınma olanağını bulmuş ***"Parmak Damgası"*** adlı yapıtından kısaca söz etmek gereğini duydum.

Bu yapıtta Akdeniz kıyılarındaki bir küçük kasabada sünger avlamakla geçinen bir genç erkek ile büyük kentteki varlıklı bir ailenin kızı olup kent yaşamından çok sıkıldığı için Anadolu'da bir yere öğretmen olarak atanmak isteyip o kasabaya yerleşen bir genç kız arasındaki dostlukla başlayıp duygusal bir boyuta varan ilişkiler betimlenir. Gerek kasaba halkı gerekse kızın ailesi, iki genç arasındaki bu ilişkiye karşı çıkar. Bu olay, benzerlerini okumuş ya da izlemiş olduğumuz sıradan öyküler gibi değildir. Hem farklı yörelerin çelişkili töreleri hem de çeşitli kişilik yapıları sergilenir.

Aslında bu iki gencin yaşam tarzları da dünya görüşleri de çok farklıdır.

Çünkü kişilikleri birbirine hiç benzemeyen ortamlarda oluşmuştur. Buna karşın büyük kentteki çevresinin yapay ve yapmacıklı yaşam tarzından bunalmış olan kız, bu şirin Akdeniz kasabasında yakından tanıdığında sevdiği, âşık ve ayrılamaz olduğu genç ile evlenmekte diretir.

Bunun için ailesine karşı ortaya koyduğu gerekçe şöyledir:

«O, adam gibi adam.»

Bu romanda betimlenen "adam gibi adam", içi dışı bir, saklamasız, doğru ve dürüst, art niyetsiz, herkesi seven, çalışkan, özverili, yörenin etkisiyle oluşmuş kimliği nedeniyle biraz gururlu ama yetinmeyi bilen, özetle "erdemleri noksanlıklarından üstün" bir tiptir.

Burada benim ele almak istediğim konu böyle bir karakter tipiyle ilgilenip bunu incelemek değil... Yalnızca şu "adam gibi adam" deyimini ödünç alıp âdeta bir "kilit terim" gibi kullanmak istiyorum.

Çağcıl ve Aydın Olmak

Nasıl bir kişiden söz ederken «O, adam gibi bir adamdır!» diyebiliriz?

Tinsel nitelikli, dolayısıyla öncelikle öznel değer yargılarına bağlı olarak değerlendirilen erdemler bir yana bırakılırsa, kendisine "adam gibi adam" denebilecek kişi, öncelikle hem çağcıl hem aydın bir insan olmalıdır.

Nasıl bir kişiye "çağcıl", nasıl bir kişiye "aydın" denebilir?

Çağcıl insan, kendini eskimiş, geçerliliğini yitirmiş, çağ dışı kalmış bir yaşam ve anlayış tarzına tutsak etmeyen insandır. Tutuculuğun zincirlerini kırabilen kişidir. Her bakımdan çağın gereklerine, yeniliklere ayak uydurabilendir. En azından böyle olabilme eğilimini gösterir; sürekli olarak kendini değiştirip yenilemeye, ilerletmeye çalışır.

Ne yazık ki çağımızın insanlarının çoğu bu tanıma uymamaktadır. Bu çağda yaşarlar ama çağcıl olamamışlardır.

Aydın insan, eğitim kurumlarından birtakım diploma ya da sertifikalar almış olan insan değildir. Öyle bir insana ancak "okumuş" denebilir. Aydın insan, her şeyden önce yaşamı boyunca edinmiş olduğu bilgileri birleştiren, yanılgılarını ve noksanlıklarını giderme çabası içinde olan insandır. Biriktirdiği tüm bilgilerin değerlendirmesini yapar ve bundan sonuçlar çıkarmaya çalışır.

Aydın insan, birikmiş bilgi ve oluşmuş deneyimlerle yetinmez; bunları yenileyip geliştirir. Daha önce öğrenmiş olduğu her şeyin doğru olup olmadığını kuşkuyla karşılayıp sınamadan geçirir. Farkına vardığı yanlışların doğru olduğunda diretmez; gerekli değişikliği benimser.

"Çağcıl insan" ile "aydın insan" kavramlarının açıklaması böyle yapılınca, sanki çağcıl olabilmek aydın olmaktan daha kolay gibi görünüyor. Bu yanlış bir kanıdır. İnsanın daha çok bilgi edinmeye karşı âdeta içtepisel nitelikli bir direniş göstermesinden kaynaklanır. Birçok şeyi öğrenmek isteriz ama bunları öğrenmek için çaba harcamayı istemeyiz. İsteriz ki birileri bu bilgileri getirip beynimizin içine bir güzel yerleştiriversin. Tıpkı "Armut piş, ağzıma düş." deyiminde olduğu gibi.

Nitekim bu yüzden beynimizi yıkayanlara, yanlış olduğunu bilmediğimiz birtakım uydurmacaları bize "doğru" diye yutturanlara karşı gerektiğince direniş göstermeyiz.

Birçok safsata, belleğimizde "bilgi" niteliği taşımak üzere yer eder. Bu saçma sapan yığını bilmekle öğünüp dururuz.

Üstelik bunların "doğru" diye bize yutturmuş olanlardan bile daha iyi savunuruz çünkü kendimize güvenemez, başka insanların oluşturduğu dayanaklara tutunma gereksinmesini duyarız.

Bizi bu acınası duruma düşürenlere karşı çıkmamız, özgürlüğümüzü ve özgür düşüncemizi olanca gücümüzle savunarak direnmemiz hatta bu bağlamda bizi durdurmaya çalışanlarla savaşmamız gerektiğini bir türlü kavrayamayız. Beynimiz zaten doğuştan, doğal yapısından ötürü tembelliğe, en kolay yolu seçmeye eğilimlidir.

Kendimizi biyolojik yapımızın bu içgüdüsel yönelişine bırakırız.

Sonra da "çağcıl insan" olmayı elbette yanlış yorumlarız. Sanırız ki çağcıl insan olmak, bilimsel ve ekonomik düzeyleri bakımından bizden daha gelişmiş bazı toplumların yaşam tarzına olabildiğince uymaktır.

İşte öyle olunca, 20. yüzyılın başlarında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yergilerinin birçoğunda o zamanki büyük kentin sosyetesini anlatırken çok iyi yansıtmış olduğu taklitçi, gösterişçi, yapmacıklı, yozlaşmış bireyler olur çıkarız. Kendimize de bir güzel "çağcıl insan" olmayı yakıştırırız.

Yakamıza taktığımız bu çağcıllık rozetinin eğri durduğunu fark edemeyiz. Üzerimize giydiklerimiz ile bedenimizin ölçüleri birbirini tutmaz.

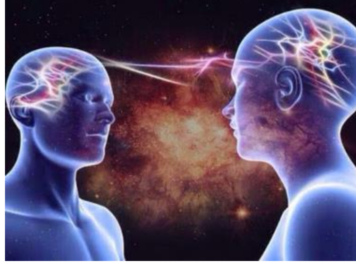
Oysa çağcıl insan olabilmek, aydın insan olmaktan çok daha zordur. Kişi bilgi edinerek, bilgilerini genişleterek, yenileyip güncelleştirerek, bunun için kararlıysa gecesini gündüzüne katıp çalışarak aydın insan olabilir. Fakat bu çağcıllık değildir.

Çağcıl insan olabilmek için önce kafa yapısını, düşünme tarzını, duyguları, eğilimleri çağcıllaştırmak gerekir. Değişmesi, değiştirilmesi gereken giysi değil, bedenin ölçüleridir.

Beyni yıkanmış, düşünme yetisi sınırlandırılmış ya da yanlış yöne çevrilmiş bir insanın bunu yapabilmesi, salt güncelleştirilmiş bir bilgi birikimi oluşturmasından ve bunu sürekli olarak yenileyip geliştirmesinden çok daha zordur. Önce beyni yıkanmışlıktan kurtarmak, aklı kullanarak düşünme yetisini etkinliğe geçirmek gerekir.

***

Çevremizde, kendilerince çağcıl hatta çağımızın ilerisinde bir tarzda yaşamakta olan birçok insan var. Bu insanların kafalarının içine bir girebilsek... Düşünce, duygu, eğilim ve tutkularını inceleyebilsek.

O zaman onların "çağcıl" denilen yaşam tarzlarının yalnızca bir gösteriş, sözlerinin çoğunun sahte, davranışlarının sırf çağcıl görünebilmek için yapmacık, yüzlerinin ise hiç de asıl olmayıp birer maske ile kaplanmış bulunduğunu anlarız.

Çağcıl insan olabilmek için yaşanılan çağı bilerek, anlayarak, duyumsayarak, isteyerek yaşamak gerekir. Bu da yeterli olmaz; "bu çağı aşma" hazırlığı içinde olabilmek gerekir. Çünkü dünün çağcıl insanı bugün artık çağın gerisinde kaldı.

Çağcıl insan, şu an geçmekte olan çağa ayak uydurmakla kalmamalıdır. Kendini geleceğin koşullarına uyarlamak üzere her an değişim gösterebilecek bir esneklikte hazırlamış olmalıdır. Yarının çağcıl insanın bugünün ilerisinde olmak zorundadır.

Öte yandan, "aydın insan" olabilmek için de yalnızca bilgi edinmenin, bilgileri tazeleyip yenilemenin yetmeyeceği bellidir. Sadece bilgi edinmiş bir insana "aydın" değil, ancak "bilgili" denir. Bildiklerini birçok alanda yaygınlaştırmış, en azından belli bir konu üzerinde âdeta "uzman" sayılabilecek bir boyuta vardırmış olan bir insana da ancak "bilgin" denir.

Ne bilgili ne de bilgin olmak "aydın" olmaya yeter.

Bir insanın elde edilebilecek tüm kitapları okuduğunu ya da bir elektronik ortamdan yararlanarak dünyadaki tüm bilgileri edindiğini, üstelik bunların hepsini birden belleğinde tutabildiğini yani okumuşluğun çok ötesine geçtiğini varsayalım...

Şimdi bu insan aydın mı oldu?

Belki gerçekten de aydın bir insandır ama aydın oluşunun nedeni bilgisi değildir. Salt edindiği bilgi birikimiyle kalmışsa -hani "ayaklı kütüphane" diye bir deyim kullanırız ya- işte ancak ondan olmuştur.

Bilgi zorunludur ama yeterli değildir.

Aydın insan olabilmek, birbirinden ayrı ve bağımsız gibi görünmekle birlikte aslında bir "evrensel bütün"ün parçalarını oluşturan çeşitli bilgiler arasındaki karmaşık ilişki ve bağlantıları kurabilmekle sağlanır.

Bunun için de bilgilerin değerlendirilip yorumlanması, bunların üzerine başkalarının görüşlerinin de katılması, böylece doğru ile yanlışı ayırt edebilmek olanağının elde edilmesi gerekir.

Eğer aydın insan aynı zamanda "çağcıl insan" niteliğini de taşıyorsa; o zaman ona "çağcıl ve aydın insan" denebilir.

Bu kavramı bütünlemek için şunlar da eklenebilir:

- Çağcıl ve aydın insan bildiklerini gerek bireysel gerekse toplumsal boyutta güncel yaşama aktarıp, çevresine bir yarar sağlamak üzere uygulamaya koyar.
- Çağcıl ve aydın insan sadece bilgilerini yeniden sınamakla kalmaz. Bunu yaparken ve yorum üretirken uyguladığı yöntemin geçerliliğini, kendi kafa yapısını, herhangi bir alanda ön yargıları ve saplantıları olup olmadığını da sorgular.
- Çağcıl ve aydın insan bilgi edinme ve çağcıllaşma ile yetinmemiştir. Olumlu bireysel niteliklerini yani erdemlerini de geliştirmiştir.
- Çağcıl ve aydın insan toleranslıdır, hakseverdir, dürüsttür, sevecendir, yüce gönüllüdür, yüreklidir, insanseverdir.
- Çağcıl ve aydın insan öz eleştirisini yapar. Kendini bilir.

***

Şöyle düşündüm:

"Çağcıl ve aydın insandan tüm şu saydıklarımı aynı anda beklemek haksızlık olmuyor mu?... Tanımları zorlamakta değil miyim?... Bunlarla da bezenen insan artık çağcıl ve aydın olmanın ötesine geçmiş sayılmaz mı?... Ona ADAM GİBİ ADAM demek daha doğru olmaz mı?"

Bu dünyada böyle insan yoktur... O bir tasarımdır; bir roman kahramanıdır; belki başka bir dünyanın yaratığıdır. Fakat hepimiz çağcıl ve aydın bireyler olabilirsek, adam gibi adam olmanın yolunu tutabilirsek, hele bir de olabilirsek, o "başka dünya"yı kurabiliriz.

Çünkü aslında tasarlayabileceklerimizin hepsi evrende vardır.

Evrende olmayan bir şeyi tasarlama olanağımız yoktur.

Tasarlayabildiğimize göre, erişme umudu az olsa bile olanağı yok değil, mutlaka vardır.

Erişemeyişimiz ya da gecikmemiz, yetersizliğimizdendir. Henüz adam gibi adam olamayışımızdandır.

Bilge

Cevat Şakir'den ödünç alıp kullandığım şu "adam gibi adam" deyiminden hoşlanmayabilirsiniz. Bunun yerine daha belirgin, daha tanımlı bir terim konmasını isteyebilirsiniz.

Bu amaçla "bilge" terimini kullanmayı denemeyi düşündüm.

Kimi zihinlerde bu kavram, artık çoktan çağ dışı kalmış bir anlamda canlanmakta olabilir.

Birisinden "bilge" diye söz edilince, çoğu kez öncelikle şöyle bir tip anlaşılır: Doğanın bilinen gerçeklerinden çoğunu kavramış, düşünceleriyle baş başa kalmış, dünyadan elini eteğini çekmiş, çok düşünüp pek az konuşan, bazı zaman çevresindekilere özdeyişleriyle birtakım öğütler veren, insanlara ulaşmak için herhangi bir çaba göstermeyen fakat kimilerinin isterlerse ve olanak bulurlarsa ona ulaşıp kendilerince ondan verimli bir ışık (eskilerin deyişiyle "feyz") alabilecekleri, pek iyi ve kolay anlaşılamayan bir insan.

Bu "bilge" denilen kişi belki çok bilgili, belki çok deneyimli, erdemleri bakımından olağanüstü; ama "çağcıl" değil.

Üstelik bilgileri de erdemleri de sadece yolunu bularak yanına gidip ara sıra verdiği öğütleri dinleyenlerden başka hiç kimsenin işine yaramıyor. Onu dinleyenlere, ona gıpta edenlere, ona benzemek isteyenlere bile ne ölçüde yararı olduğu tartışmalı.

Hiçbir etkinliği, toplumsal yaşamda yararlı bir işi, verimli bir ürünü, olumlu bir yapıtı yok.

Kim bilir, belki de kulaktan kulağa aktarılarak yaşatılan özlü sözleri, deyişleri, önerileri, öğütleri, yaşam döneminden on yıllar hatta yüz yıllar sonra da anımsanıyorsa, bir yerlere yazılıp ölümsüzleştirilecek. Dolayısıyla o da ölümsüzleşecek. Bunlara karşın bu bilgenin yaşantısı boyunca ne toplumuna ne insanlığa yönelik olumlu bir girişiminden söz edilebiliyor.

Olmadı!

Ya benim "adam gibi adam" dediğim kişi bu bilge değil ya da "bilge" olduğu söylenen kişi adam gibi adam değil.

Ya tanımda bir yanlışlık var ya da nitelemede.

Çünkü "adam gibi adam" yalnızca aydın insan değil… Adam gibi adam bilgelikten pay almış ama o kadarla kalmayıp çağcıl insan olmuş.

İçine kapanık bilgeliğin değerli ve saygın tutuluşunun çağımızın hayli gerisinde kalışı çok oldu.

Ancak bilgelik çağcıl bir anlamda kavranabilirse iş değişebilir. "Bilge bilgileriyle erdemlerini, aklı ile duygularını birleştiren, bireysel bilincinin güçlerini doğaya, topluma ve insanlığa yöneltmiş olan kişidir." diye bir tanım yapılacak olursa, işte o zaman "adam gibi adam" dediğim insan ile bir bilgeyi özdeşleştirebilme olanağı doğar.

Günümüzde "bilge" olarak nitelenecek kişi hem aydınlanmış olmalı hem de ışık saçarak çevresini aydınlatmalı.

Aydınlanma

Bu terimin Batı dünyasında yaygın olarak ilk kez kullanımı 18. yüzyılın ikinci yarısındadır. Nitekim tarihin o dönemi bu nedenle "Aydınlanma Çağı" olarak anılır. (Bundan birkaç kez söz etmiştim, farkındayım. Kim bilir, belki de çok önemli bulduğum için.)

Aydınlanma Çağı'nın üzerinden iki yüzyıldan çok zaman geçti. Bu süre içinde köprülerin altından çok su aktı. Çok şey değişti. Aydınlanma Çağı'ndaki "aydınlanma" teriminin anlamı da bu değişimden payını aldı.

18. yüzyılda bir aydınlanma ekolüne katılmış olan kişiler "aydınlanmış" anlamına gelen bir sıfatla anılırdı. Hatta bu bir sıfat olarak bile kalmamış, bazı kurumlarda bir unvan olmaya bile dönüşmüştü.

O dönemde Avrupa'da "soylu" olmayan kişiler unvanlara pek düşkündü. Böylece, yüzyıllar boyu halkın üzerinde ayrıcalıklı bir zümre oluşturarak yaşamış olanlar ile aralarında âdeta toplumsal eşitlik doğduğu izlenimine kapılıyor, kendilerini kandırıyor ama bir doyum elde ediyorlardı.

Günümüzde kişi kendi aydınlanmasını kendisi gerçekleştiriyor. Bu amaçla ister buna yardımcı olacak bir kuruma katılmış olsun ister olmasın, aydınlanma sürecini başarıyla yürütürse "aydın" oluyor. Sonra da bunu başarıyla korursa, "aydın" olarak kalıyor.

Bu sürecin ilginç bir özelliği var: Bitmiyor, sona ermiyor, sonu gelmiyor. Dolayısıyla aydınlanmanın da sonu yok.

Bu nedenle aydınlanma olgusunun ne denli bir "süreç" olup olmadığı da tartışılabilir. Alışılagelmiş tanımların, kalıpların dışına taşmak gerekiyor.

***

Günümüzün aydın insanı, gücü yettiğince evrensel gerçekleri araştıran kişidir. Edinmiş olduğu bilgilerle yetinmez. Bilginin sonuna varmış olduğu gibi bir kendini beğenmişlik olgusuna kapılmaz. Saltık gerçeğe erişmeyi değil, somut ve nesnel, göreli gerçekleri elde etmeyi amaçlar. Artık edinilebilecek hiçbir bilgi kalmamış olduğu gibi yanılgılı bir durağanlığa saplanmaz. Ona göre aslında evrende bulunamayacak, öğrenilemeyecek, anlaşılamayacak hiçbir gerçek yoktur; bulmanın, öğrenmenin, anlamanın zamanı vardır.

Günümüzün aydın insanı için hiçbir gerçek "tam", "kesin", "saltık" ya da "son" değildir. Onun indinde her bir gerçek, kendinin de bir öğesi olduğu ve kendini de içeren, saltıklığa daha yaklaşmış bir gerçeğin bütünlenmemiş, dolayısıyla niteliği bakımından "göreli" bir parçasıdır.

Günümüzün aydın insanı için evrende bulunabilecek ve anlaşılabilecek "tek bir gerçek" kaldığı sürece çalışmayı, araştırmayı, öğrenmeyi, gelişmeyi ürdürmek gerekir. İşte bu nedenle "aydınlanma" , sürekli sonu gelmez bir süreçtir. Günümüzün aydın insanı, bunun da farkındadır.

Elbette bu kişinin tek başına yapacağı, tek başına yürütebileceği bir iş değildir. Bu doğrultuda çok kişinin yaptığı çalışmaların eş güdüm içinde birleştirilmesi, birbirlerine karşıt görüşlerin ve birbirlerini bütünleyen bilgilerin ortaya çıkması, tezler ile karşı tezlerin çatışması, bunlardan bir sentez oluşması gerekir.

Evrim için her bir sentez, bu kez yeni bir tez olup içermekte olduğu yanılgı ya da noksanlarından karşı tezi ile arıtılıp yeni ve daha olgun bir senteze dönüştürülmelidir. Bu sürekli bir işlem, bilim insanları ile düşünürlerin ortaklaşa yürütmeleri gereken dayanışmalı ve paylaşımlı bir çalışmadır.

Günümüzün aydın insanının bu gibi uğraşılara katılması, katkıda bulunması gerekmeyebilir. Fakat bu bağlamda yapılan çalışmaları, sağlanan bilimsel bulguları sürekli olarak izleyip değerlendirmesi gerekir.

Nitekim bunu yapar da... Uydurmaca ve saçmalıklara, *"Bu böyledir. Hep böyle olmuştur. Başka türlü olamaz. Hep böyle kalacaktır."* denilerek önüne konulup kabul etmesi istenen dogmalara kapılmaz.

Aydın insan, gerçeklerin araştırılmasına çok önem verir. Bu bağlamda bilimsel yöntemi öncelikli tutar, ona güvenir. Yaptığı değerlendirmelerde her şeyden önce "akıl verileri"ni kullanır.

***

Tüm bunlardan sonra "adam gibi adam" dediğim kişiye ne kaldı?

Çok şey!

Adam gibi adam, aydın insanın yaptıklarını yalnızca kendisi için değil, toplumu ve insanlığın yararlanması için yapar.

Kuşkusuz toplumunda herkese tek tek ulaşabilmesine olanak yoktur. Ancak, ulaşabilmiş olduklarını başkalarına ulaşmaları bakımından isteklendirir. Onlara yön verebilecek, onları kendisi gibi umutsuzluktan alıkoyabilecek olursa, bu aydınlanma dalga dalga genişleyerek yayılır.

Saygınlık

Aydın insan, kendisinin ne olduğunu ve ne olmadığını, neleri yapabileceğini ve neleri yapmayı başaramayacağını bilir. Bazı zaman yanılgıya düşerek bilgiçlik taslayabilir.

Bundan ötürü eleştirilebilir. Yakışık almasa bile kimi zaman kendini "bilmediklerini de bilir" gibi gösterebilir. Bundan ötürü kınanabilir.

Ancak bilinmelidir ki bunları belki ortam ya da o sıradaki koşullar öylesini gerektirdiğinden, belki de bir yarar sağlayabileceği düşüncesiyle fakat bilinçsizcesine değil, bilerek yapar.

Bir diğer deyişle, gerekiyorsa köprüyü geçene dek ayıya "dayı" diyebilir.

Aydın insanın, bu tutumu nedeniyle töresel bakımdan noksanlıkları olduğu, gerektiğince erdem sahibi olmadığı söylenebilir ama bu durum onun "aydın" oluşunu gidermez. Çünkü aydın insanın aynı zamanda "erdemli" olması gerekmez; olsa iyi olur ama olmayabilir.

Aydın insan, bundan ötürü belki çevresinde saygınlığını yitirebilir hatta hiç saygınlık kazanamayabilir de... Fakat aydın insanın ille de "kendisine saygı duyulan bir kişi" olması da gerekmez.

Aydın olmak başka, saygıdeğer olmak başka…

***

Adam gibi adam ise onurunu her şeyin üstünde tutar. Hem olduğu gibi görünür hem de göründüğü gibidir. Gururlu ve kibirli değildir. Etkilidir ama gereksiz gösterişlerden kaçınır. Bildiklerini başkalarına anlatıp aktararak başkalarını da kendisi gibi bilgilendirmek için elinden geleni yapar. Bilgiçlik ve üstünlük taslamaz.

Adam gibi adam hiçbir zaman ve hiçbir ortamda yalancılık, dalkavukluk, ikiyüzlülük, yüzegülücülük etmez. Bir yararlanma uğruna başkalarının uydusu ya da yardakçısı olmaz. Köprüyü hiçbir zaman geçemeyecek olsa bile onun için ayı hiçbir zaman "dayı" değil ayıdır.

Aydın insan bildiklerini bildiğini, bilmediklerini ise bilmediğini de bilir. İşte bundan ötürü ve bunu hep yinelediğinden Sokrat da aydın bir insandı. Çevresinde yeterince saygı uyandırıp uyandıramadığı, adam gibi adam olup olmadığı ise tartışılabilir.

Aydın insan hiçbir düşünce ya da görüşü ön yargılı bir tutumla yadsımaz. Dinler, okur, araştırır, inceler, karşılaştırır, değerlendirir. Bundan sonra kendi öznel yargılarını ve görüşlerini oluşturur. Çağımızda bile toplumları saran kör inançları ve bağnazlığı, bireyi ve giderek toplumu bilgisiz kalmaya tutsak eden, insanları birbirlerine düşürerek çatışmalarına neden olan temel yanılgılar olarak görür.

Aydın insan kendi yanılgılarını da sürekli olarak araştırır ve öz eleştirisini yaparak bunlardan sıyrılmaya çalışır.

Adam gibi adam ise tüm bunları yalnızca kendisi için yapmakla yetinmez. Yakınlarından başlayarak ve ulaşabildiği ölçüde diğer insanlara da aynı yolu göstererek izlemelerini önerir. Fakat onları kendi görüş ve eğilimini benimsemeleri için zorlamaz. Çevresindekilere, doğruları kendi çabalarıyla bulabilmeleri için fırsat ve olanak sağlar. Bu doğrultuda daha çok sayıda insana ulaşabilmeye, daha çok insanla iletişim kurmaya çalışır.

Tolerans

Aydın insan, her türlü dinsel inancı ve görüşü tolerans ile karşılar. Kendi inançları ve görüşleriyle tam bir uyum içinde olmayan, hiç benzeşmeyen hatta yer yer çelişen inançlara ve görüşlere saygılıdır.

Bundan ötürü aydın insanın başkalarının etkisiyle kendi inanç ve görüşlerini değiştiren kaypak bir kişi olduğu söylenemez. Aydın insan, kendisi gibi başkalarının da kendilerine göre doğruları, gerekçeleri olabileceğini benimser. En azından onları sabırla, saldırgan davranışlarda bulunmadan dinler. Anlamaya çalışır. Bundan kendisine bir pay çıkarmaya bakar.

Adam gibi adam ise bu bilinci geliştirmiştir. Her zaman ve herhangi bir konuda, ne kadar bilgili olursa olsun, kendisinin yanılmış olabileceğini, kendine karşı çıkanların doğru ve haklı olabileceklerini benimsemeye hazırdır. Kendi görüşleriyle çelişkili görüşleri "Belki öğrenebileceğim bir şey bulurum!" düşüncesiyle dinlemekle kalmaz; onları anlamaya, haklılıklarını bulup değerlendirmeye çalışır.

Adam gibi adam yanılgıları eleştirir ama bunu yaparken karşısındakileri incitmemeye özen gösterir. Karşısındakilerden herhangi birinin gocunacak olduğunu fark ettiği anda eleştiriden kaçınır, sadece kendi öznel doğrularını ortaya koyarak başkalarının da kendi doğrularını bulmalarına yardımcı olma yolunu tutar.

Adam gibi adam herkese saygılıdır ve sevgi doludur. Kendisine yöneltilen her türlü eleştiriyi de soğukkanlılıkla karşılayıp yanılgılarını bulmaya, bulduğu yanılgıları gidermeye, yanlışlarını anlayıp düzeltmeye uğraşır. Böylece, başkalarını da yanıltmış olmaktan sakınır.

Özgürlük

Günümüzde özgürlüğün anlamı yüzyıllar öncekinden çok farklıdır. Artık bir insanın gerçekten "özgür" sayılabilmesi için, her şeyden önce kendini özgür görebilmesi, düşüncelerinde özgür olabilmesi gerekiyor.

Aydın insan özgür düşünce sahibi olan bir insandır.

Fakat daha geniş kapsamlı olarak özgürlük, asıl çağcıl insanın kimliğinde belirginleşir.

Çağcıl insan, sadece düşünülerinde değil, sosyal yaşamında da özgürlüğüne sahip çıkan bir insandır. Dilediği yaşam biçimini, uğraşılarını, meslek ya da sanatını, eğlencelerini, yaşamak istediği yeri, eşini, dost ve arkadaş olacağı kimseleri seçmekte özgürdür.

Çağcıl insan toplumunun her türlü olanağından, dilediğince ve ekonomik gücünün yettiğince yararlanır. Hiçbir baskı ya da etki altında kalmaksızın, başkalarına da zarar vermeksizin, istediği zaman istediğini yapar. Özgürlüğünün dizginini hiçbir zaman başkasına kaptırmaz. Özgürlüğün bundan ötesi, salt "çağcıl" olup "aydın" olmayan bir insanı ne etkiler ne de bağlar.

***

Konu "özgürlük" olduğunda, "çağcıl ve aydın insan"ın nitelikleri daha da öteye gider.

Çağcıl ve aydın insan, her şeyden önce politik bakımdan özgürdür. Herhangi bir toplum yönetim biçimi ya da rejimini, herhangi bir politik örgütün ya da sistemin amaç ve ilkelerini dilediğince benimser. Politikasını kendisi kurar. Hele "adam gibi adam" olursa, politik özgürlüğünü koruyup sürdürürken, benimsediği amaç ve ilkelere körü körüne bağlanıp kalmaz. Hiçbir doktrinin bağnaz bir savunucusu olmaz.

Aydın insan, doğa ve toplum ile ilgili olay ve olgulara ilişkin yorumlarını ve öznel değer yargılarını oluştururken, hem özgür düşüncesini hem de bireysel buyrultu gücünü öncelikli tutar. Başkalarını dinler; onların bilgi ve deneyimlerinden yararlanmaya çalışır ama onlara kapılmaz.

Adam gibi adam insan sevgisiyle doludur. Başkalarının da aynı özgürlüğe sahip olması gerektiğini benimser. Benimsemekle bile yetinmeyip her fırsatta bunu olanca gücüyle savunur. Düşünce ve görüşlerini kendisine saklamaz. Başkalarının haklarına ve özgürlüklerine engel olmaksızın, kendi görüş ve düşüncelerini sözle ve yazıyla açıklar ve anlatır.

Oysa sadece aydın olan bir insan, görüş ve düşüncelerini açıklamak ve anlatmak gereğini duymayabilir. Hatta kendisine zarar geleceğini fark ederse bundan kaçınabilir. Bundan ötürü suçlanamaz çünkü o "adam gibi adam" değildir. Çağcıl olmak zorunda da değildir ve böyle bir savı da yoktur.

Bu bağlamda çağcıl insanın tasası, görüş ve düşüncelerinin çağın gerekleri ile tam bir uyum içinde olabilmesi, hatta çağı aşmak üzere daha ileri gidebilmesidir.

İnsan Hakları

Çağcıl insan, dünyadaki çeşitli insanlar ve oluşturdukları topluluklar arasında belirgin birtakım farklılıklar bulunduğunu görmektedir.

Bunların ırk, renk, soy, cinsiyet farklılığı gibi olanları somut ve nesneldir. İnanç, töre, ahlâk anlayışı gibi olanları ise tinseldir.

İnsanlar arasında bilgi ve eğitim düzeyi, sosyal ve ekonomik yaşam koşulları, gelenek ve görenek farklılığı gibi toplumsal farklılıklar da vardır.

Çağcıl insan, çeşitli farklılıklarından ötürü insanlar arasında herhangi bir ayırım gütmez. Salt bunlardan ötürü bir insanı bir diğerine oranla ne öncelikli ne de üstün tutar. Yansız bir tutum benimser. Hiçbirini diğerinden aşağı görmez; eşit sayar, eşit davranır.

Adam gibi adam ise, bunu yalnızca bilinç, tutum ve davranış düzeyinde bırakmaz. İnsanlar arasında her bakımdan eşitlik olması, bunun sağlanması gerektiğini içtenlikle benimser. Güçlü olup sahip oldukları gücü acımasızca kullananların zayıfları ezmesine elinden geldiğince karşı koyar. Bunu yaparken belli bir yanı tutmaktan da özenle sakınır. Örneğin özellikle belirli bir ırktan olanların, falanca inançtakilerin ya da inançsızların, kadınların, çocukların, eşcinsellerin, başkalarınca yadırganan töre ve gelenekleri olanların, yoksulların, okuyamamışların, açların haklarını özellikle savunmaz. Her yerde ve her zaman İNSAN HAKLARI'nı savunur. Onun indinde hiç tanımadığı insanların hakları, yaşadığı toplumdakilerin haklarıyla eş değer nitelik ve düzeydedir.

Mutluluk

Hem çağcıl hem aydın insan, kendisini olumlu yanlarıyla değerlendirir. Bununla mutlu olur.

Adam gibi adam ise mutlu olmayı düşünmeden önce olumsuz yanlarını ve noksanlarını bulmaya çalışır. Bunları bulunca, toplumu için olumlu bir şeyler yapmanın zorunluluğunu duyup bunu bir türlü başaramadığından ötürü insanlara borçlu kaldığını duyumsar.

Adam gibi adam kendisini daha iyi yetiştirmek, başkalarınca ne kadar olgunlaşmış sayılırsa sayılsın, kendince bunu yetersiz bulup daha da ileri gitmek, yetkinleşme doğrultusunda ilerlemek için çalışır.

Adam gibi adam, tüm olumlu bireysel niteliklerini başka insanlarla da paylaşır. Onları kendi olumsuzluklarından sakındırmaya, buna karşılık kendi olumlu nitelikleri ile bezendirmeye çalışır. Bunun için elinden geleni yapar.

Adam gibi adam, her ne bakımdan olursa olsun kesinlikle ayırımsız olarak tüm insanların barış ve mutluluk içinde yaşamalarını, onların topluca evrimini ister. İstemekle de kalmaz; bunun için uğraşır.

Ancak bu amaç bir türlü gerçekleşmediği için adam gibi adamın mutsuz olduğu söylenebilir.

Buna karşın, adam gibi adam başkalarının "mutsuzluk" saydığı bu ortamda bile mutludur. Çünkü her şeyden önce kendi kendisiyle barışık bir insandır ve görevini yerine getirmek için sürekli olarak çalışmanın verdiği mutluluk ona yeter.

Çağcıl insan, kendisini, öncelikle kafa yapısı ve güncel yaşam tarzıyla değerlendirir.

Aydın insan aynı değerlendirmeyi bilgi ve deneyimleriyle, uzun yılların kendisine sağladığı birikimle, bir de aklını kullanma yeteneğiyle yapar.

Her ikisi de kendi kendilerine şöyle bir baktığında, toplumun çoğunluğunu oluşturan geniş halk kitleleri arasında kendilerinin birer “seçkin insan” niteliği taşımakta olduğunun farkına varır. Bundan ötürü kıvanç duyarlar.

Adam gibi adam da aşağı yukarı aynı görüşe varır. Fakat bundan ötürü ne kendini başka insanlardan üstün görür, ne böbürlenir ne de öğünür. Bundan ötürü sevinemez bile... Kendini bilmekte başarılı olduğu için kendisinde bulunduğunu fark ettiği üstün niteliklere diğer insanların da sahip olmalarını ister. Sevinci o zaman doya doya yaşayacaktır.

Bu bağlamdaki noksanlıklar ve gecikmeler adam gibi adamı yolundan alıkoymaz. Çünkü o gerçeklerin de bilincindedir. O bir “düşler ülkesi”nde yaşamakta değildir ama karamsarlığa kapılmaz. Onun için “umut” en besleyici gıdadır.

Toplumumuzda çağcıl insan çoktur.

Aydın insan da çoktur.

Hem çağcıl hem aydın olan insan azdır.

Adam gibi adam ise pek azdır.

Dileğim, adam gibi adam olanların toplum içinde artış göstermesidir.

***

Tüm bunları düşündükten sonra kendi kendimi yokladım.

Ben de adam olmak istiyordum.

Bunu nasıl başarabileceğimi düşünürken karşıma önce bir “aydın adam”, sonra bir “çağcıl adam”, bir “aydın ve çağcıl adam”, sanki bunlar yetmezmiş gibi bir de “adam gibi adam” kavramı çıkmıştı.

Sıkı çalışırsam aydın adam olabileceğimi düşündüm.

Kafamı gerektiğince toplarsam çağcıl adam da olabilirdim.

Eğer bilincimi yeterince geliştirirsem belki “aydın ve çağcıl adam” olma onuruna bile erişebilirdim.

Bunları yapabilirdim ama...

Adam gibi adam da olabilir miydim acaba?

Ben Adam Olmam

“Adam Olmak” adlı özgün basılı kitabın bu başlık altındaki 3. bölümünün sonunda, ortaokuldaki Türkçe öğretmenim Mukbile Berktin ile 1960 yılında liseyi bitirdiğimde aramızda geçmiş bir olayı anlatmıştım.

Bu kitabı sonlandırırken diyeceklerimin anlaşılabilir olmasını sağlamak için, bu çalışmaya almadığım o bölümün sonunu özetlemek gerekiyor.

Mukbile Berktin

Ortaokul ile lisenin ilk yılındaki Türkçe öğretmenim Mukbile Berktin, diğer öğretmenlerden çok farklıydı.

Ben birçok öğretmenle iyi geçinemezdim ama hepsinin içinde onun özel bir yeri vardı. O da benimle uğraşıp durur, bir türlü baş edemezdi. Benim gibi “yaramaz” birçok arkadaşı hizaya getirmişti ama beni değil.

Benimle derdi, sanırım tutum ve davranışlarımdan ileri geliyordu. Diğer öğretmenlerimi geçinemesem de sevmezlik etmezdim, kırık not verseler bile... Fakat onu sevememiştim.

Böyle olunca, Türkçe dersini de sevmez olmuştum. Sınıfta anlattıklarıyla ilgilenmez, başka işlerle uğraşırdım. Kaytarabilmek için de fırsat kollardım.

Yıldızımızın neden barışamadığını bir örnek vererek anlatayım.

Eskiden Ankara’da hemen her evin bahçesinde birçok meyve ağacı vardı. Bir gün arkadaşlarımın teşvikiyle biraz meyve toplamak için girdiğim komşu bahçede, birdenbire bir köpek peydah olmuş, üzerime saldırıp hart diye dizimi ısırmıştı.

Az buz bir ısırık değildi. Epeyce kan akmıştı. Götürüldüğüm dispanserde kanı durdurmuş, sarıp sarmalamışlardı.

Arkadaşlarım olan biteni uzaktan izlemişti.

Çocuğun ağzında bakla hiç ıslanır mı?... Daha o gün olayı duymayan kalmamıştı.

Şeytan azapta gerek... Mukbile Hoca ertesi gün derste «Köpeğe bir şey oldu mu?» diye sormuştu.

O yaşlarda bir çocuğa böyle söz söylenir mi?... Doğru dürüst hatır sorulur. *«Geçmiş olsun!»* denir. *«Çok acıdı mı?»* falan denir. Hatta köpeğe kusur bulunur. Arkadaşlara *«Aman dikkatli olun çocuklar; tanımadığınız köpeklerden uzak durun.»* gibi öğütler verilir. *«Hem gelişigüzel herkesin bahçesine girip böyle işler yapmayın. Önce izin alın.»*

İnsanı böyle aşağılamak ayıptır; bir öğretmene yakışmaz.

Mukbile Hoca bile bile yapardı böyle şeyleri. Hep üstüme üstüme gelirdi. Aklınca beni uslandıracak, kendisine boyun eğdirecek, adam edecekti.

Oysa benim onun düşlediği gibi bir adam olmaya, hele hele "onun adamı" olmaya hiç de niyetim yoktu. O gitsin de uslucuklarını, yalakacıklarını adam etsindi.

Olay ilgili sağlık kurumuna bildirilmiş olduğu için köpeği gözetim altına almışlardı. Rastlantıya bakın ki bir gün sonra ölüvermişti hayvancağız.

Mukbile Hoca'nın dediği çıkmıştı. Okulda şimdi de köpeğin beni ısırdığı için zehirlenerek öldüğü dillendiriliyordu.

Sınıf arkadaşlarım pek hoşlanmıştı bu işten. Eğlence vesilesi etmişlerdi bu olayı. «Hırrr!» diyerek çevremde dolaşıyor, ben de onlara karşı bir hamle yapınca kahkahalarla gülüşerek kaçışıyorlardı.

Arkadaşların yaptığı hiç dokunmuyordu. Şakalaşıyorlardı. Ben de onlara şaka yapardım; hem de bazı zaman yaptığıma "eşşek şakası" dendiği bile olurdu. Bir öğretmenden ise bu tarz bir şaka yapmaması beklenirdi.

Köpeğin yaşlı ve sinirli olduğunu, gözetim altına alındığında kapatılmaya dayanamadığı için öldüğünü söylemişlerdi.

Zavallı hayvan... Üzülmüştüm ama bu hiçbir işe yaramamıştı. Zaten eceli gelmişti anlaşılan. Fakat ben izleyen üç hafta boyunca her gün Hıfzısıhha Enstitüsü'ne kuduz iğnesi olmaya gitmek zorunda kaldım.

Köpek aslında kuduzdan ölmemişti ki... Acaba o tarihlerde bir hayvanın ölüm nedenini anlamak olanağı yok muydu?.. Kim bilir belki de köpeğin sahibi otopsiye karşı çıkmış, hayvanının ölüsünü alıp götürmüştü. Belki risk almak istemiyorlardı, ne olur ne olmaz diye!

Bu işler böyledir... Haşarı çocukların ikide birde şurası burası yaralanır, kanar; kolunun, bacağının kırıldığı olur. Madem haşarıdırlar, madem uslu değildirler, bunun sonuçlarına katlanmaları gerekir.

***

Kocaman bir iğne… Göbekten yapılıyordu. Onun için okula yakın olan Hıfzısıhha Enstitüsü denilen yere gitmek üzere dışarı çıkmama izin vermişlerdi.

Belli bir saati yoktu. Gün içinde ne zaman gitsem olurdu.

Ben bu saati hep Mukbile Hoca'nın dersine denk düşürüyordum.

Bir, iki derken bu durumun farkına varması uzun sürmedi. Çünkü Türkçe dersi her gün aynı saatte değildi. Bunu özellikle böyle yaptığım belliydi.

Sanki çocuk kandırıyordum.

Mukbile Hoca bunu yutmamıştı ama açıkça yüzüme vurmamıştı. Kendine özgü kinayeli bir tarzda sormamıştı bile.

Fakat bundan ötürü bana etmediğini de bırakmamıştı. Zaten beni sık sık alaya alırdı.

Bunun o kadar çok örneği var ki hangisini anlatsam!

Nane

Mukbile Hoca bir gün ders anlatırken apansız durdu.

Bana gözlerini dikip soruverdi: «Ağzında ne var senin?»

O sırada nane şekeri yiyordum.

Afallayıp safdillikle «Nane şekeri hocam.» demiştim.

Fırsatı kaçırmayıp hemen yapıştırmıştı: «Yediği naneye bak!»

Sonraki günlerden birinde beni sözlü sınava kaldırdı. Bana sorarsanız amacı belliydi; zor bir şey soracak, ben bilemeyince defterine bir kırık not daha geçirecekti.

Elbette sorduklarını doğru dürüst yanıtlayamamıştım. Benden başka ne beklenirdi ki?... Zaten bir soruyu bilecek olsam, nasıl olsa bilemeyeceğim bir diğerini yetiştirirdi.

Benim için sözlü sınavda kurtuluş yoktu. Yazılı çok daha iyiydi.

Yazılı kâğıtlarını okuduktan sonra dağıtırken, benim düzeyimdeki bir öğrenciye göre iyi sayılabilecek bir not alacak olsam, -hani beğenmediğim 6 falan gibi- şaşkınlığını herkese ilan ederdi.

O günkü sözlü sınavda sorduğunu bilemeyince, çantasından bir paket nane şekeri çıkarıp bana uzattı: «Al, iyi gelir, zihnini açar. Aklın başına gelir.» dedi.

Her zaman olduğu gibi bir kez daha bilerek ve isteyerek beni aşağılamış, onurumu kırmıştı.

Mukbile Hoca ile aramız işte hep böyleydi... Dört yıl boyunca hiçbir olumlu gelişme göstermeden, hep böyle sürdü.

***

Lisenin ikinci sınıfında Türkçe dersi bitti, yerini "edebiyat" aldı.

Böylece Mukbile Berktin'den kurtuldum. Edebiyata bir başka öğretmen geliyordu.

Bu bakımdan sınıfta rahat etmiştim ama okulda onunla olan sorunlarım sona ermemişti. Sık sık birbirimizi görmekten sakınamazdık. Belki de bana pek sık gibi gelirdi. Beni bir türlü çaktıramamıştı ya, bundan ötürü çatım çatım çatlıyor, hâlâ benden hıncını çıkarmanın yollarını arıyordu.

Ara sıra beni kaçamayacağım bir yerde yakalardı. Mutlaka bir yolunu bulup alaya alır, incitirdi. Dövse, dayak atsa daha iyiydi.

Karşılık vermezdim. Haşarıydım ama hiçbir zaman hiçbir öğretmene karşı saygısızlık etmedim. Arsızlık göstermedim. Saygı beslemesem bile bunu belirtmedim. Susmayı yeğler, terbiyemi korurdum.

Kimi öğretmenler öğrencilerinden ille de saygı görmek ister. Bunu açıkça bekler.

Mukbile Hoca da işte onlardandı. Oysa öğretmen olan bir kişi gördüğü saygının çoğu kez gerçek olmadığını, bir gösteriden ileri gitmediğini bilmelidir. Gerçek saygı ancak sevgi ile beslenen, içtenlikle duyumsanan, gösterilirken hiçbir zorlanma olmayandır.

Başkalarından saygı bekleyen kişi, önce kendini onlara sevdirebilmelidir. Saygın olan kişi sevilirse, zaten ona saygı duyulur ve gösterilir.

Öküz

Çocukluğumda şaka yapmaya bayılırdım.

El ya da söz şakasını pek sevmezdim ama insanları şaşırtacak bir olay yaratmaktan hoşlanırdım.

Ettiğim "yaramazlık" denilen işleri, şakalarımı zaman zaman benim gibi arkadaşlarla paylaşırdım. Ortak çalışmalar da yapardık.

Hemen her öğrenci gibi, okul arkadaşlarım arasında benim de bir takma adım vardı: Öküz.

Bana neden bu adı takmış olduklarını unuttum. Herhalde bir gün çocukça bir gerekçeyle ortaya çıkmış, sonra öyle kalakalmıştı.

Bir gün birkaç arkadaş bir araya gelip hayli geniş çaplı bir oyun tasarlayıp yürürlüğe koymuştuk.

Oyunun bir bölümü de sınıfımızdaki masaların duvar kenarlarına çekilip, ortanın boş bırakılmasını gerektiriyordu.

Ara sıra olduğu gibi bu oyunda da beklenmedik bir durum, bir aksilik ortaya çıkmış, okulun birkaç parça eşyası kırılmıştı. Aslında hiç kimseye zarar vermek istemezdik ama olan olmuştu.

Bu hasar üzerine korkup sınıfa kaçmıştık. Fakat bizi bir gören olmuş, kim olduğumuzu pek ayırt edememiş ama bu işi hangi sınıftakilerin yaptığını Müdür Muavini Aziz Bey'e yetiştirivermişti. Masaları gerisin geriye yerine çekmeye bile fırsat bulamamıştık.

Sınıfa hışımla dalan Aziz Bey **«Hanginiz yaptı bu işi?»** diye gürleyince, birkaç parmak beni gösterivermişti. Bilmezden, anlamazdan gelip hangi iş olduğunu bile sormamışlardı.

Aziz Bey **«Ulan öküz herif, çık ortaya!»** diye bağırdığında bütün sınıf kahkahadan çın çın çınlamıştı. Böylece öküzlüğüm perçinlenmişti.

Çok kızmış olduğu belliydi. Dayak atması kaçınılmazdı. Beni dövmek için bir şey arıyordu; eline sandalye geçmişti. (O zamanlar sınıflarımızda sıra yoktu; herkesin bir küçük masası ve sandalyesi vardı.)

Minyatür bir arenaya benzetilmiş sınıfın ortasında, bir matadorun boğayı dolaştırışı gibi beni evire çevire hırpalamıştı. Sonunda elindeki sandalye sırtımda parçalanıp kırılmıştı.

Gıkım bile çıkmadı.

Böyle işlerde onur, ahlâk ve adalet gibi kavramlar aranmazdı. Herkes önce kendi başını kurtarmaya bakardı. Olması gerektiği gibi olsaydı, hiç kimse arkadaşını ele vermezdi. Hele ortak olan bir suçu bir tekine yüklemek!

Dayak yemeye alışıktım; aldırmazdım ama benimle alay edilmesine, aşağılanmaya dayanamazdım.

Canım acıdığında gözümden yaş gelmezdi ama birisi beni alaya alacak olursa çok kötü olurdum. Bundan ötürü bir köşeye çekilip ağladığımı bile anımsarım.

Mukbile Hoca beni çok ağlatmıştı.

Nitekim Aziz Bey'in bana meydan dayağı çekmesinden birkaç gün sonra, bir rastlantı ile, hocamız olmamasına karşın bir dersimize girmişti. Sanki söylenebilecek başka hiçbir şey yokmuş gibi o günkü ilk sözü «Aranızda bir boynuzlu varmış. Onu biraz törpülemişler ama görüyorum ki hâlâ sivri sivri duruyor.» olmuştu.

Şimdi bu lâfta ne var sanki?... Ne olmuş öyle dediyse?... Zaten senin adın Öküz değil mi? Bunu herkes bilmiyor mu? Öküzün boynuzları olmaz mı? Üzerinde durmaya değer mi?

Siz gelin de bunu 15-16 yaşındaki bir gence anlatın.

Adam Olamamak

Liseyi bitirdim.

O yıl (1960) bir yaz günü her nedense okula gitmiştim.

Ortalıkta pek kimse yoktu. Okulun binalarının çevrelediği, her zaman cıvıl cıvıl olan büyük avlu sanki fırtına öncesi sessizliğe bürünmüştü. Bir ucundan diğerine doğru yürüyordum.

Eyvah!... Tam ortada Mukbile Hoca ile karşı karşıya gelmez miyiz?

Birbirimizi görmezden gelerek geçip gitmemiz olanaksızdı.

Önce, o ünlü çocuk masalında anlatıldığınca, dar bir köprüde karşılaşıp toslaşmaya hazırlanan keçiler gibi bir süre durduk; birbirimizi süzdük. İkimiz de hiçbir şey söylemedik.

Sessizliğe son veren o oldu: «Hadi bakalım!... Artık mezun oldun. Şimdi öp bakayım elimi!» dedi.

Bu, açıkça hem bir bağışlama hem barışma önerisiydi ama bana yine o alaycı tavrını takınıyormuş gibi geldi.

Yıllarca birikmiş hınçla mı, o esnada aklıma başka hiçbir şey gelmediği için mi bilinmez, tüm okul yaşantım boyunca etmediğim terbiyesizliği ettim: «Ben öyle olur olmaz insanların elini öpmem!» dedim.

Söylenecek söz değil... Kötü bozuldu.

Nasıl bozulmasın ki... Yüzüne karşı açıkça onun benim indimde saygıya değmeyen biri olduğunu söylemiştim.

Bir süre durdu, gözlerini gözlerimden ayırmaksızın ağır ağır başını salladı. Sonra **«Sen belki bir gün bir yerlerde mevki sahibi olabilirsin ama adam olmayacaksın!»** dedi.

Bir omuz silkmeyle yanımdan geçti. Yürüyüp gitti.

Arkama dönüp baktım. Acaba o da dönüp bakacak mıydı?

Dönmedi.

O da dönüp baksaydı ne yapardım acaba?... Yanına gidip *«Hocam yanlış anladınız, aslında ben öyle demek, sizi kırmak istemedim. Özür dilerim. Bağışlayın.»* der miydim?

Sanmam!... Demezdim.

Yılların birikiminin öcünü almıştım.

Gerçi son sözü söyleyen o olmuştu ama ben de içimi dökmüştüm.

Yıllarca hep beni aşağılamıştı.

İşte ben de şimdi ağzının payını vermiştim.

Oh be!... Sonunda içimi boşaltmış, rahatlamıştım.

***

Bu olaydan sonra onunla hiç görüşmedik.

Önceleri, okulun mezunları için her beş yılda bir düzenlenen şölenlerine gittiğimde, bu eğlenceli ortamlara öğretmenler de katıldığı için onu da uzaktan şöyle bir görürdüm.

Sonraları görmez oldum.

Zaten daha sonraları o şölenlere ben de gitmedim ya da gidemedim.

Onu da, aramızda geçen bu son olayı da unuttum gitti.

İşte özgün kitabın üçüncü bölümünün sonunun özeti böyle… Bu kitabın yazılmasını esinlendiren de sonradan hatırladığım bu olaydı.

Barış

21. yüzyıla girmiştik. 60 yaşına merdiven dayamıştım.

Yıllar boyunca hemen herkes gibi ben de birçok şey görüp geçirmiştim.

Birçokları gibi ben de değişik ortamlarda bulunmuş, farklı işlerle uğraşmış, çok insan tanımış, dostlar edinmiştim.

Hayli okumuş, birçok şey öğrenmiş, zaman zaman okumakla kalmayıp bulgularımı ve düşüncelerimi yazıya da dökmüştüm.

Gerek bir mühendis olarak meslekî alanda gerekse bilimsel ve felsefî konular üzerinde yaptığım birçok çalışma yayımlanmaya değer görülmüştü.

Günlerden bir gün, dostlarımdan biri bana yazılarımda Türkçeyi çok güzel kullandığımı söyledi. Bunu nasıl edindiğimi sordu. Ben de ona deneyerek elde ettiğimi, olabildiğince Batı dillerinden dönüştürme ya da Osmanlıcadan kalma sözcük ve terimleri kullanmaktan kaçındığımı fakat gerek yazıda gerek konuşmada salt Öz Türkçe kullanmayı bağnazlığa vardırmaktan da sakındığımı söyledim. Bunun olağanüstü bir yanı olmadığını da ekledim.

O ise bana «Hayır!... Olamaz. Temelinde mutlaka çok iyi bir Türkçe dil öğrenimi var.» dedi.

Kendimi objektif bir şekilde yokladım.

Dediği doğruydu. Yazdıklarımda öyle üstün düzeyde bir çekicilik yoktu ama Türkçeyi gerçekten de iyi kullanıyordum. Daha iyisi ancak profesyonel bir yazardan beklenirdi.

Ancak dostumun o deyişi sonradan kafama takıldı.

Ben bu yeteneği deneyim ile elde etmiş olduğumu düşünüyordum ama sahiden de bu işin temelinde bir özel öğrenim bulunmakta olabilir miydi?... Üniversitede çok uzun süre kalmış, iki ayrı branşta olsa da hep “mühendislik” okumuştum. Lisede ise elbette “fen” bölümündeydim. Şayet “edebiyat” bölümünde olsaydım, orada sosyal bilimler ağırlıkta olduğu için belki Türkçe ile daha yakından haşır neşir olmuş olabilirdim. Üstelik gerek benim okuduğum lisede gerekse üniversitede sosyal bilimler dışındaki tüm derslerimiz İngilizce idi. Okuduğum Türkçe kitaplar bana böyle bir yeteneği sağlayamazdı. Acaba bu işin temelinde o dostumun bana demiş olduğu gibi bilmediğim ya da göremediğim bir başka gerçek mi vardı?

Geçmişimi gözümün önüne getirip gençlik dönemimin bazı anılarını kurcaladım. Yıllardan beri farkına varamamış olduğum o gerçeği buldum.

Lisedeyken “fen” bölümünde oluşumuza karşın bir de “Türkçe Edebiyat” dersimiz vardı. Diğer birçok derste, örneğin Matematikte bile sıkıntı çekerdim ama edebiyatta gayet iyiydim. Hatta sonraları “öykü” ve “tiyatro oyunu” yazma gibi denemelerim de olmuştu. Demek ki bu işin oluşumu liseden önceydi.

“Ortaokulda Türkçe öğretmenimiz kimdi?” sorusunu daha aklımdan geçirir geçirmez yanıtını verdim: Mukbile Berktin.

Vay canına!

Yıllarca bana Türkçe dersini o hiç geçinemediğim öğretmen vermişti.

Sınıfta onun dersini hemen hiç dinlememiş, başka şeylerle oyalanmış, ödevlerimi doğru dürüst yapmamış, her yıl geçer notu zar zor alabilmiş olsam bile “balçıkla sıvanamayacak güneş” gibi apaçık bir gerçek orada, karşımda duruyordu:

Türkçeyi bana tümüyle sadece o öğretmiş olmasa bile ana dilimin temelini kazanmamı sağlamış olduğu belliydi.

Bunun anlamı neydi?

Ben dersleri pek dinlemediğimi sanıyordum ama demek ki dinlemiştim. İstesem de istemesem de Mukbile Hoca bana iyi bir Türkçe öğretmişti.

Ona borçluydum.

Arayış

Mukbile Berktin acaba yaşıyor muydu?... Yaşıyorsa nerede?

Araştırmaya karar verdim.

Daha önce, bir rastlantı sonucu ilkokulun birinci sınıfından lisenin sonuna kadar aralıksız okuduğum okula gitmişken resim öğretmenim Eşref Üren’i arayıp sormak aklıma gelmişti. Kimse onu tanımayınca canım sıkılmıştı. (Bunu anlatmıştım.) Mukbile Berktin’i ise tanımamaları, anımsamamaları olanaksızdı. Üstelik eşi Cezmi Bey yıllarca okulun müdürlüğünü yapmıştı.

Bu kez kendime güvenerek ve sırf bu amaçla okula gittim. Hem tatil zamanında değil, okul açıkken. Bulduğum ilgililere sordum.

Heyhat!... Tanımıyorlardı. Adını bile duymamışlardı.

Bu kez alınganlık etmedim. Öyle ya, çoktan emekli olmuştu. Aslında “ilgili” olması gereken kişileri bir yana bırakıp “ilgisiz” kişiler aradım; yaşını başını almış ama hâlâ okulda olan… Onu hayal meyal anımsayan bir temizlikçi buldum ama o da bana yardımcı olamadı.

Okulda işin ne be öküz?... Bulmanın başka bir yolu, yöntemi yok mu?... Örneğin telefon rehberini karıştıramaz mısın?

Neden bunu daha önce düşünmemiştim ki?... Öyle yaptım. Nitekim adına kayıtlı bir numara buldum.

Hemen aradım. Yanıt vermiyordu.

Birkaç kez denedim. Nafile!

Rehberin tarihine baktım. Birkaç yıl önce basılmıştı. Kim bilir, belki de numarası değişmişti.

Ne yapabilirdim?... Acaba diğer öğretmenlerden kimilerini araştırıp soruştursam, böylece ona ulaşabileceğim birini bulabilir miydim?

Bu seçeneği pek beğenmeyip geçtim. Şimdi onu bırakıp bir başka emekli öğretmen bulmak, derdimi ona anlatmak, hiç de akla yatkın gelmemişti.

Yoksa ölmüş müydü?... Annemle yaşıt sayılırdı. Annem henüz yaşıyordu. O da yaşamalıydı. Üstelik yaşaması gerekliydi çünkü onu bulmayı çok istiyordum.

Belki bunun başka yolları da vardı ama ben kafamı telefona takmıştım.

Bir kez de “bilinmeyen numaralar” servisinden sordum. Aynı numara. Adresi rica ettim. Böyle bir soruyu yanıtlayamazlarmış. Üstelemedim.

Ankara Telefon Başmüdürlüğü’ne gittim.

Karşıma öylesine bir bürokrasi engeli çıktı ki Aziz Nesin’in öykülerinde anlatmış olduklarından hiç aşağı kalmaz.

Tek çıkar yol telefonla aramayı sürdürmek gibi görünüyordu. Her nedense kendimi bu saplantıdan bir türlü kurtaramamıştım.

İkide bir telefon etmeye başladım... Sonuçsuz!

Telefon çalıyor da çalıyor ama açan olmuyordu.

Belki bozuk ya da kesilmişti de arayana çalıyor gibi görünüyordu. Birisi açsa da bana yanlış bir numara aradığımı söylese içim rahat edecekti.

Ankara'ya her gidişimde mutlaka arıyordum. Telefon açılmamakta en az benim kadar kararlı görünüyordu.

Yine Ankara'da olduğum Temmuz ayında bir gün öğlene doğru, artık umudumu yitirmiş gibi olmakla birlikte, bilmem kaçıncı kez yaptığım telefon denemelerinin sonuncusunda, karşıdan bir kadın sesi «Alo!» dedi.

Yüreğim ağzıma geldi. Nefesim kesildi. Kalbim güm güm atmaya başladı.

Hayret!... Niçin bu kadar çok heyecanlanmıştım ki?... Zaten istediğim de bu değil miydi?

Sanki ellerim ayaklarımla düğüm olmuş, tüm iç organlarım âdeta birbirine karışmıştı.

Karnıma bir ağrı saplanmıştı. Beynim zonkluyordu.

Telefondaki ses bir kez daha «Alo!» deyinceye kadar kendime gelemedim.

Ne söyleyeceğimi, ne demem gerektiğini bilemedim. Hatta bir an hiç ses çıkarmadan telefonu kapatmayı bile düşündüm.

Sonra ağzımdan birbiri ardınca şöyle sözler döküldü:

«Efendim, sizi rahatsız ettim, çok özür dilerim. Ben birisini arıyordum da… Bu telefon numarasını buldum. Şu anda yanlış bir numaraya telefon etmekte olabilirim. Onun için tekrar tekrar özür dilerim.»

Lâfı ne kadar da uzatıyordum. Bunlara ne gerek vardı?

Sonunda konuya gelebildim. «Efendim, ben Mukbile Berktin hanımefendiyi arıyorum. Acaba bu telefon numarası doğru mu?»

Amma da gereksiz kuşku!

Telefondaki ses «Ben Mukbile Berktin; buyrun!» dedi.

İrice bir lokmayı doğru dürüst çiğnemeden yutmaya çalışırken boğazıma takılmış gibi oldum. Neredeyse gözlerimden yaş boşanacaktı Bir yandan da burnum akmıştı.

Mendilime ulaşayım derken telefonun ahizesini elimden düşürdüm. Elim ayağım birbirine karışmıştı.

Becerebildiğimce kendimi toparladım.

Ona ta 1950'li yıllardan bir öğrencisi olduğumu belirtip adımı söyledim. Eşref Hoca gibi onun da beni anımsamayabileceğini düşünmüştüm.

Aynısı oldu. Anımsamadı. Bundan ötürü bir de «Kusura bakma!» dedi. İyice yaşlandığını belirtip kendisini hoş görmemi rica etti.

Varsın anımsamasın. Bunun zararı yoktu. Onu bulmuştum ya!

Devam ettim… Eğer lütfeder de bana en çok birkaç dakikasını ayırabilirse kendisini ziyaret etmek istediğimi söylerken kekeliyordum. Oysa ben hiç böyle değildim. Her yerde, her ortamda çok rahat ve kendime güvenerek konuşurdum. Bana bir şey olmuştu. Bir şey olmuştu ama ne olduğunu anlayamamıştım ki anlatmaya çalışayım.

Ne istediğimi pek iyi belirtememiş olsam gerek ki «Bana gelmek mi istiyorsun?» diye sordu. «Telefonda görüşemez miyiz?»

Hayır! Telefonda görüşemezdik. Bu bana yetmezdi. Mutlaka ona gitmek, onu görmek istiyordum. Hem de bir kez onu bulmuşken bunu bir an önce istiyordum, belki bir daha bulamayacağımdan korkarak...

«Peki!» diyerek adresini verdi. Ancak o gün öğleden sonra bir yere davetli olduğunu, mutlaka gitmesi gerektiğini ama hemen gelebilirsem kısa bir süre görüşebileceğimizi söyledi.

Dünyalar benim olmuştu. Sanki başım arşa ermişti. Hemen geleceğimi söyleyerek telefonu kapattım.

İnsan böyle bir ziyarete gittiğinde elinde bir şey götürür. Bir kutu şeker, çikolata filân… Hiç olmazsa bir buket… Görgüsüz sayılmam ama hiçbir şey düşünecek halde değildim.

Emek Mahallesi'ndeki yüksek apartmanlardan birinin beşinci katında oturuyordu. Hemen verdiği adrese gittim.

Asansörün düğmesine bastım. En üst katta takılıp kalmış mıydı ne? Bir türlü gelmiyordu.

Bekleyemedim. Merdivenlere yöneldim; koşar adım çıktım.

Nefes nefese kalmıştım. Bir kez daha kendi kendime telâşa hiç gerek olmadığını, biraz kendimi toparlamam gerektiğini söyledim.

Bir süre kapının önünde durdum; nefesimin dinmesini, kalbimin hızlanmış atışlarının normale dönmesini bekledim.

Sonra zili çaldım.

Bana yine çok uzun gelen birkaç saniye geçti. Kapı açılmıyordu.Kulak kabarttım. İçerden gelen herhangi bir ses de duyulmuyordu.

Acaba yanlış mı gelmiştim?... Hayır, doğruydu. Zilin üzerinde “Mukbile Berktin” yazıyordu işte.

Acaba duymamış mıydı? Yoksa zile iyi basamamış mıydım?

«Bir kez daha çalsam mı?» diye tam elimi atacakken kapı aralandı.

İşte o!... Aynı Mukbile Berktin... Saçları iyice beyazlamış. Besbelli eskiye oranla biraz kilo almış. Yüzünde birtakım kırışıklıklar var ama o!

Konuşmama fırsat vermedi. «Evet, şimdi seni hatırladım ama adını yine unuttum. Yaşlılığıma ver. Adın neydi bakayım?»

Adımı bir kez daha söyledim.

«Tamam!... Hiç değişmemişsin!» dedi.

Hiç değişmez olur muyum!

«Gel oğlum gel, geç içeri. Kapı ağzında kaldık.» diyerek kapıyı iyice açtı.

Ne kadar yumuşak!… Ne kadar sevecen!... Üstelik bana bir de “oğlum” diyor... Ne kadar candan!...

Kapının hemen içindeki küçük giriş holünden ileri gitmek istemedim.

«Hocam, önce size söylemek istediğim bir şey var.» deyince, «Olur, konuşuruz.» diyerek holden içeri doğru yürüdü. Ben kaldım.

Döndü. Sanırım başka türlü anladı. «Ayakkabını çıkarmasan da olur. Gel, kapıyı kapat, gel.» dedi. O zaman baston kullandığını fark ettim.

Ben içeri girmemekte direttim. «Hocam, izninizle önce burada konuşmak istiyorum.» dedim.

Şaşırdı. «Peki! Madem öyle istiyorsun, söyle bakalım.»

«Hocam, ben size borcumu ödemek için geldim ve bunu içeriye, evinize girmeden önce ödemeliyim. Beni kabul etmeyebilirsiniz. O zaman hemen giderim.» dedim.

Bu sözüme hiçbir anlam veremediği belliydi. Vermesi de beklenemezdi.

«Ne borcu?» diye sordu.

Yıllar öncesindeki, o bir türlü unutamamış olduğum, son zamanlarda uykumu kaçırırcasına beni rahatsız etmeye başlamış olan olayı ayaküstü, bir solukta anlatıverdim.

Anımsamadı... Çocukluğuma vermiş, çoktan unutup gitmişti besbelli.

«Ben hatırlıyorum ya hocam, bu yeter!... İnanın o gün tıpkı dediğim gibi olmuştu.»

Bunu başım öne eğik olarak, yüzüne bakamadan, utanarak söylemiştim.

Yaklaştı. Elini uzatarak çenemden tutup başımı kaldırdı. Yüzüme baktı. Ta gözlerimin içine baktığını duyumsadım. Bir şey demedi.

Kısa bir süre daha kendime gelmeye çalıştıktan sonra «Hocam verin şu elinizi bir öpeyim. Lütfen beni bağışlayın.» diyerek eğildim.

Durdu... Sesini çıkarmadı. Elini uzattı.

Eğilip sevgiyle tutarak saygıyla elini öptüm.

Sonra, «Adam olabilmek pek zor bir iş hocam... Ben henüz olamadım ama çalışıyorum.» dedim.

Boynuma sarıldı. Yanaklarımdan öperken onun da şakaklarından bir iki damla yaş süzüldüğünü gördüm. Belli ki en az benim kadar duygulanmıştı.

Gözlerini gözlerimden kaçırdı. Yüzünü elinin tersiyle silerken, «Haydi gel bakayım içeri. Seni gidi yaramaz!» dedi.

Ayakkabılarımı çıkarmayabileceğimi söylemişti ama ben çıkarmayı tercih ettim. Terlik vermek istedi. Böyle daha rahat ettiğimi belirterek almadım. Hava sıcak olduğu için çorap giymemiştim. Çıplak ayak olmak beni daha huzurlu edecekmiş gibi geldi.

«Belki de beni falakaya çekersiniz. Hazır olayım.» diye şaka ettim.

Gülüştük.

Bana yer gösterdi. O da çapraz yanı başıma oturdu. Bir mendille gözlerinin altını sildi. Sonra bir an için her iki elimi birden avuçlarının içine alıp bir kez daha yüzüme gülümseyerek bakıp, «Seni gidi yaramaz!» dedi.

İkinci kez söylediği bu sözü öyle hoşuma gitti ki!...

Okuldan sonra neler yapmış olduğumu sordu. Anlattım. Üniversiteyi nasıl terk ettiğimi, Erciş'e gidiş gelişimi, sonra yine üniversiteye girişimi, âşık olup evlenişimizi, eşimi, İngiltere'ye gidiş gelişimizi, çocuklarımızı, profesyonel yaşamdaki çalışmalarımı, Rahmi ile tanışmamı, İnşaatçılar Derneği'ne girişimi, yazdığım kitapları falan filan…

Bir ara sözümü kesti. Kalktı; bastonuna dayanarak arka odaya gitti. Bir yere telefon etti. Konuşmasını duydum. Çok önemli bir işinin çıkmış olduğunu, kusura bakmamalarını, bu gün gelemeyeceğini söyleyip kapattı.

Bana kahve pişirdi. Ona zahmet ettirmemek için gidip mutfaktan aldım. İnşaatçılar Derneği'ne girişimden çok hoşlandı; daha ayrıntılı bilgi istedi. Anlattım. Pek beğendi. (O sıralarda ben derneğin başkanlığını üstlenmiştim. Bundan söz etmedim; gerekmezdi.)

Daha sonra bir de çay yaptı. Bisküvi ikram edince, muzip bir tavırla «Nane şekeri yok mu hocam?» diye sordum.

Anlamadı. Anımsayamazdı ki!... Anlatınca, katıla katıla güldü.

Uzun uzun görüştük. Saatlerce söyleştik.

Kitaplarımdan söz etmemi istedi. Anlattım. Özellikle inşaatçılar ile ilgili olanın üzerinde durdu. «Mutlaka okumak isterim.» dedi. «Rica etsem bir daha gelişinde getirir misin?»

Hiç getirmez miydim!

Akşamı bulduk.

Barışmıştık.

Hatta barışmanın da ötesine geçmiş, "dost" olmuştuk.

Hepsinden önemlisi, ben kendimle barışmıştım.

İşte şimdi artık “adam” olduğumu duyumsuyordum.

Hedefimin ne olması gerektiği de belliydi: Adam gibi adam olmak.

«Olabilir miyim acaba?» diye düşündüm.

Kendi sorumun yanıtını kendim verdim.

Olabilirdim.

Bunun için gerekli olan bir şey vardı: İçtenlikle istemek.

Yeter miydi?

Hayır!

Peki, başka ne yapmak gerekiyordu?

Çalışmak!

BİTTİ

[Bu kitap böylece bitmişti. Şimdi yazacaklarım ise bugünün (2020) eklemeleri… Aslında bunlar çok önceden hazırdı; fakat ancak şimdi, kitap dijital ortamda yayınlanırken ekleme olanağı doğdu.]

Sonraki yıllar içinde Mukbile hocamı iki kez daha ziyaret ettim.

Bu gidişlerimin ilkinde ona yayınlanmış kitaplarımdan bazılarını götürdüm. Sonrakinde, kitaplarımı okuduğunu, çok beğendiğini söyledi. Eleştirdi de, «Bak şurada böyle yazmışsın ama şöyle yazsaydın daha iyiydi.» diye… Ne mutlu bana!

O sonraki ziyaret öncesinde bu kitabı yazmayı tasarladım. Ankara'daki dostlarımdan Sami Uzunman'ın matbaasında basıldı. Sami'nin önerisi üzerine, 25 Mart 2004 günü Mukbile hocama birlikte gittik.

Aradan hayli zaman geçmişti. Mukbile hocam artık iyice yaşlanmıştı; yürümekte güçlük çekiyor, yürüteç kullanıyordu. Kendisine bu kitabımı da imzalayarak sundum. «Adını da alta yazmış. Ne kadar da alçak gönüllü!» diye beni övgüye boğdu. Oturduğu yerde kolunun hemen altındaki kitapların arasında benim daha önce yazmış ve ona götürmüş olduklarım da vardı. Bu kitabın ikinci baskısını da okunmak üzere en üste yerleştirdi.

Başka ne isteyebilirdim ki!

Peki adam gibi adam konusu ne oldu?

Bakın işte o çok ama çok zor bir iş.

Fakat denemeye, bunun için çalışmaya değer.